

Rapport

Effektevaluering av det nasjonale kostholdsprogrammet Fiskesprell

Laget for

Norges sjømatråd

Innhold

Forord.....	4
Sammendrag.....	5
1. Innledning.....	11
1.1 Fiskesprell: Kurs og råvarestøtte.....	12
1.2 Handlingsplan for bedre kosthold og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen .	13
1.3 Sosiale ulikheter i kosthold.....	14
1.4 Programfinansiering, kursdeltakelse, kurstilskudd og råvarestøtte	15
1.5 Eksisterende kunnskapsgrunnlag om resultater og effekter av Fiskesprell.....	17
2. Målgrupper, evalueringsmodell og metoder	18
2.1 Målgrupper	18
2.2 Evalueringsmodell	18
2.3 Metoder.....	19
2.4 Metodiske betraktninger og leserveiledning.....	22
KVANTITATIV UNDERSØKELSE	22
3. Analyse av effekter av Fiskesprell	22
3.1 Deltakelse i Fiskesprell.....	23
3.1.1 Oppsummering.....	27
3.2 Konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen	28
3.2.1 Serveringsfrekvens av fisk og sjømat	28
3.2.2 Drivere og barrierer for økt serveringsfrekvens av fisk og sjømat	32
3.2.3 Barnas konsum av servert fisk og sjømat	36
3.2.4 Driveranalyse: Hva fører til økt konsum?.....	42
3.2.5 Oppsummering og vurdering	44
3.3 Barnehagens totale kosthold	46
3.3.1 Involvering av barna i å lage fisk og sjømat	46
3.3.2 Oppfylging av retningslinjer for mat og måltider	47
3.3.3 Hvilke effekter opplever barnehagene selv at Fiskesprell har hatt?	50
3.3.4 Oppsummering og vurdering	51
3.4 Inntrykk av hvor mange barn som liker fisk.....	52
3.4.1 Oppsummering og vurdering	54
3.5 Utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet blant barna.....	55
3.5.1 Oppsummering og vurdering	58
3.6 Øvrige analysefunn	59

3.6.1	Analysefunn for barnehagene som helhet	59
3.6.2	Hovedfunn for de ulike deltakergruppene	60
3.7	Respondentenes innspill til Fiskesprell	61
KVALITATIV UNDERSØKELSE		63
4.	Utfordringer, drivere og mulighetsrom for Fiskesprell.....	63
4.1	Analytisk tilnærming	63
4.2	Hovedfunn om de ulike barrierene.....	63
4.3	Oppsummering og vurdering	68
SAMLET OPPSUMMERING OG VURDERINGER		69
5	Samlet oppsummering og vurderinger av effekter av Fiskesprell.....	69
6	Anbefalinger som kan fremme positive effekter av Fiskesprell.....	75
Litteratur		76
Vedlegg 1. Kjennetegn ved barnehagene i spørreundersøkelsen.....		77
Vedlegg 2. Spørreskjema		79
Vedlegg 3. Bilder fra kjøkkenet og typiske råvarer som benyttes fra besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)		88

Forord

Ipsos har på oppdrag fra Norges sjømatråd gjennomført en evaluering av effektene av det nasjonale kostholdsprogrammet Fiskesprell. Fiskesprell har som mål å bidra til økt sjømatkonsum blant barn og unge.

Rapporten er skrevet av Lene Rathe, Mads Motrøen og Synne Fonkalsrud i Ipsos. Kontaktperson hos Norges sjømatråd har vært Fiskesprells konstituerte leder Anna Reibo Jentoft. Vi ønsker å benytte anledningen til å takke Norges sjømatråd for et interessant oppdrag, god dialog og verdifulle innspill underveis i oppdraget. Videre retter vi en stor takk til respondentene i barnehagene som har tatt seg tid til å besvare spørreundersøkelsen og til barnehagene som har tatt imot oss på fysiske besøk ved oppdragets etnografiske tilnærming. Vi takker også alle som har stilt opp som intervjuobjekter i ulike faser av evalueringen.

Oslo, mai 2020

Ipsos

Sammendrag

Fiskesprell er et nasjonalt kostholdsprogram med mål om å øke konsumet av sjømat blant barn og unge. Dette gjøres gjennom kurs av ansatte i barnehager og SFO i tillegg til elever i barne- og ungdomsarbeiderfag på videregående skoler, hvor målet er å motivere og inspirere voksne med ansvar for barn og unges kosthold til å tilberede sjømat. Videre er Fiskesprell et ledd i det forebyggende folkehelsearbeidet i fylker og kommuner, og skal bidra til å utjevne sosiale ulikheter i kosthold.

Fiskesprell har eksistert siden 2007, og det har vært tiltak og aktivitet i programmet i 13 år. Det er nå behov for en evaluering av programmets effekter. Denne evalueringen er avgrenset til barnehager, dvs. Fiskesprellkurs rettet mot barnehageansatte og råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen.

På oppdrag fra Norges sjømatråd har Ipsos gjennomført en evaluering av Fiskesprells effekter på:

- ✓ konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen
- ✓ det totale kostholdet i barnehagen
- ✓ inntrykk av hvor mange barn som liker fisk
- ✓ utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet blant barn i barnehage

Vi har evaluert effekter av henholdsvis deltakelse i ordinære Fiskesprellkurs (Deltakergruppe ordinær) og deltakelse i Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (Deltakergruppe pilot) opp mot gruppen av barnehager som ikke har deltatt (kontrollgruppe). Vi har også sett på effekter hos barnehager som har mottatt råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen. Evalueringen er utformet slik at progameffektene av Fiskesprell skal kunne måles over tid, både for kunnskap om utviklingen og fordi det er svært vanskelig å med sikkerhet konkludere om programmets effekt av en enkeltmåling. Innsikten fra evalueringen skal brukes for å gjøre tiltakene bedre, mer målrettet og tilpasset barnehagenes behov.

For å besvare evalueringens problemstillinger har vi gjennomført dokumentstudier, innledende og utforskende dybdeintervju med nøkkelinformanter, besøk i barnehager inkludert dybdeintervju (etnografisk tilnærming), kvantitativ spørreundersøkelse og oppfølgende dybdeintervju for videre utforskning av funn. I den kvalitative undersøkelsen har vi gjennomført dybdeintervju med utvalgte fylkeskontakter for Fiskesprell, Helsedirektoratet og pedagogisk leder eller styrer/daglig leder i barnehager. Målgruppen for spørreundersøkelsen har vært styrer/daglig leder i barnehagen. Det er oppnådd 1005 svar (16 %) i spørreundersøkelsen.

Under presenteres evalueringens hovedfunn og våre vurderinger.

1. Deltakelse i Fiskesprell

66 % av barnehagene har deltatt på Fiskesprellkurs minst én gang siden oppstart i 2007 til slutten av februar 2020. Mange barnehager har deltatt på kurs flere ganger: 23 % av barnehagene har deltatt på kurs minst én gang i perioden 2007-2017 i tillegg til å ha deltatt i perioden 2018-2020. Vi vurderer det som et positivt funn at barnehagene deltar på kurs flere ganger. Det tyder på at en rekke barnehager opplever at nytten av kursene er større enn kostnaden av å sette av personellressurser til dette. Fra evalueringens kvalitative undersøkelse er det et tydelig funn at barnehagene har utfordringer med å unnvære personale i arbeidstiden for å gå på heldagskurs.

55 % av barnehagene har deltatt på ordinære Fiskesprellkurs, 7 % har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen og 27 % har ikke deltatt på kurs. Dette er unike barnehager hvor man teller én gang på hvert kurs. Av alle barnehagene som har deltatt på kurs, har majoriteten deltatt på ordinært Fiskesprellkurs trinn 1.

13 % av barnehagene har mottatt råvarestøtte én eller flere ganger siden oppstart av programmet. Det er en klar overlapp mellom disse og gruppen som har deltatt på kurs. Av de totalt 13 % av barnehagene som har mottatt råvarestøtte én eller flere ganger, har ca. 9 av 10 også deltatt på Fiskesprellkurs.

2. Konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen

Ved evaluering av effekter av kursdeltakelse på konsum av fisk og sjømat har vi undersøkt flere indirekte effekter i tillegg til direkte effekter. Slik får vi kartlagt om deltakelse på Fiskesprellkurs kan virke på barnas fiskekonsum via spesifikke, indirekte forhold knyttet til opplevde muligheter til å servere fisk og sjømat. Dette kan være oppskrifter, effektiv tilberedelse, kompetanse mv. Begge nivåeffektene er inkludert siden vi på forhånd vet at det er strenge statistiske krav for å identifisere direkte effekter, samt at det kreves flere målinger over tid for å kunne si noe om direkte effekter med sikkerhet. I tillegg vil mulige indirekte effekter kunne gi bedre og mer detaljert informasjon om underliggende elementer som vil ha betydning for å nå programmålet om økt sjømatkonsum blant barna.

Påvirkning av deltakelse i Fiskesprell på serveringsfrekvens av fisk og sjømat

37 % av barnehagene serverer *varm fisk eller sjømat* minst én gang i uken og ytterligere en tredjedel serverer fisk eller sjømat 2-3 ganger i måneden. Vi finner ingen klar forskjell mellom Deltakergruppe ordinær kontra kontrollgruppen eller Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen med hensyn til serveringsfrekvens av *varm fisk eller sjømat* i barnehagen. Over halvparten av barnehagene serverer *fisk eller sjømat som pålegg* hver hverdag, mens ytterligere 34 % serverer dette minst én gang i uken. Det er totalt sett en noe høyere andel som serverer fisk eller sjømat som pålegg blant barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs, og dette er klart for Deltakergruppe pilot. Andelene er også høye i Deltakergruppe ordinær, men ikke signifikant høyere enn kontrollgruppen.

Mottakelse av råvarestøtte gjennom Fiskesprell ser ikke på noen måte ut til å henge direkte sammen med frekvensen av servering av *varm fisk eller sjømat* eller med frekvensen av servering av *fisk eller sjømat som pålegg*.

Videre har vi undersøkt barnehagenes *muligheter til og barrierer for å tilby fisk og sjømat* til barna. Majoriteten opplever at de har gode muligheter til å servere fisk når det gjelder forhold som utstyr, oppskrifter, effektiv tilberedelse, kompetanse, økonomi og tilgang til fersk fisk og sjømat. *Kompetanse, tilgang på oppskrifter og effektivitet i tilberedning* utmerker seg spesielt positivt hos barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs. Dette er forhold som kan knyttes til selve kursdeltakelsen og -innholdet. Det er også en positiv sammenheng mellom barnehager som ser muligheter til å servere fisk og sjømat (ved alle forholdene vi spør om) og serveringsfrekvens og inntrykk av hvorvidt de fleste barna liker fisk.

Samlet sett vurderer vi utslagene på serveringsfrekvens av deltakelse på Fiskesprellkurs som små i gjennomsnitt. Vi kan ikke si at det er noen tydelig, direkte effekt. Dette vil ikke si at Fiskesprellkurs ikke kan ha en god effekt på serveringsfrekvens for mange av deltakerne, men at den ikke har en klar effekt for en stor nok del av utvalget av deltakere. Vi ser for eksempel at deltakernes vurderinger av kurseffekter ikke er ensidig positive, og kurseffekten vil derfor være mindre for denne andelen av deltakere. På den andre siden kan det være barnehager som allerede har en høy serveringsfrekvens som også deltar på kurs. Dette vil også begrense den direkte effekten og sammenligningen med kontrollgruppen. Samtidig finner vi en potensiell indirekte effekt gjennom Fiskesprellkursdeltakelsens sammenheng med økt letthet i tilretteleggelse for servering av fisk og sjømat (som kompetanse på tilberedning, tilgang på oppskrifter og rask tilberedning av fisk og sjømat), som igjen henger sammen med høy serveringsfrekvens. En slik potensiell indirekte effekt er et forsiktig positivt funn for Fiskesprell. Vi finner ingen effekter på serveringsfrekvens av mottakelse av råvarestøtte.

Betydning av serveringsfrekvens på konsum av fisk og sjømat i barnehagene

Basert på respondentenes gruppering av barna i ulike kategorier avhengig av hvor mye de spiser av servert fisk og sjømat, dvs. høyt, middels og lavt konsum, har vi utarbeidet en indeks for barnas konsum av fisk og sjømat (omtalt som konsumindeks). Barnehagene får en verdi avhengig av sammensetningen av besvarelsen. Vi finner betydelige skiller på serveringsfrekvens mellom de tre gruppene høyt, middels og lavt konsum av fisk og sjømat. Blant barnehagene i kategorien *høy* serverer 6 av 10 varm fisk og sjømat 3-5 ganger i uken. Dette står i sterk kontrast til barnehagene i kategorien *lav*. Her er det ingen av barnehagene som serverer dette 3-5 ganger i uken. Vi vurderer at konsumindeksen gir et klart inntrykk av at serveringsfrekvens og konsum henger tett og positivt sammen.

Videre har vi sett på *sammenhengen mellom deltakelse i Fiskesprellkurs og konsumnivå*. Vi vurderer at det er en viss sammenheng. Vi finner en svak, men signifikant forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen blant barnehagene hvor barna konsumerer middels mye av servert fisk og sjømat. Resultatene fra de øvrige delene i undersøkelsen viser at barnas preferanse for fisk og sjømat henger sammen med serveringsfrekvensen av fisk og sjømat og hvor tilrettelagt det er for servering i den enkelte barnehage. Stikkord ved tilrettelegging er kompetanse, oppskrifter og tidseffektiv tilberedning av fisk og sjømat. Barnehager som har deltatt i Fiskesprell utmerker seg spesielt positivt ved tilrettelegging for servering av fisk og sjømat. Vi vurderer at Fiskesprellprogrammet bør forsterke vektleggingen av denne tilretteleggingen for servering av fisk og sjømat i en travel barnehagehverdag ettersom resultatene indikerer at det vil være på den måten at kursdeltakelsen vil kunne ha en sammenheng med konsum.

Vi legger til at barnehagene som har deltatt i Fiskesprell har fått mulighet til selv og direkte å vurdere effektene av programdeltakelse når det gjelder henholdsvis serveringshyppighet av fisk og sjømat, det totale kostholdet, konsum av fisk og sjømat og sosial utjevning. Vi finner vi at barnehagene med lavt konsum av fisk og sjømat oftere opplever mindre positive effekter av Fiskesprellkurs enn det barnehagene med middels eller høyt konsum gjør. Det kan tyde på at det ikke er deltakelse alene som spiller en rolle, men også hva barnehagene sitter igjen med i form av inspirasjon og økt kompetanse i tillegg til evnen til å sette endringene ut i praksis. Fra evalueringens kvalitative undersøkelse ser vi at dette kan handle om utfordringer med å implementere nye rutiner i en situasjon med pressede personellressurser, men også om andre barrierer som kjøkkenfasiliteter og prisnivå på fisk og sjømat.

3. Barnehagens totale kosthold

Majoriteten av barnehagene legger stor vekt på barnehagens totale kosthold. Dette handler om daglig servering av grønnsaker og frukt eller bær, å gi barna god tid til å spise, legge til rette for minst tre faste måltider om dagen, variasjon i mat og måltider, medvirkning/involvering av barna, at fisk og sjømat og plantebaserte matvarer står sentralt. Samtidig som det er et betydelig fokus på kosthold ser vi at gjennomsnittlig 14 % av barnehagene er uenig i at de har et mattilbud der fisk og sjømat er sentralt og gjennomsnittlig 1 av 10 er uenig i av barnehagen har et mattilbud der plantebaserte matvarer er sentralt.

Deltakergruppe ordinær og deltakergruppe pilot skiller seg positivt ut ved fokus på tre faste måltider om dagen. Deltakergruppe ordinær skiller seg videre positivt ut ved involvering av barna i matlagingen ved servering av fisk og sjømat. Dette er også et positivt utslag for Deltakergruppe pilot, men ettersom denne gruppen er så liten er dette vanskeligere å fastslå med sikkerhet. Deltakergruppe pilot legger ekstra vekt på et mattilbud hvor fisk og sjømat står sentralt og på større forankring av arbeidet med mat og måltid i årsplanen sammenlignet med kontrollgruppen. Deltakergruppe ordinær og deltakergruppe pilot skiller seg positivt ut ved foreldre/foresatte som er opptatt av at barnehagen serverer fisk. Forankring i årsplanen og foreldrefokus er utsagn vi har testet utover anbefalingene for mat og måltider i barnehagen.

Vi finner ikke signifikante forskjeller mellom gruppen som har mottatt *råvarestøtte* gjennom Fiskesprell og gruppen som ikke har gjort dette når det gjelder det totale kostholdet i barnehagen.

Samlet sett ser vi flere positive utslag i totalt kosthold knyttet til barnehager som har deltatt i Fiskesprell. Vi kan ikke vite sikkert om dette skyldes deltakelsen eller andre forhold, og resultatene er ikke gjennomgående. Det er også en mulighet for at barnehager med større fokus på kosthold oftere melder seg på Fiskesprell, og at denne kausalitetsretningen kan gå begge veier. Vi vurderer derfor at innvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på barnehagens totale kosthold er usikker.

4. Inntrykk av hvor mange barn som liker fisk

I spørreundersøkelsen stilles det to spørsmål til respondentene om deres inntrykk av hvor mange barn som liker fisk. Fiskesprells påvirkning på inntrykk av hvor mange barn som liker fisk er klar på spørreskjemaets første spørsmål hvor respondentene uttrykker sin grad av enighet i hvorvidt *de fleste barna liker fisk*. Fiskesprells påvirkning er imidlertid mindre klar på det andre spørsmålet hvor respondentene blir bedt om å indikere *hvor stor andel av barna som liker fisk* gjennom prekodete svaralternativ.

Det er en signifikant større andel i Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen blant de som sier seg enig i at de fleste barna liker fisk. Når vi ser videre på hvor stor andel disse barnehagene mener er «de fleste barna», kan vi derimot spore en svak enig-effekt, dvs. at respondenter tenderer til å si seg enig fremfor uenig på et gitt spørsmål. 37 % sier seg *helt enig* i utsagnsspørsmålet *I min barnehage liker de fleste barna fisk*, og 49 % mener at mer enn 75 % av barna liker fisk, men kun 29 % svarer begge deler. Det er en skjønnsvurdering å bestemme hvor stor andel *helt enig* vil tilsvare, men siden påstanden har fem svaralternativer, kan vi grovt sett tenke at toppkategorien *helt enig* burde tilsvart at 80 % av barna liker fisk. I undergruppen på 29 % som svarer høyest på begge spørsmålene, gjenfinner vi ikke en signifikant forskjell mellom verken Deltakergruppe ordinær eller Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen.

Vi ser at høye andeler barn som liker fisk også henger sammen med høy serveringsfrekvens, og barnehagene som svarer høyt på enten et av spørsmålene eller som svarer høyt på begge har en vesentlig høyere serveringsfrekvens enn de øvrige barnehagene.

Samlet sett vurderer vi at påvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på omfanget av barn som liker fisk som usikker.

5. Utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet blant barna

Det er sosial ulikhet i kosthold blant barn og unge i Norge. Familiens sosioøkonomiske status har betydning for kostvanene og hvor sunt barn og unge spiser. Gjennom en regresjonsanalyse hvor vi benytter utdanningsnivå som stedfortreder for sosioøkonomisk posisjon, finner vi en delvis støtte til at det er en positiv sammenheng mellom kommunens utdanningsnivå og barnehagenes konsum av fisk og sjømat, også når vi kontrollerer for variabler som vi antar har sammenheng med konsumet som barnehagenes eierform, størrelse og deltakelse i Fiskesprellkurs. Videre er det et klart resultat at deltakelse på Fiskesprellkurs har en positiv påvirkning på konsumindeksen, dvs. at kursdeltakelse henger sammen med et noe større konsum av fisk og sjømat.

Siden vi vet at utdanning har en sammenheng med kosthold og helse, og vi ser at den gjennomsnittlige påvirkningen til Fiskesprelldeltakelse ser ut til å være noe større enn denne i våre analyser, vurderer vi at det gir en viss støtte til hypotesen om at Fiskesprelldeltakelse kan være med på å utjevne sosiale forskjeller i matveien. Det skal likevel nevnes at det må tas forbehold i tolkningen av resultatene fra utdanningsvariabelen, siden vi har benyttet gjennomsnittlig andel med høyere utdanning pr. kommune, og ikke sett på utdanningsdata for foreldre pr. barnehage. Dette kan føre til at forskjeller innad i kommuner blir utlignet.

6. *Utfordringer, drivere og mulighetsrom for Fiskesprell*

Med bakgrunn i innsikt fra evalueringens kvalitative del, har vi søkt å identifisere *utfordringer, drivere* og *mulighetsrom* for Fiskesprell. Dette har vi gjort gjennom identifisering av fire mulige barrierer som kan hindre økt sjømatkonsum blant barn i barnehagene. Vi har utforsket om Fiskesprellkursene og Fiskesprells målgruppe innehar nok eller riktig av *ressurser, fokus, budskap* og *oppfølging*. Under oppsummeres utfordringer og mulighetsrom.

Vi finner at *ressursmessige* hovedutfordringer kan handle om forhold som ikke å kunne unnvære barnehagepersonale i arbeidstiden, små kjøkken i barnehagen og begrensede valgmuligheter ved bestilling av varm mat. Mulighetsrom er knyttet til henholdsvis kursing i de enkelte barnehagene med barn og alle ansatte, opplegg for matlaging ute/i andre rom og samarbeidsavtale med Fiskesprell.

Hovedutfordringer relatert til *fokus* omhandler begrensede muligheter for å tilby økt fiskeinntak og begrensninger av inntak av fisk og spesifikke fisketyper av miljøhensyn. Mulighetsrom vil være knyttet til henholdsvis økte ressurser og mer støtte for å få et opplegg som kan gjennomføres og tilrettelegging av bærekraftige fiskemåltider.

Hovedutfordringer knyttet til *budskap* er begrensede muligheter for å få tydeligere frem effekter på flere områder. Mulighetsrom kan være enda mer spisset kommunikasjon på kurs om fisk, å løfte frem teambuildingeffekter, ytterligere vektlegging på generell matglede og relevans for andre læringsmål. Det kan også være å vise til tallfestede effekter av Fiskesprell.

En hovedutfordring knyttet til *oppfølging* vil være utfordringer med å implementere nye mer ressurskrevende rutiner. Mulighetsrom kan være hyppig oppfølging og inspirasjon.

7. *Samlet vurdering*

Denne evalueringen er en nullpunktsmåling, noe som betyr at vi ikke har observert barnehagene som har deltatt i Fiskesprell sine holdninger og rutiner *før* de deltok i programmet. Vi har heller ikke kontroll på andre mulige påvirkningsfaktorer som kan forklare eventuelle forskjeller mellom barnehagene som har deltatt i Fiskesprell og barnehagene som ikke har deltatt, for eksempel om det er de mest kostholdsbevisste barnehagene som deltar i Fiskesprell. Dataene gir like fullt gitt rike muligheter for analyser. Ved å kartlegge kjennetegn og avgitte svar fra barnehagene som har deltatt i Fiskesprell mot en kontrollgruppe, har vi vist i hvor stor grad nøkkelvariabler korrelerer med deltakelse. Det har med dette utgangspunktet vært mulig å identifisere effekter som sannsynligvis kan knyttes til deltakelse i Fiskesprell.

Samlet sett finner vi en klar, positiv sammenheng mellom serveringsfrekvens av fisk og sjømat og konsum av fisk og sjømat i barnehagene. Når det gjelder programeffekter av deltakelse i Fiskesprellkurs er sammenhengene mindre tydelig og mer usikre.

Det er enkelte forskjeller i svar mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen og Deltakergruppe pilot og kontrollgruppen ved enkeltpørsmål. Det er imidlertid ingen systematikk som gjør at vi vil hevde at Deltakergruppe ordinær skiller seg fra kontrollgruppen på en vesentlig annen måte enn Deltakergruppe pilot skiller seg fra kontrollgruppen.

Det er strenge statistiske krav for å identifisere eventuelle direkte effekter av programdeltakelse på konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen, det totale kostholdet i barnehagen, inntrykk av hvor mange barn som liker fisk og utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet. Vi har imidlertid identifisert flere forhold (indirekte effekter på konsum av fisk og sjømat) som utmerker seg spesielt positivt hos barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs. Det er også flere positive utslag i totalt kosthold knyttet til barnehager som har deltatt i Fiskesprell. Videre finner vi en viss støtte til hypotesen om at Fiskesprelldeltakelse kan være med på å utjevne sosiale forskjeller i matveien. I tillegg fremkommer det fra et åpent spørsmål om innspill til Fiskesprell i spørreundersøkelsen, at majoriteten omtaler

programmet som positivt og inspirerende, og flere ønsker nye kurs. Dette er gode resultater for Fiskesprell.

8. *Anbefalinger*

På bakgrunn av evalueringens samlede funn og vurderinger, har vi utarbeidet noen anbefalinger for det videre arbeidet med Fiskesprellprogrammet. Oppstillingen av anbefalingene følger de fire barrierer som kan hindre økt sjømatkonsum blant barn i barnehagene fra evalueringens kvalitative undersøkelse.

Ressurser:

- ✓ Tilby kurs i de enkelte barnehagene hvor alle ansatte og barna kan delta
- ✓ Eventuelt tilby halvdagskurs
- ✓ Ytterligere vektlegging av mulige matlagingsområder inne/ute i barnehagen, som ikke er på kjøkkenet
- ✓ Samarbeide med leverandører av barnehagemat for økt tilfang av fiskeretter

Fokus:

- ✓ Ressursstøtte for flere varme fiskemåltider i barnehagene
- ✓ En bredere tilnærming med konsum av fisk, miljøvern og hav
- ✓ Bedre markedsføring av både Fiskesprellkurs og råvarestøtte

Budskap:

- ✓ Forenkle og spisse teoridelen
- ✓ Økt vektlegging av teambuildingeffekter
- ✓ Kommunisere effekter av Fiskesprell
- ✓ Mer fokus på matglede og læringseffekter
- ✓ Større samarbeid med kommunene for å få større tilfang av barnehager, SFOer og barne- og ungdomsarbeidere

Oppfølging:

- ✓ Tilby hyppigere og mer kortvarig kursing
- ✓ Oppfølging av barnehagebesøk, inspirasjon og nye oppskrifter i ulike kanaler (e-post, sosiale medier etc.)
- ✓ Fasilitere for læring og fellesskap på tvers av barnehager ved å tilby et online community

I tillegg anbefaler vi at Fiskesprellkursene fortsatt vektlegger å tilrettelegge for servering av fisk og sjømat gjennom å bidra til at barnehagene har god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat, at de har oppskrifter for å tilberede fisk og sjømat tilpasset antall barn og ved å bidra til at det går raskt å tilberede fisk og sjømat.

1. Innledning

Mat og måltider er viktig hele livsløpet. Vekst, utvikling og læring i barneårene påvirkes positivt av et sunt og variert kosthold.¹ Barn og unge spiser generelt mindre sjømat enn anbefalt av helsemyndighetene, og går dermed glipp av viktige helsegevinster. Sett fra et helsemessig synspunkt vil det være gunstig om forbruket av fisk og annen sjømat øker, særlig blant barn og unge. Matvanene vi får som barn kan også ha betydning for kostholdet vårt som voksne.

Fiskesprell er et nasjonalt kostholdsprogram med mål om å øke konsumet av fisk og sjømat blant barn og unge. Dette gjøres gjennom kurs av ansatte i barnehager og SFO i tillegg til elever i barne- og ungdomsarbeiderfag på videregående skoler, hvor målet er å motivere og inspirere voksne med ansvar for barn og unges kosthold til å tilberede sjømat. Videre er Fiskesprell et ledd i det forebyggende folkehelsearbeidet i fylker og kommuner, og skal bidra til å utjevne sosiale ulikheter i kosthold. Merk at denne evalueringen er avgrenset til barnehager, dvs. Fiskesprellkurs rettet mot barnehageansatte og råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen.

Fiskesprell har eksistert siden 2007, og det har vært tiltak og aktivitet i programmet i tretten år. Tilbudene er gratis for deltakerne. Programmet er et samarbeid mellom Helse- og omsorgsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet og Norges sjømatråd, som sammen med fiskesalgslagene finansierer programmet. Tiltakene er utformet i samarbeid med Helsedirektoratet og Havforskningsinstituttet. Fiskesprell sitt arbeid mot barnehager organiseres av fylkeskommunen, og store deler av arbeidet er forankret i Partnerskap for folkehelse i fylkene. Fylkene får midler fra Fiskesprellprogrammet og rapporterer tilbake om aktiviteten i sitt fylke.

Ipsos har på oppdrag fra Norges sjømatråd gjennomført en evaluering av Fiskesprells effekter på:

- ✓ konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen
- ✓ det totale kostholdet i barnehagen
- ✓ inntrykk av hvor mange barn som liker fisk
- ✓ utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet blant barn i barnehage

For å evaluere effekter av Fiskesprellkurs deler vi barnehagene inn i tre grupper:

1. Deltakergruppe ordinær
Denne gruppen består av barnehager som har deltatt på ordinære Fiskesprellkurs.
2. Deltakergruppe pilot
Gruppen består av barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen, dvs. pilotprosjekt.
3. Kontrollgruppe
Gruppen består av barnehager som ikke har deltatt på Fiskesprellkurs.

Pilotbarnehager med besøkskurs i barnehagen (pilotprosjekt) evalueres separat fra barnehager som har deltatt på ordinære kurs.

Vi ser i tillegg på effekter på henholdsvis serveringsfrekvens av fisk og sjømat i barnehagen og det totale kostholdet i barnehagen for barnehager som har mottatt råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen.

Evalueringen er utformet slik at programeffektene av Fiskesprell skal kunne måles over tid. Innsikt fra evalueringen skal brukes for å gjøre tiltakene bedre, mer målrettet og tilpasset barnehagenes behov.

¹ Matportalens hjemmesider
<https://www.matportalen.no/kosthold_og_helse/tema/kostrad/retningslinjer_for_mat_og_maaltider_i_barnehagen> (Hentedato: 05.12.2019)

1.1 Fiskesprell: Kurs og råvarestøtte

Evalueringen er avgrenset til programeffekter av Fiskesprell for barnehager, dvs. Fiskesprellkurs rettet mot barnehageansatte og råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen.

Ordinære Fiskesprellkurs (trinn 1 og trinn 2)

De ordinære Fiskesprellkursene for barnehager er satt sammen i to trinn: *Trinn 1* er et innkurs. Barnehagen sender 1-3 ansatte på kurs, og totalt er det 16-20 deltakere pr. kurs fra ulike barnehager. Kurset har en teoretisk og en praktisk del, hvor deltakerne selv lager retter med sjømat. *Trinn 2* er et utekurs. Rekrutteringen er lik trinn 1. Det gjennomføres en teoretisk del og deretter en praktisk del hvor kursdeltakerne lærer å tilberede og presentere sjømat i utekjøkkenet, ved hjelp av ulike varmekilder.

Besøkskurs i barnehagen

De siste årene har det vært gjennomført et pilotprosjekt med *besøkskurs i barnehagen*, hovedsakelig i (tidligere) Telemark (Bamble), Trøndelag og (tidligere) Østfold (f.o.m. høsten 2019). Ved besøkskurs i barnehagen gjennomføres praktisk matlaging i barnehagen sammen med en gruppe barn og ansatte på kjøkkenet, dvs. kursholder drar ut i barnehagen. I tillegg inngår en pedagogisk del sammen med barna hvor man blant annet ser på ulike fiskeslag. Teorikurs for personalgruppen gjennomføres på et annet tidspunkt. Enkelte barnehager blir fulgt opp over et helt år («Fiskesprell Årspakke» i Østfold).

Boks 1.1 Pilotprosjekt med besøkskurs i barnehagen i (tidligere) Telemark fylkeskommune¹

I 2018 søkte Telemark fylkeskommune midler fra Norges sjømatråd for å utvikle en ny nasjonal kursmodul for Fiskesprell. Bakgrunnen var at fylkeskommunen ønsket å bruke Fiskesprell som et verktøy i piloten *Liv og røre i barnehager*. *Liv og røre i barnehager* er basert på gode erfaringer fra det skolebaserte, helsefremmende prosjektet *Liv og røre i Telemark*.² Modellen for *Liv og røre i barnehager* tar utgangspunkt i modellen i skole og inkluderer bevegelsesglede og mat- og måltidsglede i tillegg til holdningsarbeid med barn, foreldre og ansatte.

Et mål ved utviklingen i den nye nasjonale kursmodulen var å imøtekomme både nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen og rammeplan for barnehagen som setter tydelige føringer ved matlaging som pedagogisk aktivitet og at barna skal medvirke i mat- og måltidsaktiviteter.

Telemark fylkeskommunes arbeid med ny kursmodul for Fiskesprell – «Praktisk Fiskesprellkurs med barn» – startet i barnehageåret 2018/19. Målgruppen for piloten var barn og ansatte i ti private og kommunale barnehager i Bamble kommune.

Ved kursene kommer en kursholder på besøk til barnehagene og holder kurs sammen med ansatte og førskolebarn. Dagen starter med en samlingsstund om hvorfor det er bra å spise fisk og sjømat, en fiskeplansje studeres og barna får smake på fisk gjennom lekne aktiviteter. Videre er det to ulike aktiviteter knyttet til samlingsstunden, en fisketur og en skattejakt der barna skal finne matvarene som skal brukes på kjøkkenet. Etter samlingsstunden er det praktisk matlaging der grunnleggende kjøkkenhygiene og innføring i bruk av kniv blir tatt opp i forkant. Barna blir delt i grupper sammen med én voksen på hver gruppe (å 3-4 barn) og blir tildelt oppgaver. Resultatet blir lunsjretter som sprø seipinner med knaskegrønnsaker, potetmos med hvit fisk og taco med laks. En gruppe får oftest ansvar for å dekke et estetisk bord og barna får velge bordvers. Voksne og barn spiser sammen og det blir god tid til hyggelige samtaler rundt bordet. Avslutningsvis får barna en materiellpakke med brosjyrer fra Fiskesprell som de kan ta med seg hjem til sine foreldre.

Det har i tillegg vært arrangert felles teorikurs, og besøkskurset har blitt evaluert og justert underveis.

¹ Utdrag fra foreløpig rapport *Praktisk Fiskesprellkurs med barn* høst 2018/vår 2019 i (tidligere) Telemark fylkeskommune.

Råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen

Fiskesprell tilbyr også råvarestøtte til barnehager ved arrangementer hvor foreldrene/foresatte er tilstede. Dette kan for eksempel være dugnader, foreldremøter eller lignende. Kravet er at barna skal være involvert i matlagingen, og at det serveres sjømat. Det er ingen begrensninger når det gjelder hvor ofte en barnehage kan søke om midler.

1.2 Handlingsplan for bedre kosthold og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen

Fiskesprell ble etablert i 2007 med bakgrunn i regjeringens *Handlingsplan for bedre kosthold i befolkningen (2007-2011) Oppskrift for et sunnere kosthold*.² Den gjeldende nasjonale handlingsplanen for bedre kosthold er fra 2017.³ Å fremme gode mat- og måltidsvaner i barnehagen er et sentralt tiltak i handlingsplanen.

Hovedbudskapet til Fiskesprell er at det er gunstig om forbruket av fisk og sjømat øker blant barn og unge. Fiskesprell baserer seg på Helsedirektorats kostråd, og gjennom programmet formidles også informasjon om rammeplan for barnehagen og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen.^{4,5}

Ifølge rammeplan for barnehagen skal måltider og matlaging i barnehagen gi barna et grunnlag for å utvikle matglede og sunne helsevaner.⁶ *Nasjonalt faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen (2018)* består av anbefalinger for mat og måltider i barnehagen, se tabell 1.1. Her finner vi en sterk anbefaling om at «Barnehagen bør ha en miljøvennlig praksis med lite matsvinn og et mattilbud hvor plantebaserte matvarer og fisk og sjømat er sentralt». Helsedirektoratet anbefaler et variert kosthold med mye grønnsaker, frukt og bær, grove kornprodukter og fisk, og begrensede mengder av bearbeidet kjøtt, rødt kjøtt, salt, sukker og mettet fett. I spørreundersøkelsen har vi stilt barnehagene spørsmål om i hvilken grad flere av anbefalingene i tabellen under er beskrivende for deres barnehage. Det har vi gjort for å kunne evaluere om Fiskesprell har innvirkning på det totale kostholdet i barnehagen.

Tabell 1.1 Anbefalinger for mat og måltider i barnehagen

Sterk anbefaling	Barnehagen bør legge til rette for minst tre faste måltider om dagen, med medbrakt eller servert mat
Sterk anbefaling	Barna i barnehagen bør få god tid til å spise, minst 30 minutter
Sterk anbefaling	Mat og måltider som serveres i barnehagen bør være varierte og i tråd med Helsedirektoratets kostråd
Sterk anbefaling	Barnehagen bør servere grønnsaker og frukt eller bær hver dag
Sterk anbefaling	Barna bør få tilbud om lett- eller skummet melk og vann til måltidene i barnehagen, og vann bør alltid være tilgjengelig

² Departementene (2007), *Handlingsplan for bedre kosthold i befolkningen (2007-2011) Oppskrift for et sunnere kosthold*. Ifølge handlingsplanen er forbruket av fisk og sjømat fortsatt mye lavere enn det var tidligere, og barn og unge spiser vesentlig mindre fisk enn voksne. Ut fra et helsemessig synspunkt er det gunstig om forbruket av fisk, både mager og fet fisk, øker i befolkningen. Det gjelder særlig barn og unge.

³ Departementene (2017), *Nasjonalt handlingsplan for bedre kosthold (2017–2021) Sunt kosthold, måltids glede og god helse for alle!*

⁴ Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver <<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/>> (Hentedato: 25.03.2020)

⁵ Helsedirektoratet (2018), *Nasjonalt faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen*

⁶ Rammeplanen består videre av en rekke fagområder. Å lage mat vil kunne dekke mål innen flere fagområder enn *kropp, bevegelse, mat og helse*. Blant annet står *kommunikasjon* sentralt når man tilbereder et måltid, og måltidet gir en arena for å snakke sammen.

Sterk anbefaling	Servering av kaker, kjeks, is, saft og liknende bør begrenses i barnehagen. Godteri, snacks og brus bør unngås
Krav i lov eller forskrift	Spisemiljøet i barnehagen skal fremme helse, mat- og måltids glede, og personalet bør delta aktivt i måltidet
Krav i lov eller forskrift	Måltidene i barnehagen skal være en pedagogisk arena der barna får medvirke i mat- og måltidsaktiviteter
Krav i lov eller forskrift	Det skal legges til rette for god håndhygiene i barnehagen, og håndvask bør gjennomføres før måltidene
Krav i lov eller forskrift	Maten i barnehagen skal være lagret, tilberedt, servert og merket i samsvar med regelverk og råd fra Mattilsynet.
Krav i lov eller forskrift	Barnehagen skal ta hensyn til barn som har særlige behov knyttet til mat og måltider
Sterk anbefaling	Barnehagen bør ha en miljøvennlig praksis med lite matsvinn og et mattilbud hvor plantebaserte matvarer og fisk og sjømat er sentralt

Kilde: Helsedirektoratet (2018), *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen*

1.3 Sosiale ulikheter i kosthold

I Norge går ni av ti barn mellom ett og fem år i barnehage.⁷ Barnehagene omfatter grupper av barn på tvers av sosiale skillelinjer og kulturell bakgrunn og har et godt utgangspunkt for å fremme gode mat- og måltidsvaner.

Et av delmålene i *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen* (2018) er å redusere forskjeller i kosthold mellom ulike sosioøkonomiske grupper. Fiskesprell er et ledd i det forebyggende folkehelsearbeidet, og skal bidra til å utjevne sosiale ulikheter i kosthold. En kunnskapsoversikt av sosial ulikhet i helse på befolkningsnivå viser til at grupper med lavere sosioøkonomisk posisjon (utdanningsnivå, yrke og inntekt) har høyere inntak av usunne matvarer enn grupper med høyere sosioøkonomisk posisjon.^{8,9}

I rapportens analysedel vil vi undersøke forholdet mellom sosioøkonomisk status og barnas konsum av fisk og sjømat nærmere. I analysen inkluderer vi også noen kontrollvariabler som vi gjennom evalueringen ser gir utslag på konsumindeksen, som barnehagenes eierform og Fiskesprell-deltakelse, for å undersøke om vi får de samme resultatene også i en regresjonsanalyse, se kapittel 3.5.

⁷ Departementene (2017), *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2021) Sunt kosthold, måltids glede og god helse for alle!*

⁸ Dahl E, Bergsli H, van der Wehl KA. (2014), *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.

⁹ Et sunt kosthold kjennetegnes av mye frukt, grønnsaker, bønner, fiber, fullkorn, nøtter, planteoljer og fisk.

1.4 Programfinansiering, kursdeltakelse, kurstilskudd og råvarestøtte

Vi har gått gjennom dokumenter som tilskuddsbrev til Fiskesprell fra Nærings- og fiskeridepartementet og årlige prosjektrapporter fra Fiskesprell. Prosjektrapportene fra Fiskesprell beskriver hvordan og i hvilken grad målene for tilskuddet er oppnådd. Vi har sett på et utvalg av rapporter på fylkesnivå for 2018/19 og over flere år på nasjonalt nivå. Gjennomgangen er utført for å kunne vurdere funn fra innsamlede data i evalueringen opp mot denne typen informasjon.

Programfinansiering

Nærings- og fiskeridepartementet finansierer kostholdsprogrammet Fiskesprell i samarbeid med Helse- og omsorgsdepartementet og Norges sjømatråd. Helsedirektoratet og Havforskningsinstituttet bidrar faglig. Fiskesalgslagene bidrar med råvarestøtte, jf. tilskuddsbrevet til Fiskesprell for 2018 fra Nærings- og fiskeridepartementet.¹⁰ Fiskesprell har siden 2011 hatt en årlig, uendret budsjetttramme på 10,2 mill. kroner, se tabell 1.2.¹¹

Tabell 1.2 Fiskesprells totale inntekter 2018, kroner.

Finansiering fra:	2018
Nærings- og fiskeridepartementet	4 000 000
Helse- og omsorgsdepartementet	1 000 000
Norges sjømatråd	4 000 000
Fiskesalgslagene	1 200 000
Totale inntekter	10 200 000

Kilde: Prosjektrapport Fiskesprell 2018 fra Norges sjømatråd

Kursdeltakelse

I tilskuddsåret 2017/2018 deltok nærmere 800 ansatte i barnehage og SFO på Fiskesprellkurs, se tabell 1.3. Samtlige fylker deltok i programmet i 2018, med unntak av (daværende) Troms og (daværende) Aust-Agder og Vest-Agder. Disse fylkene kom imidlertid med våren 2019, og det ble fra og med høsten 2019 kurstilbud i alle landets fylker.¹²

Tabell 1.3 Utvikling i deltakelse på Fiskesprellkurs, antall barnehageansatte, ansatte i SFO, elever i barne- og ungdomsarbeiderfag, andre og totalt. Tilskuddsårene 2014/15 til 2017/18.^{1,2,3}

	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18
Ansatte i barnehage	609	807	600	624
Ansatte i SFO			155	170
Elever i barne- og ungdomsarbeiderfag	292	370	710	1091
Andre	896	673	673	87
Totalt	1797	1850	2138	1972

¹ Fra 2016/17 registreres SFO-ansatte som egen målgruppe, ettersom det er et tilpasset kurs for denne målgruppen fra dette tidspunktet. Men flere fylkeskommuner kjører kurs for ansatte i barnehage og SFO sammen.

² Fra 2013 kom elever ved Vg1 Barne- og ungdomsarbeiderfag inn som ny målgruppe. Det har vært en betydelig vekst i denne målgruppen over tid.

³ Kategorien «andre» består hovedsakelig av andre som jobber med barn, men som ikke nødvendigvis er i målgruppen. eksempelvis studenter på grunnskolelærer- og barnehagelærerutdanningen eller helsesøster. Studenter er inkludert i tilskuddsårene 2014/15 til 2016/17.

Kilde: Prosjektrapport Fiskesprell 2018 fra Norges sjømatråd og Norges sjømatråd for øvrig

¹⁰ Tilskuddsbrev Fiskesprell 2018 fra Nærings- og fiskeridepartementet <<https://www.regjeringen.no/contentassets/aff3fcf22a884bbeac97b81026c63ee9/tilskuddsbrev-til-fiskesprell-2018-12189445.pdf>> (Hentedato: 21.02.2020)

¹¹ Prosjektrapport Fiskesprell 2018 fra Norges sjømatråd til Nærings og fiskeridepartementet

¹² Prosjektrapport Fiskesprell 2018 fra Norges sjømatråd til Nærings og fiskeridepartementet

Kurstilskudd

Fylkeskommunene får i utgangspunktet et tilskudd på 100 000 kroner pr. år for «ordinær kursaktivitet i Fiskesprell», dvs. 80 kursdeltakere pr. år.¹³ Innimellom søker enkelte fylker om å få overføre ubrukte midler fra forrige år. Andre søker om ekstramidler for å gjennomføre kurs utover ordinær kursaktivitet.

Prosjektets kostnader til kurs har vært stabile over tid. Samtidig peker Norges sjømatråd på at det er en tendens til at variasjonen mellom fylkene har blitt mindre.¹⁴ Det betyr at tilbudet har fått bedre geografisk spredning i tillegg til forankring i de ulike fylkeskommunene. Som beskrevet i avsnittet om kursaktivitet skiller Agderfylkene og Troms seg ut med fravær av kursaktivitet over noen år. Fra tabell 1.4 ser vi at det kurstilbud og tilskuddsutbetalinger i alle landets fylker i tilskuddsåret 2019/20.

Tabell 1.4 Fylkesvise tilskudd i kroner (grunnstøtte, ev. ekstrastøtte og overførte midler) for tilskuddsårene 2014/15 til 2019/20. Merk at dette er samlede fylkesvise tilskudd til Fiskesprell, dvs. ikke kun for ansatte i barnehager.

Fylke	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	Ny fylkesinndeling ¹	2019/20
Østfold	125 000	125 000	211 250	200 000	200 000	Østfold	200 000
Akershus	100 000	100 000	100 000	100 000	150 000	Akershus	150 000
Oslo	200 000	236 000	233 000	200 000	125 000	Oslo	100 000
Hedmark	116 000	40 000	100 000	100 000	100 000	Hedmark	100 000
Oppland	80 000	136 000	100 000	100 000	100 000	Oppland	160 000
Buskerud	100 000	163 500	100 000	100 000	100 000	Buskerud	100 000
Vestfold	150 000	150 000	50 000	100 000	100 000	Telemark og Vestfold	400 000
Telemark	223 750	178 750	200 000	175 000	312 500		
Agderfylkene	0	0	0	0	90 000	Agder	200 000
Rogaland	161 334	200 000	120 000	200 000	200 000	Rogaland	197 000
Hordaland	200 000	100 000	100 000	139 000	112 500	Vestland	200 000
Sogn og Fjordane	200 000	200 000	150 000	100 000	100 000		
Møre og Romsdal	350 000	250 000	200 000	200 000	250 000	Møre og Romsdal	250 000
Sør-Trøndelag	50 000	100 000	100 000	0	200 000	Trøndelag	300 000
Nord-Trøndelag	200 000	172 000	100 000	100 000			
Nordland	118 003	100 000	100 000	100 000	150 000	Nordland	150 000
Troms	110 000	50 000	0	0	0	Troms	100 000
Finnmark	113 274	100 000	100 000	57 822	100 000	Finnmark	100 000
Tilskudd totalt	2597 361	2401 250	2064 250	1971 822	2390 000	Tilskudd totalt	2707 000

¹ Ny fylkesinndeling i Fiskesprell for tilskuddsåret 2019/20 avviker noe fra fylkesinndelingen av 1. januar 2020.

Kilde: Norges sjømatråd

Råvarestøtte ved foreldrearrangement

Barnehager og skoler kan søke råvarestøtte gjennom Fiskesprellprogrammet til arrangement der det tilberedes og serveres sjømat til foreldre/foresatte. Støtten gjelder ikke innkjøp av ferdige sjømatretter, men forutsetter at barna i størst mulig grad involveres i forberedelsene av måltidet. Målet er å gi foreldre og barn gode erfaringer med å tilberede, servere og spise sjømat. Søknaden fylles ut og sendes til Fiskesprell i forkant av arrangementet. Dersom arrangementet er i tråd med formålet innvilges en økonomisk støtte inntil et visst beløp.

¹³ Prosjektrapport Fiskesprell 2018 fra Norges sjømatråd til Nærings og fiskeridepartementet

¹⁴ Prosjektrapport Fiskesprell 2018 fra Norges sjømatråd til Nærings og fiskeridepartementet

Det er gjennomført 130 slike arrangementer i barnehager og skoler i 2018. Råvarestøtten utgjorde i gjennomsnitt ca. 3300 kroner pr. barnehage i 2018, i et spenn fra 500 til 10 000 kroner. Faktiske utgifter til matvarer må dokumenteres og sendes inn til Fiskesprell, og utbetalingen skjer i etterkant av arrangementet. Fra 2012 til 2017 er det gjennomført 427 foreldrearrangement i barnehager og skoler, med *økonomisk støtte* fra Fiskesprell.¹⁵ Rundt 31 600 barn og voksne har på den måten fått erfaringer med sjømat for hele familien.

1.5 Eksisterende kunnskapsgrunnlag om resultater og effekter av Fiskesprell

Evalueringer og tilbakemeldinger fra blant annet barnehager som har deltatt i Fiskesprell viser til økt bruk av sjømat i tillegg til mer kunnskap og bedre ferdigheter i tilberedning av sjømat blant barn og unge.¹⁶

Fra 2007 til 2017 har nær 13 000 barnehageansatte, SFO-ansatte og elever som tar barne- og ungdomsarbeiderfag deltatt på Fiskesprellkurs. Barnehager som har hatt ansatte på Fiskesprellkurs bruker mer sjømat som varmmat, som pålegg og som turmat og har et større fokus på sunt mattilbud enn barnehager som ikke har deltatt.¹⁷

Helsedirektoratet har i samarbeid med Avdeling for ernæringsvitenskap ved Universitetet i Oslo gjennomført en kartlegging av *Måltider, fysisk aktivitet og miljørettet helsevern i barnehagen* (2012). Undersøkelsen ble utført i et utvalg av barnehager med styrer og pedagogisk leder som målgrupper. De fant at tilnærmet en tredjedel av barnehagene hadde ansatte som hadde deltatt på Fiskesprellkurs og omlag halvparten av disse rapporterte at kunnskapen var anvendt i stor eller svært stor grad. Undersøkelsen tyder også på at de avdelinger hvor ansatte hadde deltatt på Fiskesprellkurs, tilbød fisk oftere enn på avdelinger der ingen hadde deltatt på et slikt kurs.

Fiskesprellkurs for ansatte i barnehager ble evaluert av Kantar/TNS Gallup i 2015.¹⁸ De gjennomførte en kvantitativ spørreundersøkelse blant kursdeltakere på Fiskesprellkurs (544 respondenter) fra 2013 til 2015, og supplerte med kvalitative intervjuer med kursholdere og deltakere (13 intervjuobjekter). Kantar/TNS Gallup avdekket barrierer mot bruk av fisk og sjømat i barnehager, som at det «ikke ligger i ryggmargen», kostnader og tilgjengelighet, at det er tidkrevende, upopulært, dårlig tilrettelagt i barnehagen eller manglende enighet om planene for matlagingen. Andre hovedfunn er at:

- ✓ 56 % sier at de har i stor eller svært stor grad benyttet seg av kunnskap og erfaringer fra Fiskesprellkurset.
- ✓ 62 % av deltagende barnehager sier at de bruker mer sjømat nå enn før de deltok på sitt første Fiskesprellkurs.
- ✓ 44 % av deltagende barnehager sier at flere barn liker sjømat nå enn før de deltok på sitt første Fiskesprellkurs.

Et kvalitativt kvasiekperiment (masteroppgave) av barns holdning til sjømat finner at barna i barnehagen som fulgte et kosthold i tråd med Fiskesprell viste seg å ha både sterkere og positive holdninger til sjømat enn barnehagen som fulgte et ordinært kosthold.¹⁹ Barna i Fiskesprellbarnehagen viste bedre evne til å benytte kognitive assosiasjoner ved å beskrive fisk ikke bare som sunn mat, men også noe som de ble frisk og sterk av. I oppgaven konkluderes det med at barn har gode holdninger til sjømat. Tilgjengelighet og gjentatt eksponering av sjømat gjennom Fiskesprell er et nyttig verktøy for å

¹⁵ Fiskesprells hjemmeside <<https://fiskesprell.no/om-fiskesprell/resultater-og-effekter/>> (Hentedato: 05.12.2019)

¹⁶ Fiskesprells hjemmeside <<https://fiskesprell.no/om-fiskesprell/resultater-og-effekter/>> (Hentedato: 05.12.2019)

¹⁷ Blant annet Helsedirektoratet (2012), *Måltider, fysisk aktivitet og miljørettet helsevern i barnehagen*

¹⁸ Kantar/TNS Gallup (2015), *Fiskesprell 2015 - En evaluering av kurs for ansatte i barnehager*

¹⁹ Alm, Siril (2009), *Barns holdning til sjømat* (Masteroppgave i fiskerifag, spesialisering markedsføring) Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø

endre barns holdning og gjøre barns holdning til sjømat både sterk og positiv. Fiskesprell kan dermed føre til at barn konsumerer mer sjømat.

2. Målgrupper, evalueringsmodell og metoder

En systematisk, grundig og relevant evaluering dekker et spekter av dimensjoner. På et slikt fundament kan man belyse de sentrale sammenhengene som må være til stede for at Fiskesprell skal ha positive effekter, både på kort og lengre sikt. Evalueringen rommer programmets effekt på konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen, effekt på det totale kostholdet i barnehagen, effekt på inntrykk av hvor mange barn som liker fisk og bidrag til å utjevne sosiale ulikheter i kostholdet blant barna. Effekter av Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (pilotprosjekt) evalueres separat. Videre er evalueringen en nullpunktsmålning. Ved evalueringsdesignet har vi tatt hensyn til at evalueringen skal gjentas for å kartlegge utvikling over tid.

2.1 Målgrupper

Spørreundersøkelsen: Styrer/daglig leder i barnehagen

Fiskesprellkursene vi evaluerer er rettet mot ansatte i barnehagene. Målgruppen for spørreundersøkelsen er styrer/daglig leder i barnehagene i Norge. Styrer er gitt det daglige ansvaret i barnehagen; pedagogisk, personalmessig og administrativt, og har best oversikt over problemstillingene i evalueringen. Styrer/daglig leder i barnehagen har kunnet besvare undersøkelsen selv eller delegere det til en ansatt med god kjennskap til kostholdet og barna i barnehagen.

Kvalitativ undersøkelse: Fiskesprells fylkeskontakter, Helsedirektoratet, pedagogisk leder eller styrer/daglig leder i barnehagen

I evalueringens forfase har vi gjennomført *utforskende dybdeintervju* med to av Fiskesprells fylkeskontakter og én representant i Helsedirektoratet tilknyttet Fiskesprell (nøkkelinformanter). Deretter har vi utført *dybdeintervjuer med etnografisk tilnærming* med pedagogisk leder eller styrer/daglig leder ved besøk i seks barnehager. Av disse har to barnehager hatt deltakere på ordinære Fiskesprellkurs, to er pilotbarnehager med besøkskurs i barnehagen og to har ikke deltatt på Fiskesprellkurs. Avslutningsvis har vi utført oppfølgende *dybdeintervju for videre utforskning av funn* med representanter for tre barnehager som også ble intervjuet i forbindelse med barnehagebesøk/dybdeintervjuer med etnografisk tilnærming.

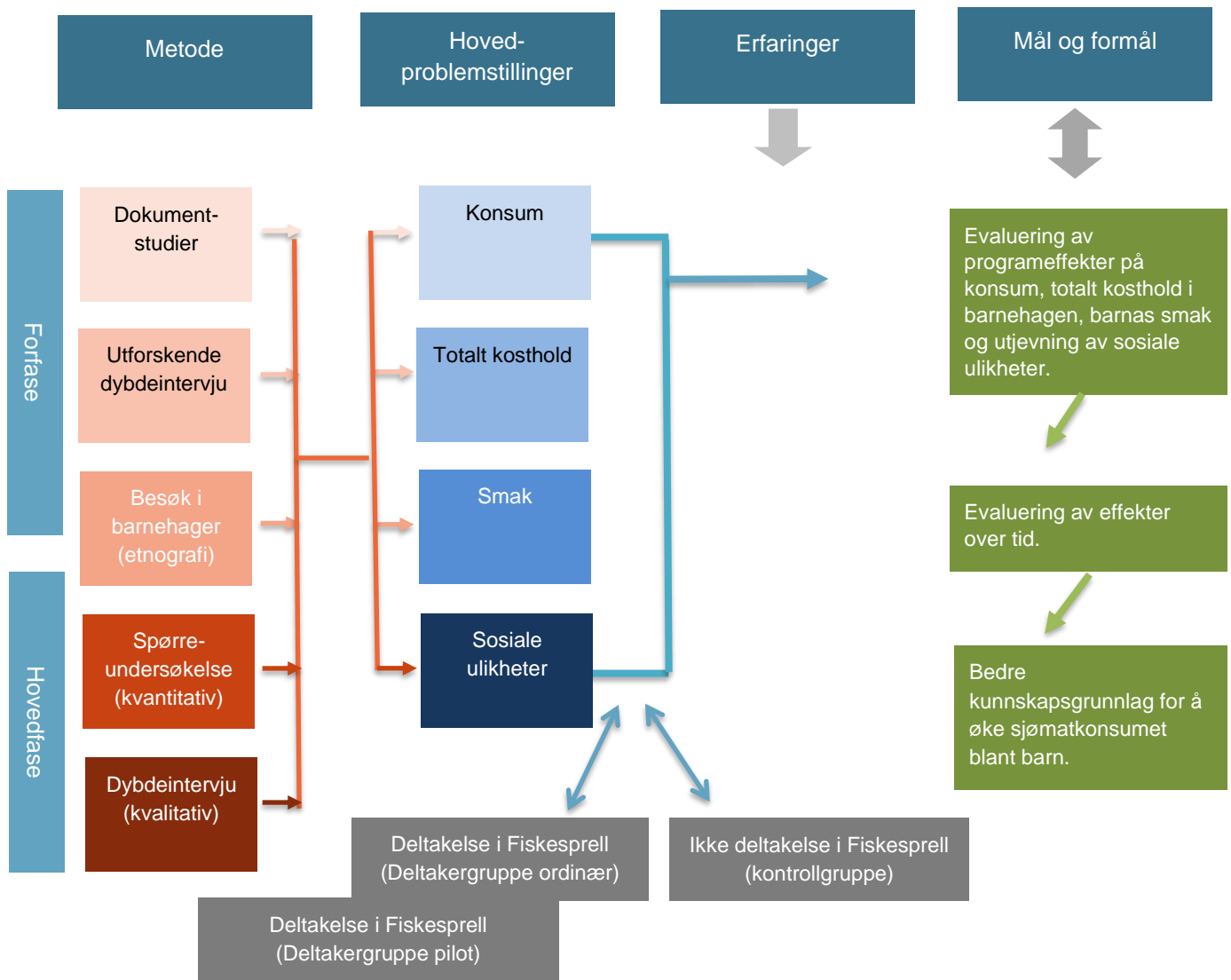
Utvalg og rekruttering av barnehager og informanter til evalueringens kvalitative undersøkelse er gjort med bistand fra og i samråd med oppdragsgiver. Både offentlige og private barnehager har inngått i det kvalitative opplegget. Intervju er gjennomført ved aktivt og informert samtykke i Bamble i Vestfold og Telemark, Viken (tidl. Østfold og tidl. Akershus) og Oslo.

2.2 Evalueringsmodell

Evalueringen av Fiskesprells effekter består av en kombinasjon av flere metoder (metodetriangulering). *Dokumentstudier* bidrar til å gi kontekst og som en kvalitetssikring av fremgangsmåte for evalueringen. *Spørreundersøkelsen* gir et bilde av utbredelse og omfang av forholdene som skal kartlegges, mens *kvalitative undersøkelser* åpner for en dybde som gir et grundig kunnskapsgrunnlag.

Evalueringen kan illustreres med følgende modell.

Figur 2.1 Evalueringsmodell

2.3 Metoder

Dokumentstudier (forfase)

Innledningsvis har vi gjennomført dokumentstudier. Vi har gått gjennom et utvalg av rapporter av aktiviteten (kurs og råvarestøtte) i ulike fylker og på nasjonalt nivå, dvs. årlige prosjektrapporter/sluttrapporter fra Norges sjømatråd til Nærings- og fiskeridepartementet. Sluttrapportene beskriver hvordan og i hvilken grad målene for tilskuddet er oppnådd. Se kapittel 1.4 for en oppsummering av programfinansiering, kursdeltakelse, kurstilskudd og råvarestøtte fra denne gjennomgangen.

Vi har gått gjennom dokumentene for å kunne vurdere funn fra innsamlede data i evalueringen opp mot denne typen informasjon. Innsikten er også brukt som kunnskapsgrunnlag ved utarbeidelse av intervjuguider og spørreskjema.

Utforskende dybdeintervju med nøkkelinformanter (forfase)

Som et ledd i evalueringens forfase har vi gjennomført utforskende dybdeintervju med det vi anser som nøkkelinformanter. Vi har gjennomført totalt tre utforskende dybdeintervju på telefon med to av Fiskesprells fylkeskontakter og én representant i Helsedirektoratet tilknyttet Fiskesprell.

Hensikten med dybdeintervjuene har vært å få en best mulig forståelse for evalueringens problemstillinger, noe som bidrar til å sikre at undersøkelsen måler det den har til hensikt å måle (validitet). Innsikt fra de utforskende dybdeintervjuene brukt til å utvikle relevante og treffsikre spørsmål i spørreskjema og intervjuguider.

Besøk i barnehager: dybdeintervju med etnografisk tilnærming (forfase og hovedfase)

Vi har besøk utvalgte barnehager for en forståelse av hvordan de jobber med mat og hvilket fokus barnehagen har på kosthold generelt og fisk spesielt. Vi har observert barn, ansatte og miljø og bedt om å få se kostholdsplan og meny. Vi har tatt bilder av kjøkkenet og typiske råvarer som benyttes, se vedlegg 3. Videre har vi gjennomført dybdeintervju (ansikt-til-ansikt) med pedagogisk leder eller styrer/daglig leder i hver av de seks barnehagene vi besøkte. Vi har særlig søkt å avdekke drivere og barrierer for kostholdet i barnehagene. Både fisk, sjømat og det totale kostholdet er kartlagt.

Vi har besøkt seks barnehager med følgende fordeling:

- to barnehager har hatt deltakere på ordinære Fiskesprellkurs (Deltakergruppe ordinær)
- to barnehager er pilotbarnehager som har hatt deltakere på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (Deltakergruppe pilot)
- to barnehager har ikke deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe)

Spørreundersøkelse (elektronisk) (hovedfase)

Vi har gjennomført en elektronisk spørreundersøkelse rettet mot styrer/daglig leder i barnehagene i Norge, dvs. en fullskalaundersøkelse.²⁰ Vi har mottatt kontaktinformasjon til barnehagene fra Utdanningsdirektoratet.²¹ Ifølge Statistisk sentralbyrå (SSB) var det 5730 barnehager i drift i Norge pr. 2019.²² Listegrunnlaget vårt består av 6253 barnehager, noe som skyldes at enkelte barnehager har flere avdelinger. Disse vil ha samme navn, men ulik beliggenhetsadresse og ulike organisasjonsnumre. Vi har ikke kjennskap til hvordan serveringen av mat er i de ulike avdelingene, og har sendt ut undersøkelsen til alle barnehagene i listen, dvs. 6253 barnehager. Barnehagene har fått tilsendt undersøkelsen merket barnehagens navn og beliggenhetsadresse. Én respondent har svart pr. barnehage. Spørreskjema ble testet i målgruppen før undersøkelsen startet.

Datainnsamlingen ble utført i perioden fra 6. til 27. februar 2020. Underveis i feltperioden påminnet vi styrer/daglig leder i barnehagene som ikke hadde besvart undersøkelsen via e-post og ved telefonoppringning. Den telefoniske påminnelsen var prioritert mot pilotbarnehager med besøkskurs i barnehagen. Det er oppnådd 1005 svar (16 %) i spørreundersøkelsen.

Vi har kartlagt og vurdert frafallet i spørreundersøkelsen: I tillegg til barnehagenavn og e-postadresser til barnehagene inneholdt listegrunnlaget informasjon om organisasjonsnummer, adresse (beliggenhetsadresse og postadresse), kommunenavn og fylkesnavn. Videre har vi koblet på variabler som kommunenavn og fylkesnavn pr. 1. januar 2020, barnehagenes størrelse målt i antall ansatte, om den er offentlig eller privat eid og tilgjengelige telefonnumre.²³

²⁰ Styrer/daglig leder i barnehagen har kunnet besvare undersøkelsen selv eller delegere det til en ansatt med god kjennskap til kostholdet og barna i barnehagen.

²¹ Listene ble mottatt 12.12.2019.

²² SSBs hjemmesider <<https://www.ssb.no/barnehager>> (Hentedato: 09.04.2020)

²³ Ipsos har gjennom vår samarbeidspartner Bisnode tilgang til Brønnøysundregisterets Enhetsregister, hvor det foreligger samlet informasjon om virksomheters sektor, geografi, bedriftsstørrelse og kontaktinformasjon som telefonnumre m.m.

Listegrunnlaget utgjør nettoutvalget som har mottatt spørreskjema via e-post. Bruttoutvalget består av alle barnehagene som har avgitt svar. Vi har sammenlignet nøkkelvariabler mellom disse to utvalgene for å identifisere eventuelle skjevheter ved bruttoutvalget. For å kontrollsjekke bruttoutvalget ytterligere, har vi også sammenlignet med tilgjengelig statistikk fra SSB på eierform, fylkestilhørighet og størrelse på barnehagen målt i antall ansatte.

Som nevnt over om den elektroniske spørreundersøkelsen, ble enkelte barnehager minnet om undersøkelsen ved telefonoppringning. Telefonisk påminning ble målrettet mot pilotbarnehager med besøkskurs i barnehagen for å sikre deltakelse fra gruppen. I praksis betyr det at barnehager i Bamble kommune, (tidligere) Østfold fylke og Trøndelag fylke som ikke hadde besvart undersøkelsen ble prioritert ved telefonisk påminning.

Vi ser at andelene offentlige og private barnehager er relativt likt fordelt og at de korresponderer med både nettoutvalg og tilgjengelig statistikk fra SSB.²⁴ Mer nøyaktig består vårt bruttoutvalg av 48 % offentlige barnehager og 52 % private barnehager. Ifølge SSBs statistikk er 47 % av norske barnehager offentlige, mens 53 % er private. Vårt bruttoutvalg treffer derfor relativt godt, og det er ingen grunn til å mistenke at skjevheter på variabelen eierform forårsaker skjevheter i svar.

Listegrunnlaget inneholder også oversikt over fylkestilhørighet til alle barnehagene. Vi har sammenlignet fylkestilhørighet (før regionreformen 1. januar 2020) i bruttoutvalg mot nettoutvalg og SSBs statistikk²⁵ og finner at barnehagene i Trøndelag er overrepresentert i undersøkelsen. Fra SSBs statistikk ser vi at de 572 barnehagene i Trøndelag (pr. 2019) utgjør 10 % av alle barnehagene i Norge. I vårt bruttoutvalg utgjør de 17 %. Dette er det største avviket, og avvikene i de andre fylkene er alle på under 4 prosentpoeng unna de sanne andelene. Vi vurderer at dette avviket henger direkte sammen med telefonpåminning som blant annet var målrettet mot Trøndelag fylke. Videre ser vi ingen klare forskjeller i avgitte svar mellom Trøndelagsbarnehagene og andre barnehager.

Siste variabel vi har kontrollert er antallet ansatte i barnehagene. Her viser SSBs statistikk at det pr. 2019 var 96 744 ansatte fordelt på 5730 barnehager. Dette utgjør et snitt på 16,9 ansatte pr. barnehage. I vårt bruttoutvalg er tallet 15,7 ansatte pr. barnehage, noe som er et mindre avvik.

En samlet vurdering av bruttoutvalg og nettoutvalg tilsier derfor at det er små avvik og ingen systematiske skjevheter. Vi har valgt ikke å vekte svarene ved resultatberegningen.

Oppfølgende dybdeintervju for videre utforskning av funn (hovedfase)

I etterkant av den kvantitative undersøkelsen har vi gjennomført en oppfølgende kvalitativ studie for videre utforskning av funn. Vi har gjennomført tre telefonintervjuer med styrere/daglige ledere fra tidligere barnehagebesøk (etnografisk tilnærming), henholdsvis to intervjuobjekter fra barnehager som har hatt deltakere på ordinære Fiskesprellkurs og ett intervjuobjekt fra en pilotbarnehage som har hatt deltakere på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen.

Ytterligere informasjon om evalueringens kvalitative undersøkelse

Det er utarbeidet spissede intervjuguider for de ulike delene av den kvalitative undersøkelsen, dvs. for (1) innledende og utforskende dybdeintervju med nøkkelinformanter, (2) besøk i barnehager inkludert dybdeintervju (etnografisk tilnærming) og (3) dybdeintervju for videre utforskning av funn. Alle dybdeintervjuene i evalueringen er semistrukturerte.²⁶ Intervjuene ble gjennomført i perioden fra 4. mars til 2. april 2020.

²⁴ SSBs hjemmesider <<https://www.ssb.no/barnehager>> (Hentedato: 09.04.2020)

²⁵ SSBs hjemmesider <<https://www.ssb.no/barnehager>> (Hentedato: 09.04.2020)

²⁶ Det innebærer at hovedspørsmålene er fastsatt i intervjuguiden, men at oppfølgingsspørsmålene stilles ut ifra hva intervjuobjektet svarer der og da. Dette bidrar til en mer naturlig samtale fremfor en skjematisk utspørring.

2.4 Metodiske betraktninger og leserveiledning

I den kvantitative undersøkelsen analyserer vi svarene fra barnehagene som har deltatt i Fiskesprell og barnehagene som ikke har deltatt opp mot hverandre, se kapittel 3 for nærmere beskrivelser. Samtidig kan vi ikke observere barnehagene som har deltatt i Fiskesprell sine holdninger og rutiner før de deltok i programmet, ettersom dette er en nullpunktsmålning. Vi har heller ikke kontroll på andre mulige påvirkningsfaktorer som kan forklare eventuelle forskjeller mellom barnehagene som har deltatt i Fiskesprell og barnehagene som ikke har deltatt. Det vil si at effektmålingen ikke har grunnlag i et randomisert, kontrollert forsøk hvor man unngår seleksjonsmekanismer.

Evalueringsdesignet gir like fullt rike muligheter for analyser. Ved å kartlegge kjennetegn og avgitte svar fra barnehagene som har deltatt i Fiskesprell mot en kontrollgruppe, vil vi vise i hvor stor grad nøkkelvariabler korrelerer med deltakelse. Det er med dette utgangspunktet mulig å identifisere effekter som sannsynligvis kan knyttes til deltakelse i Fiskesprell.

I rapportens analysedel starter vi med en gjennomgang av funn fra evalueringens kvantitative undersøkelse (kapittel 3). Flere hovedfunn og sitater fra den kvalitative undersøkelsen er integrert i den kvantitative delen, og tilnærmingene belyser hverandre gjensidig. Evalueringen består også av en egen del med hovedfunn fra prosjektets kvalitative undersøkelse (kapittel 4). De siste kapitlene består av samlet innsikt (kapittel 5 og 6).

KVANTITATIV UNDERSØKELSE

3. Analyse av effekter av Fiskesprell

I dette kapitlet redegjør vi for barnehagenes deltakelse i Fiskesprell, både kursdeltakelse og mottakelse av råvarestøtte. Deretter følger analyser av Fiskesprells effekt på konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen, det totale kostholdet i barnehagen, inntrykk av hvor mange barn som liker fisk og utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet blant barna. Vi har inkludert en egen del med andre analysefunn for barnehagene som helhet. Vi har også en endelig oppsummering av hovedfunn for de to deltakergruppene i Fiskesprellkurs, dvs. barnehagene som har deltatt på ordinære kurs (Deltakergruppe ordinær) og pilotbarnehagene med besøkskurs i barnehagen (Deltakergruppe pilot). Avslutningsvis ser vi nærmere på respondentenes innspill til Fiskesprellprogrammet.

Analysene av resultater fra spørreundersøkelsen har følgende oppsett:

- ✓ Vi analyserer resultater for barnehagene som har deltatt på ordinære Fiskesprellkurs (Deltakergruppe ordinær) opp mot resultater for barnehagene som ikke har deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe) ved hjelp av t-test. En t-test er en statistisk metode som kan benyttes for å teste om det er signifikant forskjell mellom gjennomsnittet av to grupper.
- ✓ Vi analyserer også resultater for barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (Deltakergruppe pilot) opp mot resultater for barnehagene som ikke har deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe). Resultatene fra denne sammenligningen kommenteres fortløpende ved hvert spørsmål der det fremkommer signifikante forskjeller mellom disse to gruppene.
- ✓ Positive utslag på t-tester formidles på to måter. Det kommenteres i analyseteksten og tallene i grafikken markeres med en annen farge enn svart. Dersom én av gruppene med barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs markeres, indikerer dette alltid at andelen er større enn *kontrollgruppen*. Hvis kontrollgruppen markeres, skyldes det at andelen er større enn Deltakergruppe ordinær med mindre noe annet er påpekt.²⁷

²⁷ Slik markering gjelder spørsmål som ikke inngår i utsagnsbatterier.

- ✓ For et hvert spørsmål fra spørreundersøkelsen undersøker vi om det finnes overordnede kjennetegn blant barnehagene som avgir et visst svaralternativ. Her ser vi om enkelte svaralternativ oftere avgis av offentlig eller privateide barnehager, om barnehagens størrelse har betydning, geografisk beliggenhet med mer. Bakgrunnen for disse analysene er en kjiqvadrat-test som undersøker om en gruppe skiller seg signifikant fra gjennomsnittet i hele utvalget gjennom å kalkulere hvorvidt en andel er større enn forventet.²⁸ Fremtredende trekk beskrives i analyseteksten og oppsummeres i kapittel 3.6.
- ✓ Den praktiske forskjellen på en kjiqvadrat-test og en t-test i denne analysen er at kjiqvadrat-tester brukes for å undersøke variasjon i svar ut fra barnehagenes bakgrunnsvariabler (som eierskap, barnehagestørrelse, geografi m.m.). T-testen brukes derimot kun når vi sammenligner gruppene som har deltatt på Fiskesprellkurs mot kontrollgruppen (som sammenligning av svar fra Deltakergruppe ordinær mot kontrollgruppe og sammenligning av svar fra Deltakergruppe pilot mot kontrollgruppe).

3.1 Deltakelse i Fiskesprell

Innledningsvis beskriver vi antall og andeler barnehager som har hatt befatning med Fiskesprell.

Kursdeltakelse

Barnehagene har svart på om de har deltatt på Fiskesprellkurs, dvs. om ansatte i barnehagen har deltatt på kurs minst én gang siden oppstart av programmet, se tabell 3.1 og tabell 3.2. I tabell 3.1 vises antall og andel deltakelser pr. tidsperiode samt antall og andeler som ikke har deltatt eller ikke vet. Ettersom respondentene kan krysse av på å ha deltatt på kurs flere år lar dette seg ikke summere til 100 %.

66 % av barnehagene har deltatt på Fiskesprellkurs minst én gang siden oppstart i 2007 til slutten av februar 2020, se tabell 3.2. Ca. 12 % av barnehagene deltok på kurs i 2018, og en like stor andel deltok i 2019. Av disse var det henholdsvis 6 % og 7 % som deltok for første gang, se tabell 3.2. I løpet av de første månedene i 2020 har 22 barnehager deltatt på kurs, og av disse er det 8 som også har deltatt på tidligere kurs.²⁹ Mange barnehager har deltatt på kurs flere ganger: 23 % av barnehagene har deltatt på kurs minst én gang i perioden 2007-2017 i tillegg til å ha deltatt i perioden 2018-2020, se tabell 3.2. En liten andel (totalt 12 barnehager) har deltatt på kurs i perioden 2007-2017 i tillegg til deltakelse både i 2018 og 2019.

²⁸ Med «forventet» andel i en kjiqvadrat-test menes det om en andel er større enn hva vi kunne forvente hvis fordelingen hadde vært helt tilfeldig. Eksempelvis vil en forventet andel på et spørsmål hvor vi bryter ned på eierform være ca. 50/50, fordi andelen private og offentlig barnehager i undersøkelsen er ca. 50/50. En kjiqvadrat-test kalkulerer ut denne forventede andelen for alle spørsmål, sammenligner med den observerte andelen, og indikerer om disse to er så forskjellige at vi kan kalle det en statistisk signifikant forskjell.

²⁹ Datainnsamlingen ble avsluttet 27. februar 2020. Det innebærer at tall for deltakelse på Fiskesprellkurs for 2020 kun består av perioden fra 1. januar til 27. februar 2020.

Tabell 3.1 Antall og andeler barnehager som har deltatt på ett eller flere Fiskesprellkurs i ulike år og perioder¹

Deltakelse	Antall	Andel av barnehagene som har besvart undersøkelsen (n=1005)
Deltatt mellom 2018 og 2020	268	26 %
Deltatt mellom 2007 og 2017	497	49 %
Ikke deltatt	289	29 %
Vet ikke	57	6 %
Totalt	1111	111 %

¹ Til grunn for tabell 3.1 og 3.2 ligger følgende spørsmålsformulering: Har ansatte i din barnehage deltatt på Fiskesprellkurs? Kryss av for flere alternativ dersom ansatte i din barnehage har deltatt på kurs flere år.

Tabell 3.2 Øvrige relevante inndelinger av barnehagers deltakelse på Fiskesprellkurs

	Deltakelse	Antall	Andel av barnehagene som har besvart undersøkelsen (n=1005)
Barnehager deltatt minst én gang	Deltatt minst én gang mellom 2007 og 2020	659	66 %
	Deltatt minst én gang mellom 2007 og 2017	497	49 %
	Deltatt minst én gang både i perioden 2007-2017 og 2018-2020	227	23 %
	Kun deltatt mellom 2007 og 2017	418	42 %
Unike barnehager	Kun deltatt i 2020	14	1,4 %
	Kun deltatt i 2019	70	7 %
	Kun deltatt i 2018	64	6 %

Råvarestøtte

Tabell 3.3 viser antall og andel barnehager som har mottatt råvarestøtte gjennom Fiskesprell til arrangementer hvor foreldre/foresatte har vært til stede. Mens 66 % av barnehagene har deltatt på Fiskesprellkurs minst én gang mellom 2007 og 2020 har 13 % av barnehagene mottatt råvarestøtte én eller flere ganger siden oppstart av programmet. Av de totalt 13 % av barnehagene som har mottatt råvarestøtte én eller flere ganger, har ca. 9 av 10 også deltatt på Fiskesprellkurs.

Tabell 3.3 Antall og andel barnehager som har mottatt råvarestøtte gjennom Fiskesprell i ulike år og perioder¹

Deltakelse	Antall	Andel av barnehagene som har besvart undersøkelsen (n=1005)
Mottatt i 2020	10	1 %
Mottatt i 2019	41	4 %
Mottatt i 2018	34	3 %
Mottatt mellom 2007 og 2017	72	7 %
Mottatt minst én gang mellom 2007 og 2020	131	13 %
Nei	802	80 %
Vet ikke	72	7 %

¹ Til grunn for tabellen ligger følgende spørsmålsformulering: Har din barnehage mottatt råvarestøtte gjennom Fiskesprell ved arrangementer hvor foreldre/foresatte er tilstede? Dette kan for eksempel være foreldremøter, dugnader eller lignende hvor barna var involvert i matlagingen av fisk eller sjømat. Barnehager søker Fiskesprell om råvarestøtte til arrangementet. Dokumenterte utgifter til matvarer refunderes inntil et visst beløp. Kryss av for flere alternativ dersom din barnehage har mottatt råvarestøtte flere år.

At råvarestøtten er mindre benyttet av barnehagene støttes av evalueringens kvalitative undersøkelse. Der kommer det frem at få ser ut til å være kjent med muligheten for å søke råvarestøtte. De som er kjente med dette opplever at det kan være krevende nok å få foreldre til å stille til foreldremøter og foreldrekurs. Relevansen for tilbudet ser ut til å falle noe bort av den grunn.

Dette gir seg også et utslag i analysene. For det første er gruppen som har mottatt råvarestøtte relativt liten, og det skal derfor være klarere forskjeller mellom denne gruppen og gjennomsnittet i utvalget for at vi skal kunne identifisere signifikante forskjeller i de avgitte svarene. I tillegg er det en effekt av at denne gruppen er sterkt overlappende med deltakergruppene, siden andelene som oppgir et gitt alternativ ofte er sterkt sammenfallende med deltakergruppens andel på samme spørsmål. Når vi da sammenligner mottakere av råvarestøtte med de som ikke har mottatt dette, ser vi i praksis på en liten andel av Fiskesprelldeltakerne opp mot en større gruppe som består av en blanding av både andre Fiskesprelldeltakere og kontrollgruppen. Vi ser derfor ofte at prosentandelene på hvert svaralternativ er like, men at det blant barnehagene som har mottatt råvarestøtte ikke gir signifikante utslag.

Innledning til analyse av effektene ved Fiskesprell

De tre gruppene som analyseres er satt opp etter følgende definisjoner:

Deltakergruppe ordinær består av gruppen barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs trinn 1 eller trinn 2 (ordinære kurs). Her telles hver barnehage kun én gang, selv om de har deltatt på flere av kursene eller deltatt på samme kurs flere ganger, se hovedtabell 3.4. Hvis vi ser på antallet bak hver kurstype i sidetabellen, ser vi at antallet *deltakelser* totalt er 679, og at det er 129 barnehager som har deltatt på begge trinnene. Antallet unike barnehager i denne gruppen er derfor 550.

Den ordinære gruppen består av barnehager som også inngår i Deltakergruppe pilot, siden mange barnehager har deltatt på flere kurs.³⁰ Dette er ikke en utfordring ettersom vi ikke sammenligner disse to gruppene med hverandre.

Deltakergruppe ordinær består av tilnærmet like mange offentlige som private barnehager (51/49 %), men de skiller seg ut med typisk å være større målt i antall barn og ansatte enn de andre gruppene. Barnehagene i Nord-Norge er overrepresentert i denne gruppen, mens barnehager på Østlandet er underrepresentert.

Tabell 3.4 Barnehagenes deltakelse på ulike typer Fiskesprellkurs (antall unike barnehager), inndelt i grupper

Deltakelse	Antall	Andel
Deltakergruppe ordinær (trinn 1 og/eller trinn 2)	550	55 %
Deltakergruppe pilot (besøkskurs i barnehagen)	66	7 %
Kontrollgruppe (ikke deltatt)	268	27 %

Antallet deltakelser trinn 1 eller trinn 2	679
Barnehager med deltakelse på begge trinn	129
Unike barnehager	550

Deltakergruppe pilot består av alle barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (pilotbarnehage). Det er ingen bakgrunnsvariabler som peker på at pilotbarnehagene skiller seg fra utvalgets gjennomsnitt, bortsett fra at de oftere befinner seg på Østlandet og i Midt-Norge. Denne gruppen består av alle unike barnehager som har deltatt som pilotbarnehage, men vi

³⁰ Det er 40 av 66 pilotbarnehager som også har deltatt på ordinære kurs.

har på samme måte som i den ordinære gruppen ikke utelukket de som også har deltatt på trinn 1 eller trinn 2.

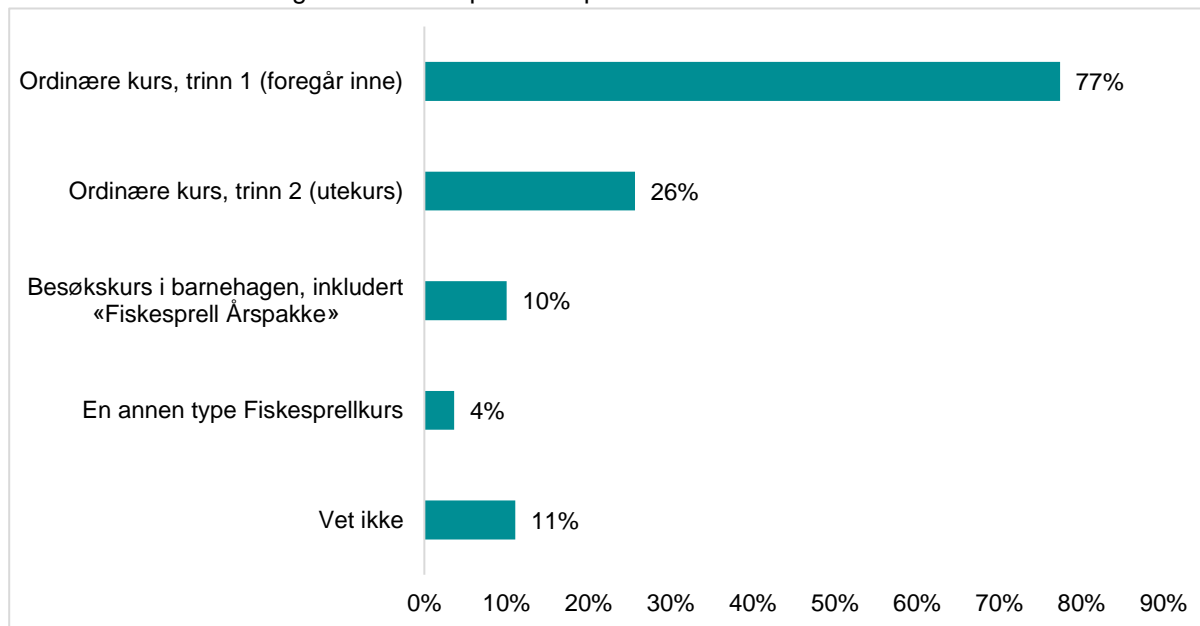
Kontrollgruppen består av barnehager som ikke har hatt noe befatning med Fiskesprellkurs. Denne gruppen består av vesentlig flere private barnehager (63 %), og barnehagene er oftere mindre i størrelse målt i antall barn og ansatte. Det er også en underrepresentasjon fra Nord-Norge i kontrollgruppen.

Type Fiskesprellkurs

Vi viser til kapittel 1.1 for beskrivelse av kursinnhold i de ulike Fiskesprellkursene.

Figur 3.1 Hvilken type Fiskesprellkurs har ansatte i din barnehage deltatt på? n=659

Filter: Ansatte i barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs

Fra spørreundersøkelsen finner vi at majoriteten (77 %) av barnehagene som har deltatt på kurs har deltatt på trinn 1, se figur 3.1. 1 av 4 av de deltakende barnehagene har deltatt på trinn 2 og en tilsvarende stor andel har deltatt både på trinn 1 og trinn 2.

Barnehager som har deltatt på *Fiskesprellkurs trinn 2* rapporterer i større grad at de har god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat, og de er også overrepresentert blant barnehagene som oppgir at fisk og sjømat står sentralt i barnehagens mattilbud. Større andeler foreldre/foresatte er opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat, og barnehagene har oftere mottatt råvarestøtte enn de som ikke har deltatt på trinn 2. 3 av 4 barnehager som har deltatt på trinn 2 har også deltatt på trinn 1. Resultatene for trinn 2 kan henge sammen med at det trolig er barnehagene som er mest engasjert i Fiskesprells tematikk og tilbud som deltar på begge trinnene.

Blant barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs som *besøkskurs i barnehagen* finner vi større andeler som hyppig involverer barna ved matlaging av fisk og sjømat i barnehagen. Dette er et spesielt positivt funn, ettersom barna også involveres på selve Fiskesprellkurset. I tillegg er pilotbarnehagene overrepresentert blant barnehagene som oppgir at fisk og sjømat står sentralt i deres mattilbud.

Barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen ble stilt et åpent spørsmål om de hadde noen synspunkt på hvordan kursets praktisk pedagogiske tilnærming fungerte.

Ved besøkskurs i barnehagen drar kursholder ut i barnehagen, og det gjennomføres praktisk matlaging sammen med en gruppe barn og voksne på kjøkkenet. I tillegg inngår en pedagogisk del sammen med barna hvor man blant annet ser på ulike fiskeslag. 37 respondenter skrev inn et svar, og synspunktene er i all hovedsak positive tilbakemeldinger på opplegget. Samtidig kommenterer enkelte at det ble knapt med tid på kurset.

Vi er meget godt fornøyd med kursholderne, heftene og råvarene på besøkskursene.

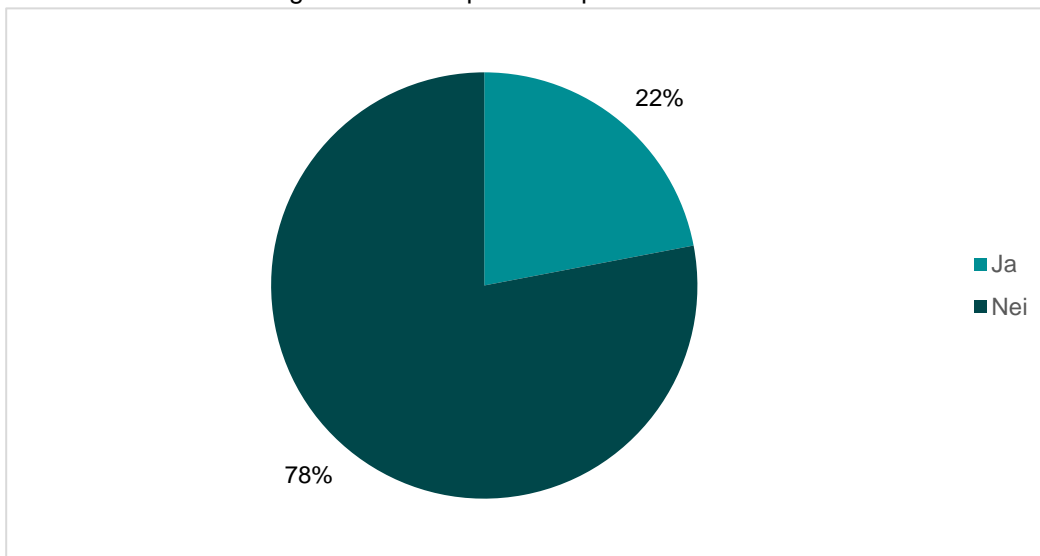

Spennende opplegg, men det tok litt lengre tid enn vi ble forespeilet. Derfor burde vi hatt lagt inn et lite mellommåltid.

Av alle de deltakende barnehagene har vi skilt ut de som er særlig aktive med Fiskesprellkurs, se figur 3.2. Denne gruppen er definert som andelen barnehager som har deltatt på trinn 1, og i tillegg enten trinn 2 eller besøkskurset (pilotprosjekt). Dette utgjør 145 barnehager, eller 22 % av de deltakende barnehagene.

Figur 3.2 Særlig aktiv med Fiskesprellkurs. n=659

Filter: Ansatte i barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs

3.1.1 Oppsummering

66 % av barnehagene har deltatt på Fiskesprellkurs minst én gang siden oppstart i 2007 til slutten av februar 2020. Mange barnehager har deltatt på kurs flere ganger: 23 % av barnehagene har deltatt på kurs minst én gang i perioden 2007-2017 i tillegg til å ha deltatt i perioden 2018-2020. 55 % av barnehagene har deltatt på ordinære Fiskesprellkurs, 7 % har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen og 27 % har ikke deltatt på kurs. Av alle barnehagene som har deltatt på kurs har majoriteten deltatt på ordinært Fiskesprellkurs trinn 1.

13 % av barnehagene har mottatt råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen én eller flere ganger siden oppstart av programmet. Det er en klar overlapp mellom disse og gruppen som har deltatt på kurs. Av de totalt 13 % av barnehagene som har mottatt råvarestøtte én eller flere ganger, har ca. 9 av 10 også deltatt på Fiskesprellkurs.

3.2 Konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen

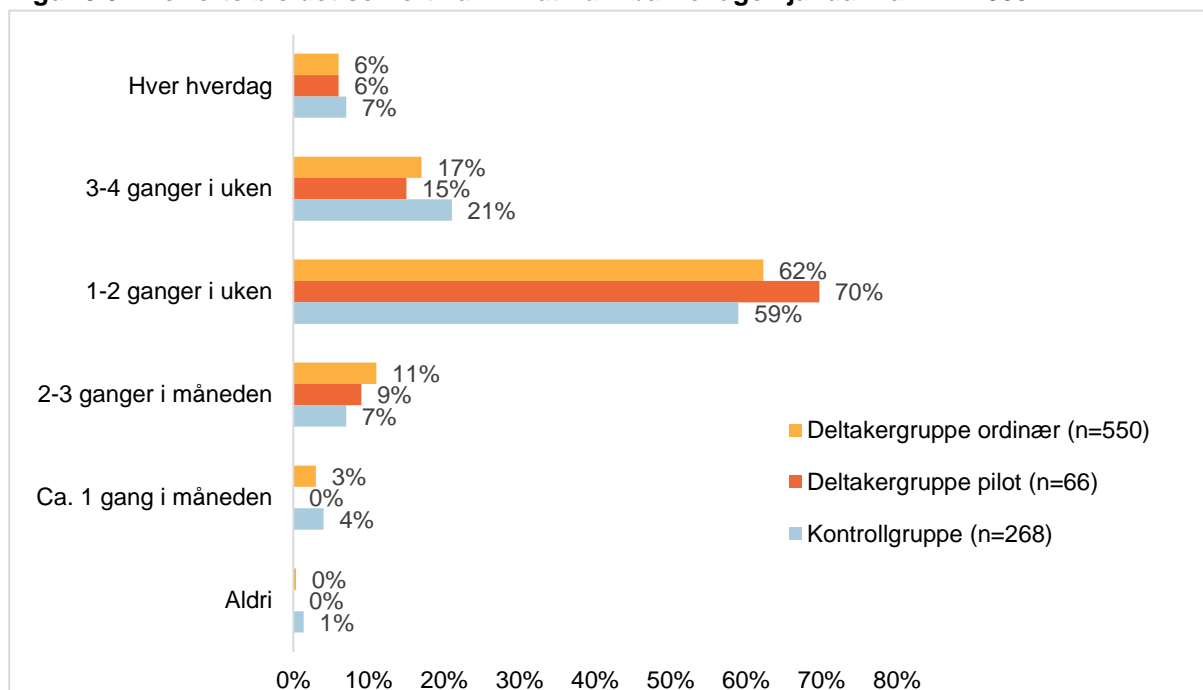
I denne delen undersøker vi effekten av Fiskesprell når det gjelder hvordan deltakelse – både ved kurs og råvarestøtte ved foreldrearrangement – påvirker serveringsfrekvensen av fisk og sjømat i barnehagene. Deretter ser vi på hvilken effekt serveringsfrekvens har på konsum av fisk og sjømat. Vi har også sett på sammenhengen mellom deltakelse på Fiskesprellkurs og konsumnivå av fisk og sjømat blant barna i barnehagene.

Analysen har følgende oppsett: Vi kartlegger først den overordnede serveringsfrekvensen av varm mat i barnehagene, før vi ser på hvor stor andel av dette som består av fisk og sjømat. Vi ser nærmere på andre serveringsformer av fisk og sjømat, som pålegg. Deretter undersøker vi drivere og barrierer for økt serveringsfrekvens av fisk og sjømat, før vi ser på barnas konsum av servert fisk og sjømat.

3.2.1 Serveringsfrekvens av fisk og sjømat

Først skal vi se nærmere på frekvensen av servering av mat generelt og fisk og sjømat spesielt. Samtlige barnehager som har besvart undersøkelsen serverer mat til barna, dvs. alle typer mat, fra kald mat til varm mat.

Figur 3.3 Hvor ofte ble det servert varm mat i din barnehage i januar i år? n=1005

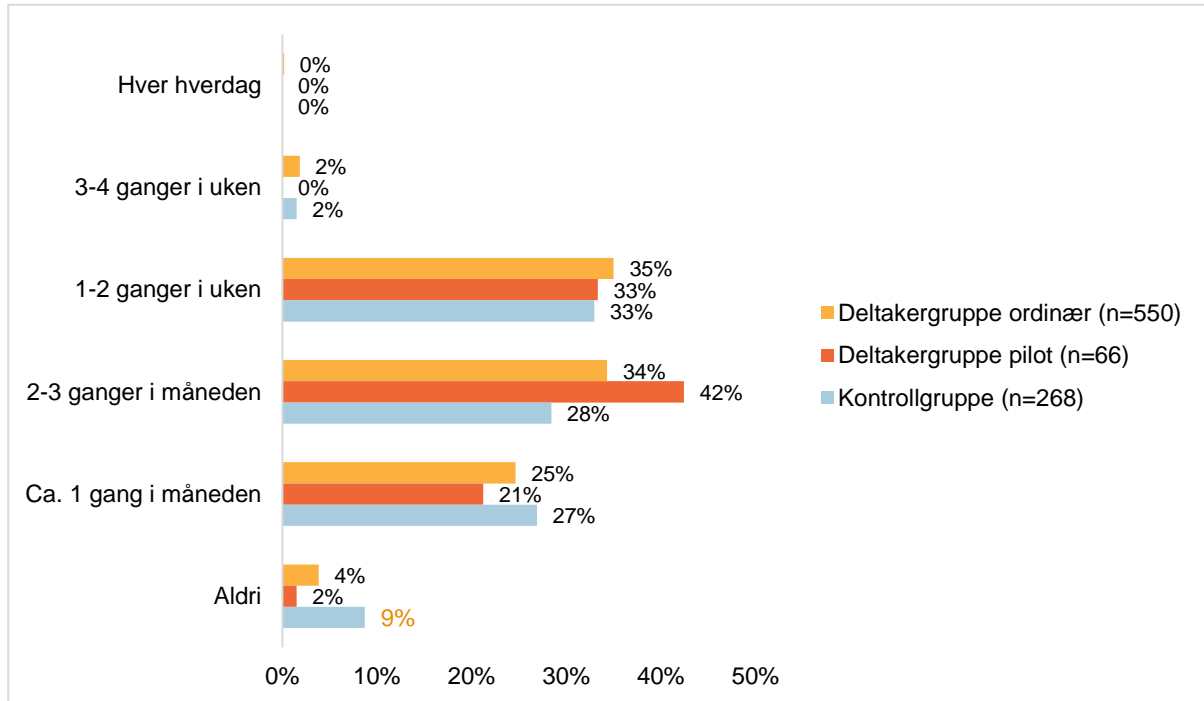
86 % av barnehagene serverte varm mat minst én gang i uken i januar i år. 6-7 % av barnehagene serverte varm mat hver dag, se figur 3.3.³¹

Når vi ser nærmere på barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs, er det ingen signifikante forskjeller mellom de deltakende gruppene (Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot) og kontrollgruppen. Frekvensen på servering av varm mat er med andre ord lik uavhengig av type kursdeltakelse, og Fiskesprell kan ikke sies å ha noen identifiserbar direkte effekt på dette ut fra de foreliggende dataene.

³¹ I denne og påfølgende figurer har vi fjernet andelene som svarer *vet ikke* og *ikke relevant* for å holde grafikken oversiktlig. Disse andelene utmerker seg sjelden, men det kommenteres der de gjør det.

Figur 3.4 Hvor ofte ble det servert varm fisk/sjømat i din barnehage i januar i år? Her regner du ikke med fisk/sjømat som pålegg. n=999

Filter: Barnehagen serverte varm mat i januar i år

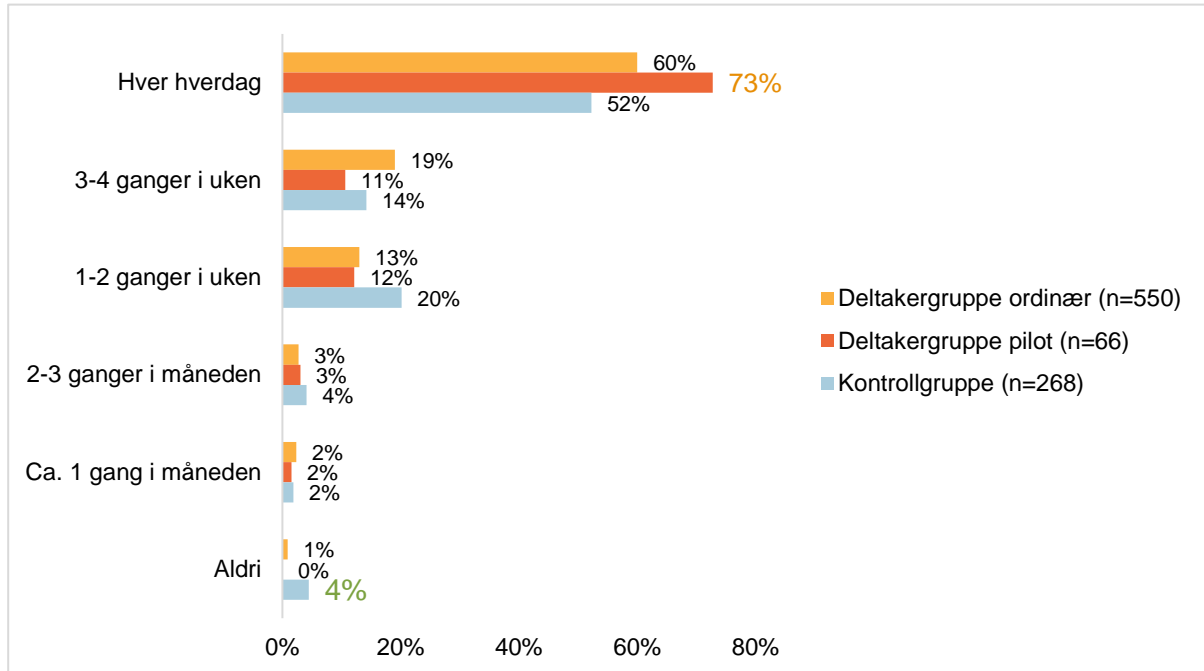

37 % av barnehagene serverer varm fisk eller sjømat minst én gang i uken og ytterligere en tredjedel serverer fisk eller sjømat 2-3 ganger i måneden.

Det er ingen klar forskjell innad i analysens definerte gruppering av barnehager etter type kursdeltakelse mellom gruppene utover at Deltakergruppe ordinær signifikant sjeldnere enn kontrollgruppen svarer *aldri*, se figur 3.4.

Går vi dypere inn i deltakergruppene finner vi imidlertid en forskjell ved den totale gruppen med barnehager som har deltatt på kurs. Blant barnehagene som deltok på kurs mellom 2018 og 2020 er det en vesentlig høyere andel som serverer varm fisk eller sjømat minst ukentlig (46 %) relativt til gjennomsnittet (37 %). Det ser samtidig ut som at denne høyere andelen faller som en funksjon av tid siden kursgjennomføring. Blant barnehagene som deltok på kurs mellom 2007 og 2017 er andelen som serverer varm fisk eller sjømat minst ukentlig på samme nivå med barnehager som ikke har deltatt (34 %). Gjennom evalueringens kvalitative undersøkelse kommer det frem at det er begrenset hvor mange varme måltider barnehagen ønsker eller har mulighet til å tilby i barnehagen. Når det tilbys ett varmt måltid i uken og øvrige hensyn må tas, kan det legges begrensninger på tilbudet av fiskemat.

Fra spørreundersøkelsen ser det ikke ut til at mottakelse av råvarestøtte gjennom Fiskesprell på noen måte henger sammen med frekvensen av servering av varm fisk eller sjømat.

Figur 3.5 Hvor ofte ble det servert fisk/sjømat som pålegg i din barnehage i januar i år? n=1005

Ikke all mat serveres varm i barnehagene, og mange måltider består av brødskiver med pålegg. Vi har spurt hvor ofte barnehagene inkluderer fisk eller sjømat i sitt utvalg av pålegg som de serverer barna, se figur 3.5.

Over halvparten av barnehagene serverer fisk eller sjømat som pålegg hver hverdag, mens ytterligere 34 % serverer dette minst én gang i uken. Andelen barnehager som serverer dette hver hverdag er oftere offentlig eid (60 %) enn privateid (52 %).

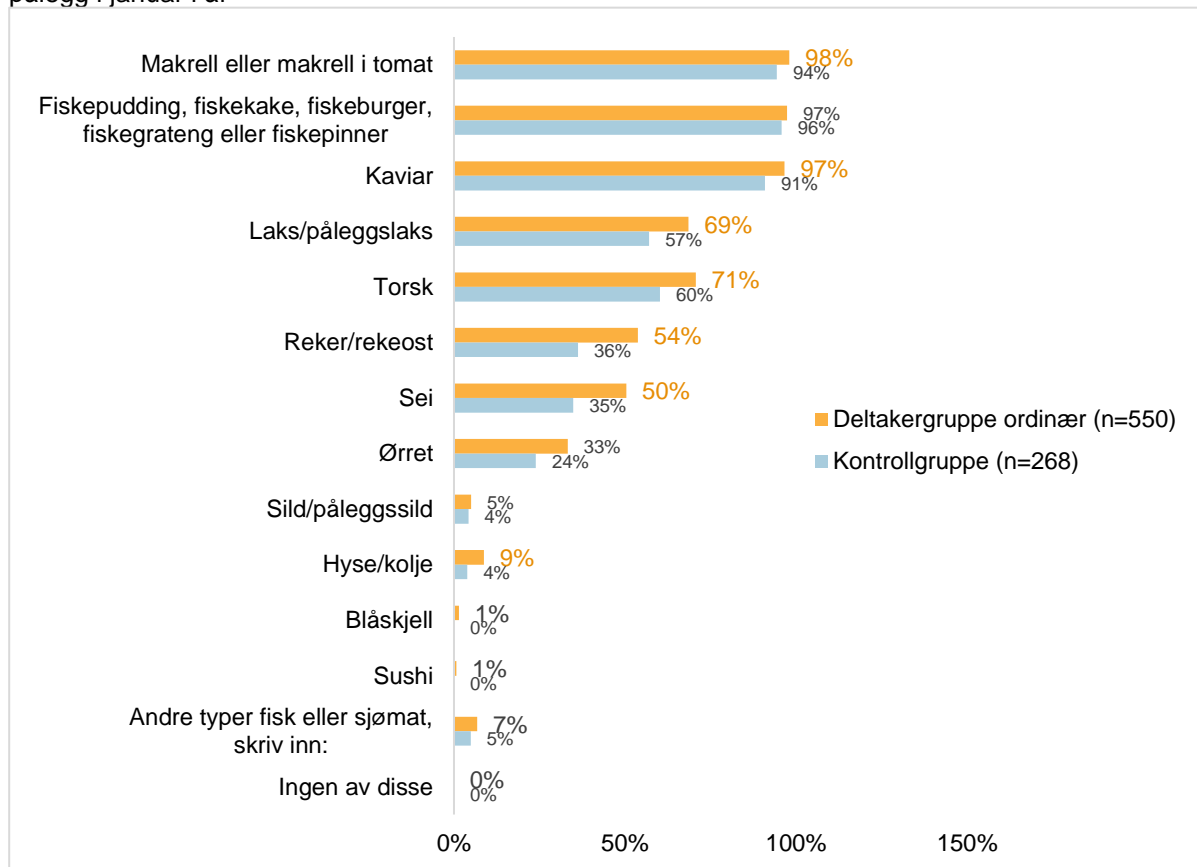
Det er totalt sett en noe høyere andel som serverer fisk eller sjømat som pålegg blant barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs, og dette er klart for deltakere i pilotgruppen (73 % serverer fisk eller sjømat som pålegg hver hverdag). Andelene er også høye i Deltakergruppe ordinær, men ikke signifikant høyere enn kontrollgruppen. Vi ser også at kontrollgruppen signifikant oftere *aldri* serverte fisk eller sjømat som pålegg i januar, men at andelen likevel er svært lav (4 %).

Det er også gjennomgående en sammenheng mellom barnehager som serverer fisk eller sjømat som pålegg hver hverdag og barnehager som mener de har fått stort utbytte av Fiskesprellkurs etter deltakelse, både i form av at de oftere serverer fisk eller sjømat (61 %), at barna spiser mer fisk og sjømat (60 %) og generell forbedring i kosthold (60 %).

Som ved frekvensen av servering av varm fisk eller sjømat, ser det heller ikke ut til at mottakelse av råvarestøtte gjennom Fiskesprell henger sammen med frekvensen av servering av fisk eller sjømat som pålegg.

Figur 3.6 Serveres følgende fisk eller sjømat i din barnehage?¹ Flere svar mulig n=997

Filter: Barnehagen serverte varm fisk/sjømat i januar i år og/eller barnehagen serverte fisk/sjømat som pålegg i januar i år¹

¹ Oransje tall indikerer signifikant forskjell mellom gruppene.

Omtrent alle barnehager serverer makrell eller makrell i tomat, bearbeidede fiskeprodukter som fiskekaker og fiskepinner eller kaviar. 2 av 3 barnehager serverer lakspåleggslaks eller torsk. Lenger ned på listen over serverte fisk og sjømatprodukter finner vi sei, ørret, sild og hyse/kolje.

Gjennom evalueringens kvalitative undersøkelse forteller barnehagene om utstrakt bruk av fiskepålegg til brødmatt som kaviar og makrell i tomat. Noen supplerer med fiskepudding og fiskekaker.

Et bredt utvalg av fisk og sjømat blir servert i norske barnehager. Her finner vi også en klar forskjell på utvalget og frekvensen av fisk eller sjømat som serveres mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen. Deltakergruppe ordinær serverer i gjennomsnitt flere av alternativene oppgitt i spørsmålet enn kontrollgruppen, se figur 3.6. Andelene for pilotgruppen er tilnærmet likt som i Deltakergruppe ordinær, men det er ingen signifikante forskjeller mellom denne gruppen og kontrollgruppen.

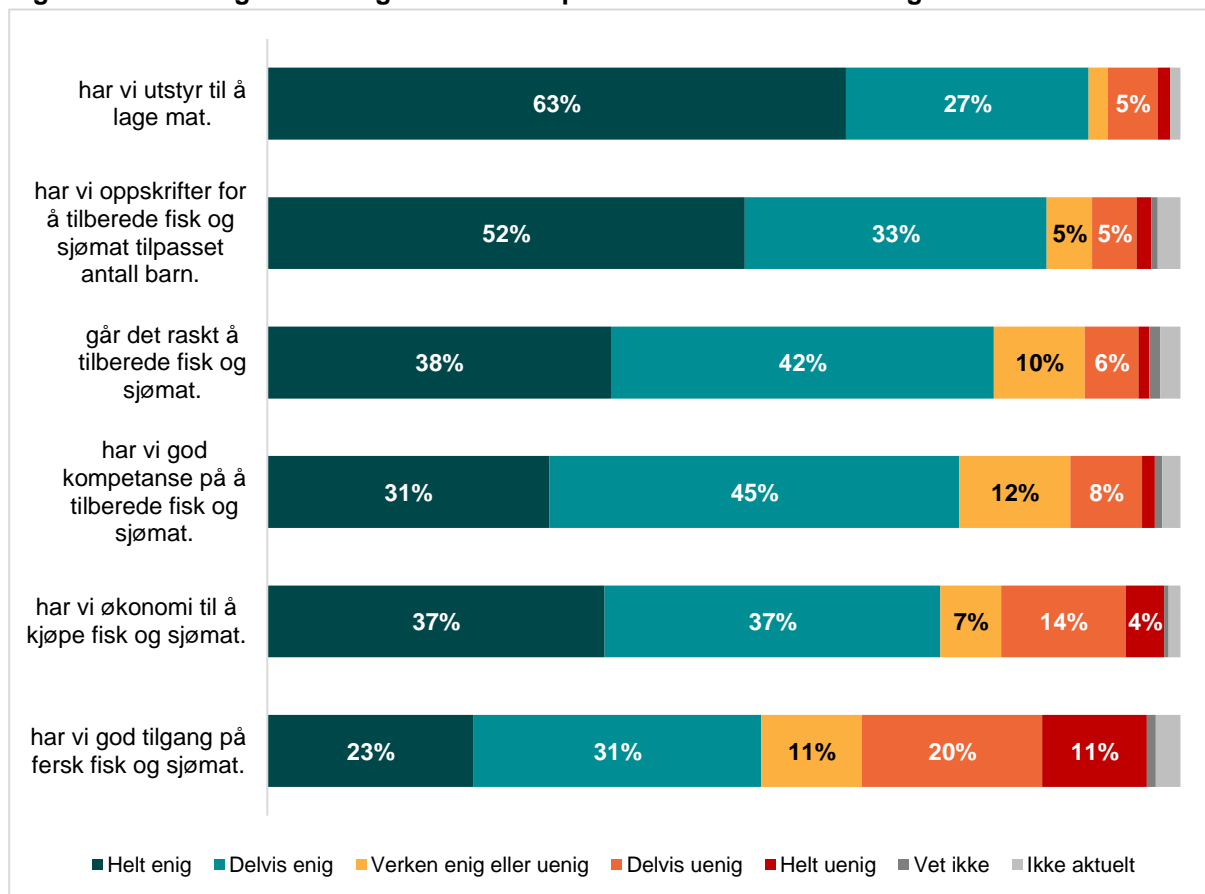
Det er også forskjell på hvilken type fisk eller sjømat som tilbys i Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen. Ser vi på alle barnehagene som har deltatt i spørreundersøkelsen, uavhengig av om de har deltatt på Fiskesprellkurs eller ikke, serveres hyse/kolje av kun 7 %. For Deltakergruppe ordinær er dette tallet relativt sett høyere: 9 % i Deltakergruppe ordinær serverer hyse/kolje, mot 4 % av barnehagene i kontrollgruppen. Blant alle barnehagene, uavhengig av eventuell deltakelse på Fiskesprellkurs, serveres ørret av 29 %. For Deltakergruppe ordinær er dette tallet relativt sett høyere der 33 % i Deltakergruppe ordinær serverer ørret mot 24 % av barnehagene i kontrollgruppen.

Selv om de fleste barnehagene i undersøkelsen serverer et bredt utvalg fisk og sjømat, indikerer disse resultatene at deltakelse i Fiskesprell fører til at de smalere produktene tilbys oftere. Det synes derfor som at deltakelse ytterligere øker et allerede bredt tilbud av fisk og sjømat, og bidrar til å vise barna andre typer produkter enn de muligens er mest kjent med fra før. Disse resultatene er hovedsakelig knyttet til Deltakergruppe ordinær. Andelen er svært like i pilotgruppen, men siden antallet barnehager her er mindre er det vanskeligere å finne signifikante utslag.

3.2.2 Drivere og barrierer for økt serveringsfrekvens av fisk og sjømat

I de følgende figurene ser vi resultatene fra et påstandsbatteri som undersøker barnehagenes muligheter til – og barrierer for – å tilby fisk og sjømat. Vi ser først på resultatene samlet sett, før vi analyserer hvert utsagn pr. gruppe. I alle figurene er tall på andeler mindre enn 5 % ofte fjernet av plasshensyn.

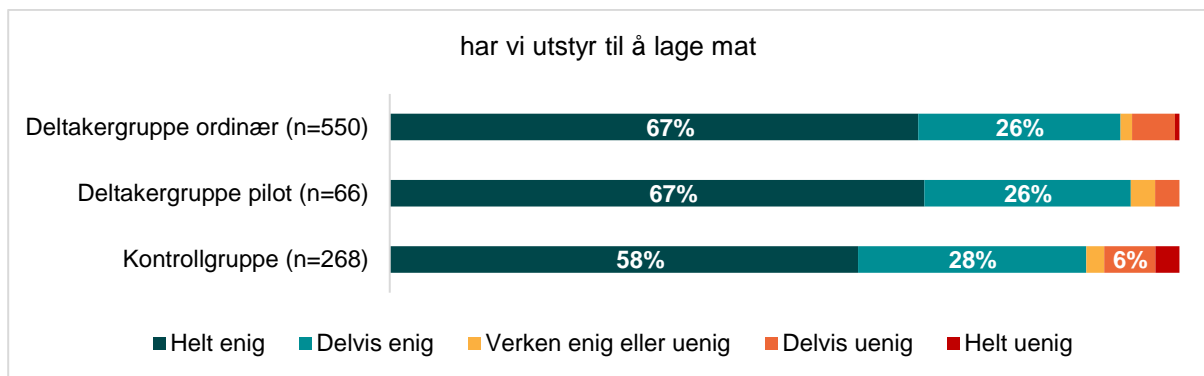
Figur 3.7 Hvor enig eller uenig er du i disse påstandene? I min barnehage... n=1005

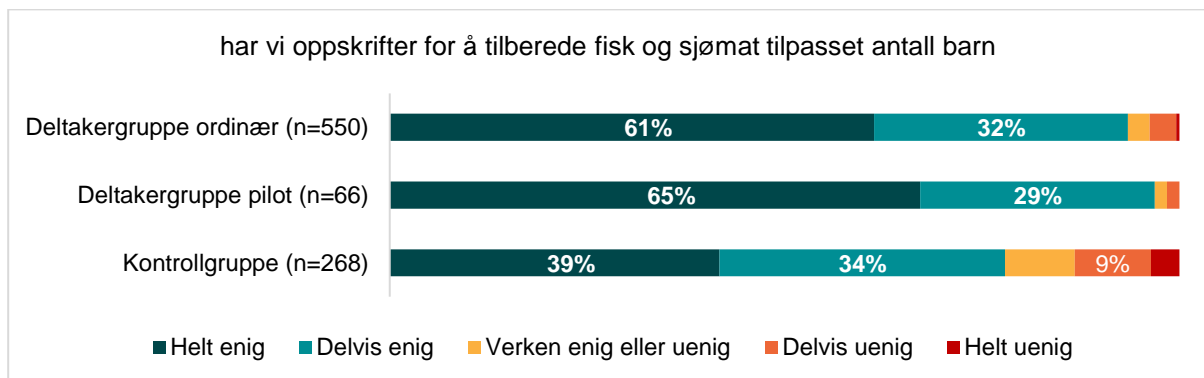
Figur 3.7 viser resultatene for alle barnehager, uavhengig av eventuell deltakelse i Fiskesprell. Den store majoriteten har tilstrekkelig med utstyr og oppskrifter. 8 av 10 mener også at matlagingen skjer effektivt og nesten like mange mener de har god kompetanse på tilberedning av fisk og sjømat. Litt over halvparten mener de har god tilgang på fersk fisk og sjømat, og dette fremstår som den viktigste barrieren for å kunne tilby mer fisk og sjømat blant barnehagene.

I figur 3.8 følger utsagnene fra figur 3.7 brutt ned på svar for ulike deltakergrupper på Fiskesprellkurs og kontrollgruppen. Utsagnene om *kompetanse, tilgang på oppskrifter* og *effektivitet i tilberedning* (omtales i rapporten som økt tilrettelegging for servering av fisk og sjømat) utmerker seg spesielt blant barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs. Dette er utsagn som kan knyttes til selve kursdeltakelsen og -innholdet. Videre er det en positiv sammenheng mellom barnehager som ser muligheter til å servere fisk og sjømat (ved alle forholdene vi spør om) og serveringsfrekvens av fisk og sjømat og inntrykk av hvorvidt de fleste barna liker fisk.

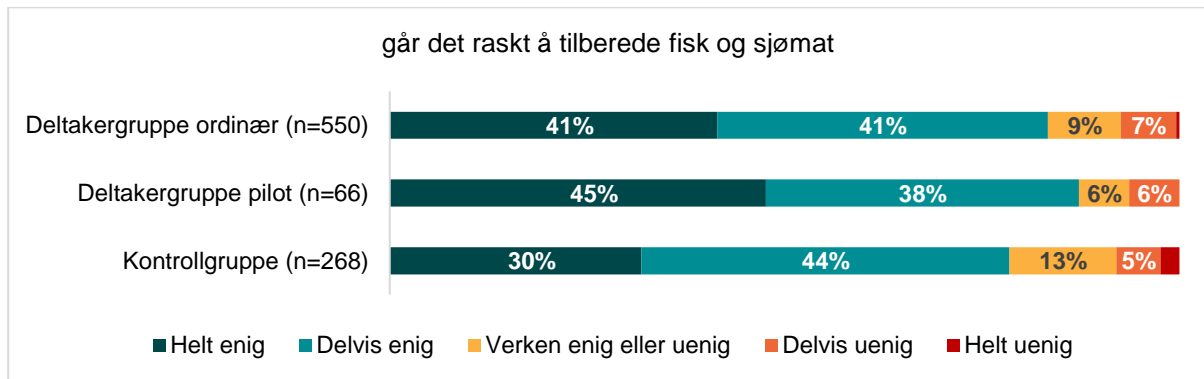
Figur 3.8 Hvor enig eller uenig er du i disse påstandene? I min barnehage... n=1005

Gjennomgående svarer omtrent 9 av 10 barnehager at de har utstyr til å lage mat. Utslagene fra de statistiske testene viser kun at Deltakergruppe ordinær vesentlig sjeldnere svarer *helt uenig* (1 %) sammenlignet med kontrollgruppen (3 %). Barnehagene som er enig i at de har utstyr til å lage mat svarer også i større grad at de fleste barna liker fisk og de serverer oftere varm mat sammenlignet med gjennomsnittet.

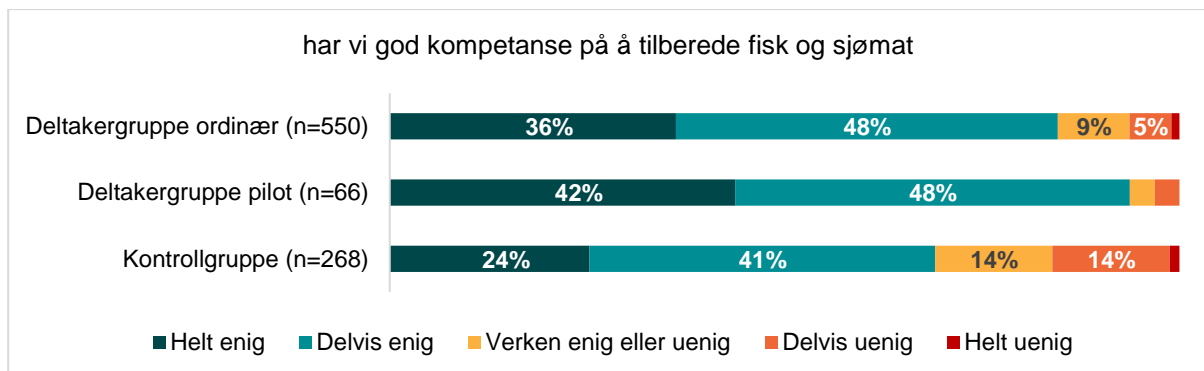

Som nevnt innledningsvis ville vi forventet å se et utslag for deltakergruppene på Fiskesprellkurs på spørsmål om tilgang til oppskrifter for å tilberede fisk og sjømat tilpasset barn. Både Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot sier seg klart oftere *helt enig* enn kontrollgruppen på dette utsagnet, og forskjellen er betydelig. Her er det Deltakergruppe pilot som sier seg mest enig (94 %) etterfulgt av Deltakergruppe ordinær på 93 %. I kontrollgruppen er samme andel 73 %. Frekvensen på servering av varm fisk og sjømat er også noe høyere blant barnehagene som er *helt enig* i dette utsagnet. De er også oftere enig i at de fleste barna liker fisk og sjømat.

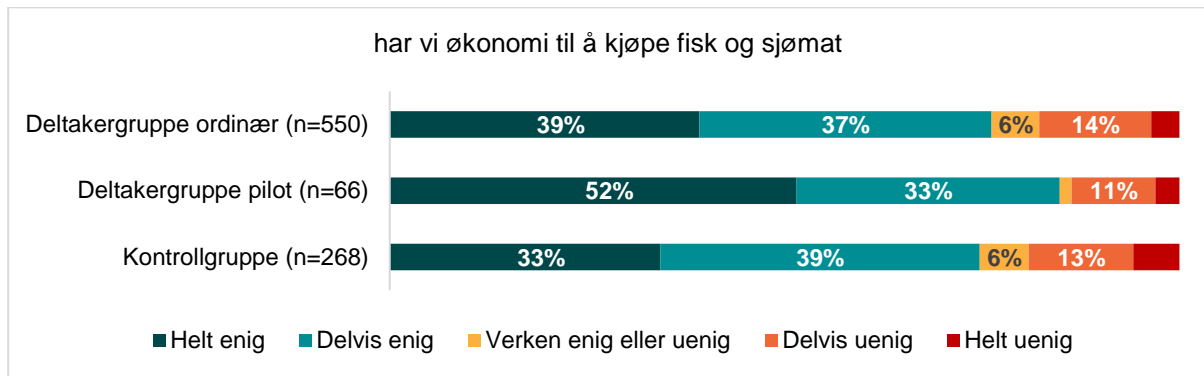

Det er en klar oppfatning i de fleste barnehagene om at det går raskt å tilberede fisk og sjømat. En stor majoritet i kontrollgruppen er også enig i utsagnet, men likevel i mindre grad enn Deltakergruppe ordinær som signifikant oftere er enig i utsagnet. Høyest andel enige finner vi i Deltakergruppe pilot, men forskjellen mellom denne og kontrollgruppen er ikke stor nok til at vi kan si at forskjellen er statistisk signifikant. Dette er fordi pilotgruppen er liten og derfor har en større feilmargen knyttet til andelene sine.

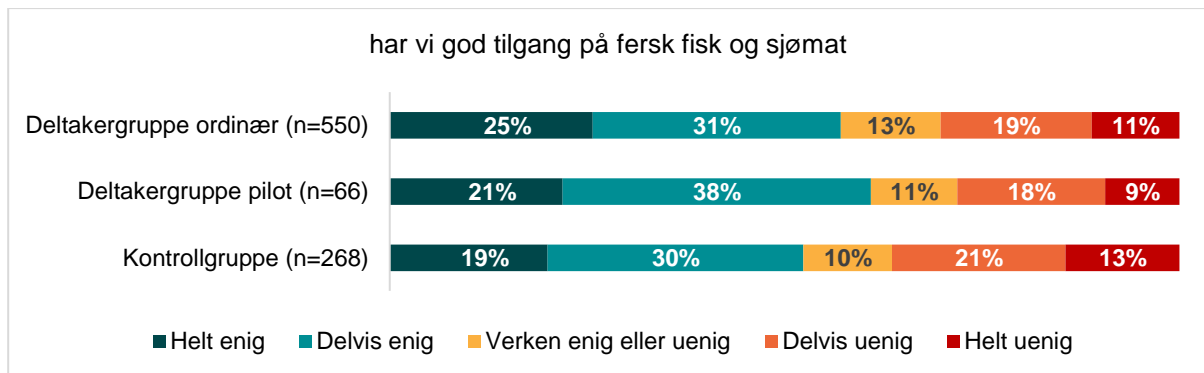
Tid til å tilberede fisk og sjømat kan ses på som en potensiell barriere i en travel og hektisk hverdag for barnehagene, og det er mulig at kursdeltakelsen har bidratt til en mer tidseffektiv tilberedning av fisk og sjømat. Dette kan henge sammen med tilgangen til oppskrifter som vi også ser er høyere hos begge deltakergruppene, og det kan igjen henge sammen med barnehagenes selvrapporterte kompetanse som vi ser i neste figur.

Et tydelig flertall av alle barnehager mener at de har god kompetanse på tilberedning av fisk og sjømat. Gjennomsnittlig sier 3 av 4 barnehager seg enig i dette utsagnet, se figur 3.7. Det er likevel en signifikant høyere andel som er enig i Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen. Her er det Deltakergruppe pilot som sier seg mest enig (90 %) etterfulgt av Deltakergruppe ordinær på 84 %. I kontrollgruppen er samme andel 65 %. Dette resultatet, sammen med utsagnet om tilgang på oppskrifter, bidrar til å underbygge hvorfor barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs synes det går raskere å tilberede fisk og sjømat.

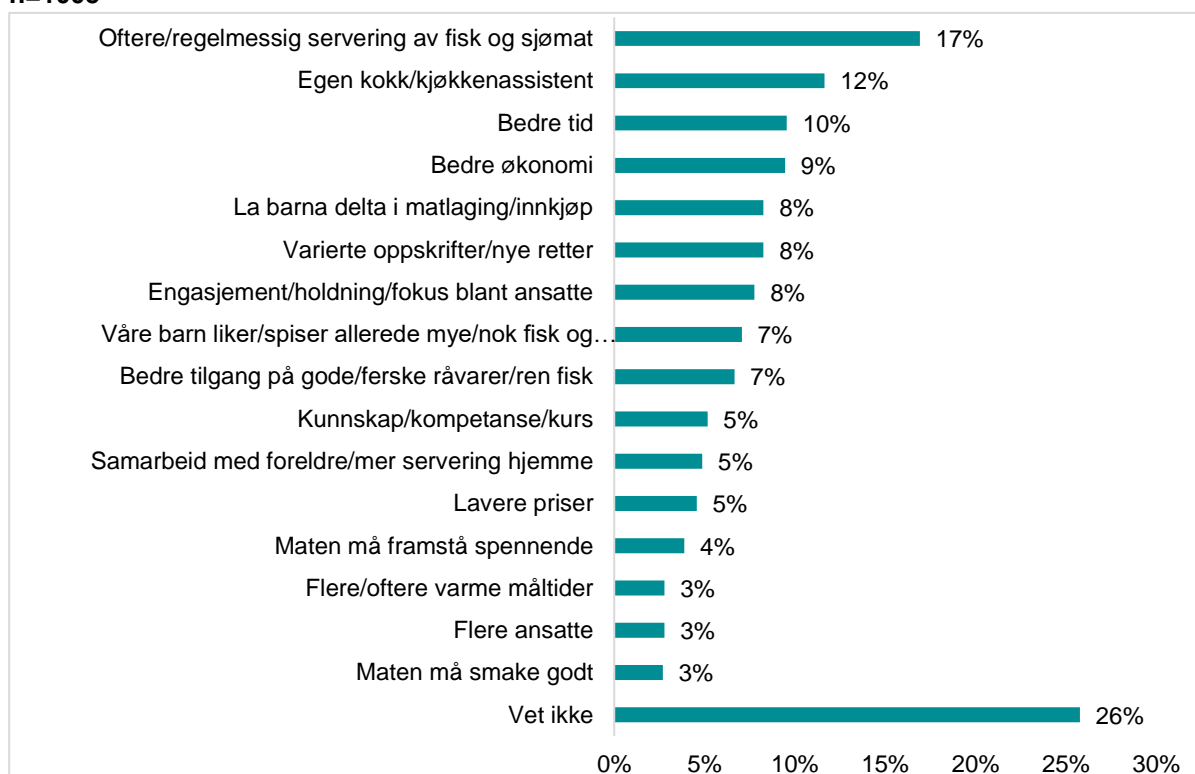

Økonomi er en prioritering mellom ulike goder. Vi finner en signifikant større andel i Deltakergruppe pilot som svarer at de er helt enig og delvis enig i at barnehagen har økonomi til å kjøpe fisk sammenlignet med kontrollgruppen. Deltakergruppe pilot sier seg mest enig (85 %) etterfulgt av Deltakergruppe ordinær på 76 %. I kontrollgruppen er samme andel 72 %. Resultatet kan være knyttet til at Deltakergruppe pilot er overrepresentert blant barnehagene som oppgir at fisk og sjømat står sentralt i deres mattilbud, se figur 3.13.

3 av 10 barnehager er uenig i at de har god tilgang på fersk fisk og sjømat. Blant disse er det færre som opplever at de fleste barna liker fisk og færre som mener barnehagen har god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat sammenlignet med gjennomsnittet. For utsagnet om at barnehagen har god tilgang på fersk fisk og sjømat er det ikke signifikante forskjeller mellom Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen.

Figur 3.9 Hva tror du skulle til for at barna skulle spist mer fisk og sjømat i din barnehage?
n=1005¹

¹ Kodede svar på åpent spørsmål. Svar med andeler under 3 % er skjult i figuren.

I figur 3.9 vises svarene fra et åpent spørsmål som ble stilt i undersøkelsen om hva respondentene mener skulle til for at barna skulle spist mer fisk og sjømat i barnehagen. Serveringsfrekvens av fisk og sjømat oppgis hyppigst som tiltak for økt konsum (17 %). 12 % mener at en egen kokk/kjøkkenassistent ville økt barnas konsum - sannsynligvis også gjennom økt serveringsfrekvens. 10 % nevner at bedre tid ville ført til økt konsum mens 9 % opplever at det er økonomiske barrierer for at barna skulle spist mer fisk og sjømat. Samlet sett ser vi at de fire viktigste tiltakene som kunne økt konsumet hos barna i barnehagene kan knyttes til *hyppigere serveringsfrekvens* av fisk og sjømat. Det er her ingen forskjeller i avgitte svar mellom Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen.

3.2.3 Barnas konsum av servert fisk og sjømat

Det står sentralt i evalueringen å undersøke sammenhengen mellom serveringsfrekvens og konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen. Ved å øke tilgjengeligheten av fisk og sjømat oppnår man den såkalte eksponeringseffekten.³² Den går ut på at barna blir mer villig til å spise fisk desto flere ganger de får muligheten til å både se, lukte og smake på den. Eksponeringen er mest effektiv når barna smaker på fisken. Dette resonnementet gir gjenklang i barnehagene. I figur 3.9 så vi at mange respondenter pekte på økt serveringsfrekvens som et tiltak for at barna skulle spist mer fisk og sjømat i barnehagen.

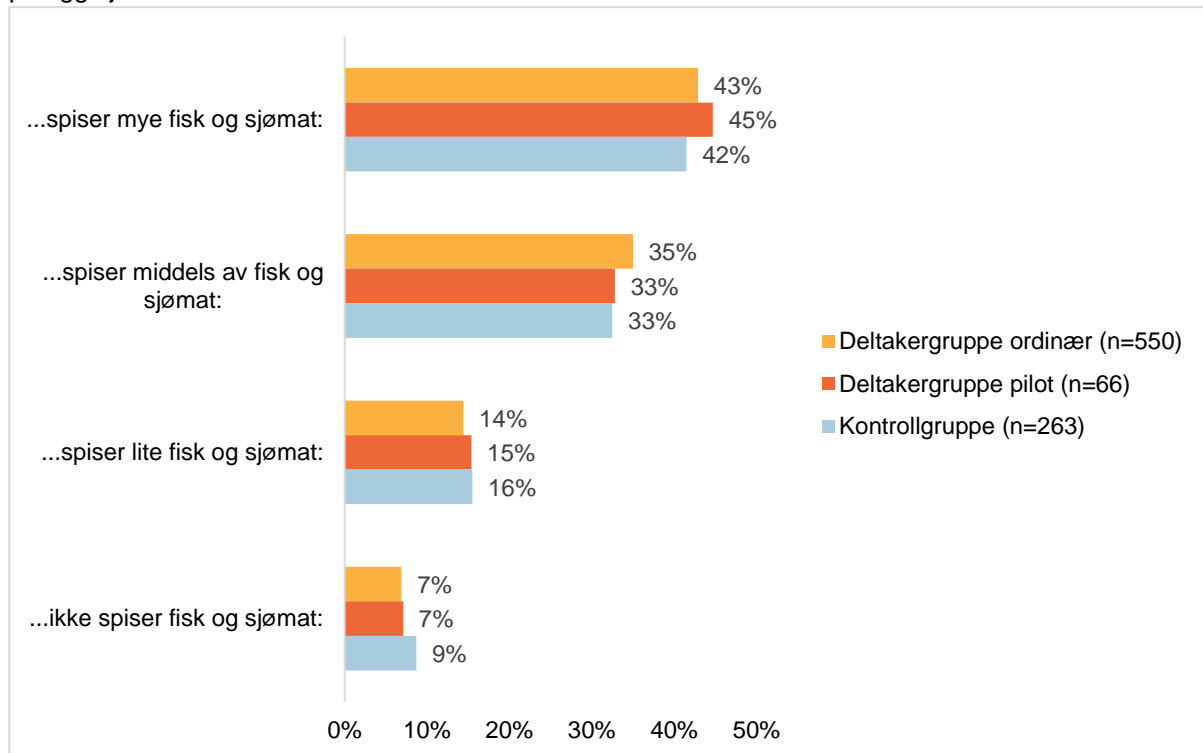
Barnas konsum av fisk og sjømat vil være krevende å måle på individnivå fordi styrer/daglig leder måtte ha svart for hvert enkelt barn, noe som ikke er praktisk gjennomførbart. I spørreundersøkelsen har vi omgått dette ved å segmentere etter konsumnivå av fisk og sjømat, dvs. (a) mye, (b) middels,

³² Alm, Siril (2012), «Kronikk: Hvordan få barn til å spise mer fisk» presentert på hjemmesidene til Forskning.no <<https://forskning.no/kronikk-fisk-mat/kronikk-hvordan-fa-barn-til-a-spise-mer-fisk/1176731>> (Hentdato: 10.04.2020)

(c) lite og (d) spiser ikke fisk og sjømat (figur 3.10), og bedt styrer/daglig leder anslå andelene av barna som inngår i hver gruppe. Andelene i hver barnehage summerer seg til 100 %.

Figur 3.10 Vennligst fordel barna inn i grupper etter hvor mye de spiser av fisk og sjømat som serveres i din barnehage. For eksempel: Dersom du mener omtrent 20 % av barna spiser mye, 30 % spiser middels, 40 % spiser lite og 10 % ikke spiser fisk og sjømat, svarer du 20, 30, 40, 10. Alle barna regnes med i fordelingen som summeres til 100 %. Hvor mye spiser barna av fisk og sjømat som serveres i din barnehage? Andel av barna som... (n=771)

Filter: Barnehagen serverte varm fisk/sjømat i januar i år og/eller barnehagen serverte fisk/sjømat som pålegg i januar i år

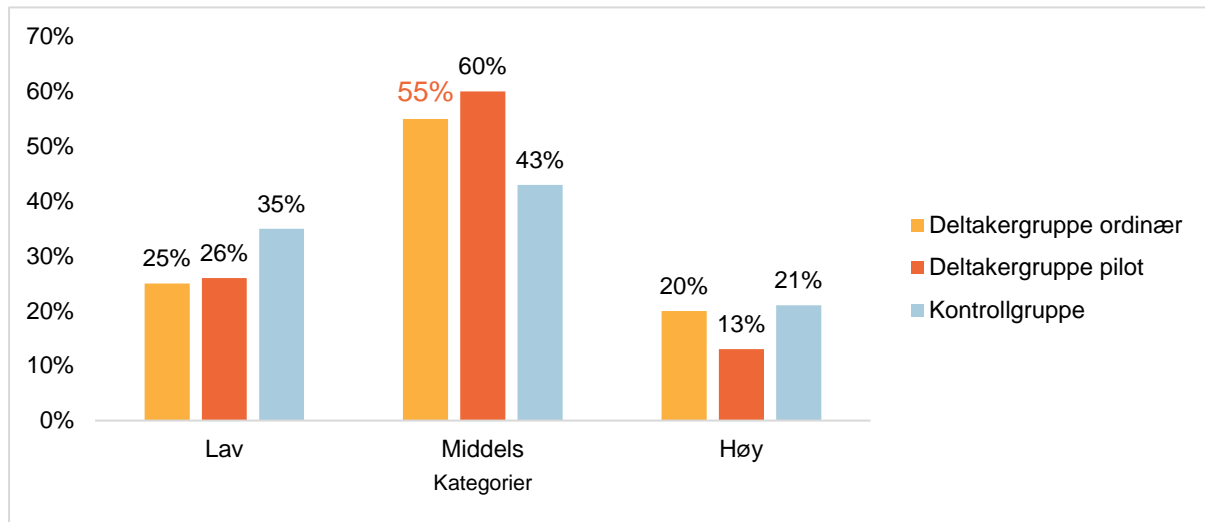
På bakgrunn av disse dataene har vi utarbeidet en standardisert indeks som går fra 0 til 100. Her vil barnehagene som svarer at 100 % av barna *ikke spiser fisk og sjømat* få verdi 0 og de som svarer at 100 % av barna *spiser mye fisk og sjømat* få verdi 100. I denne indeksen plasserer halvparten av barnehagene seg over og under 77 (median). Vi har videre delt inn barnehagene i kvartiler, slik at vi kan se nærmere på fjerdedelene i utvalget som spiser mest, nest mest, nest minst og minst. På denne måten unngår vi en skjønnsmessig vurdering av hva som er «mye» og hva som er «lite» for enhver barnehage. Samtidig er det vanskelig å vite om denne inndelingen kan generaliseres til alle barnehager siden utvalget ikke er perfekt randomisert. I det videre omtaler vi indeksen som konsumindeksen.

Det er et visst frafall på dette spørsmålet som kan knytte seg til at det er noe mer avansert og tidkrevende å tenke gjennom de nøyaktige andelene barn som spiser henholdsvis mye, middels, lite og ikke spiser servert fisk og sjømat. Enkelte kan også synes at det innebærer en grad av syning for å få besvart spørsmålet. Spørsmålet har derfor registrerte svar fra 771 respondenter. De resterende 234 respondentene i undersøkelsen har enten ikke svart eller fylt ut feil, som blant annet at andelene ikke summerte seg til 100 %.

I tilfeller som dette er det viktig å vurdere om svarene fremdeles er representative for gruppene vi analyserer. I dette tilfellet er frafallet jevnt fordelt utover de to deltakergruppene i Fiskesprell og

kontrollgruppen. Kontrollgruppen utgjør 26,7 % av hele utvalget og 27,0 % av utvalget på dette spørsmålet. For Deltakergruppe ordinær er de samme tallene 54,7 % og 55,8 %. Deltakergruppe pilot utgjør 6,6 % i sin helhet og 6,9 % på dette spørsmålet. Det er med andre ord ingen grunn til at frafall er knyttet til egenskaper/kjennetegn ved barnehagene i de forskjellige gruppene.

Figur 3.11 Konsumindeks. Standardisert fra 0 til 100. Kategoriinndeling (n= 771)

I figur 3.11 har vi delt inn barnehagene i kategorier som indikerer lavt, middels og høyt konsum hver for seg. De 25 % av barnehagene med høyest konsum er plassert i kategorien *høy*, mens de 25 % med lavest konsum er plassert i kategorien *lav*. Alle mellom disse har fått verdien *middels* og utgjør 50 % av utvalget, noe som også fører til at de tilknyttede prosentandelene naturlig nok er høyere enn i kategoriene *høy* og *lav*.

Det første vi legger merke til er at det er store skiller på serveringsfrekvens mellom de tre gruppene. Blant barnehagene i kategorien *høy* finner vi 31 % som serverer varm fisk og sjømat 1-2 ganger i uken, og 60 % som serverer varm fisk og sjømat 3-5 ganger i uken. Dette står i sterk motsetning til barnehagene i kategorien *lav*. Her er det kun 16 % som serverer varm fisk og sjømat 1-2 ganger i uken, og ingen av barnehagene som serverer dette 3-5 ganger i uken.

Konsumindeksen gir oss med andre ord et klart inntrykk av at *serveringsfrekvens* og *konsum* henger nøye sammen.

Det er også en viss positiv sammenheng mellom *deltakelse i Fiskesprellkurs* og *konsumnivå*, men denne er ikke like klar som sammenhengen mellom *serveringsfrekvens* og *konsum*. Fra figur 3.11 ser vi forskjeller mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen i kategoriene *lav* og *middels*, men mindre forskjell i kategorien *høy*. I kategorien *middels* ser vi en statistisk signifikant forskjell mellom de to gruppene, mens i kategorien *lav* ser vi bare at kontrollgruppen er signifikant over gjennomsnittet sammenlignet med alle andre barnehager. I kategorien *middels* er det også en tydelig forskjell mellom Deltakergruppe pilot og kontrollgruppen i figuren, men denne forskjellen er ikke signifikant.

Selv om inndelingen av indeksen alene ikke gir oss et klart svar på om konsum øker med deltakelse på Fiskesprellkurs, ser vi en del interessante kjennetegn innad i de forskjellige kategoriene utover kursdeltakelse. For det første er bakgrunnsvariabler som *kompetanse på å tilberede fisk og sjømat*, *tilgang til oppskrifter* og *effektivitet i tilbereding* vesentlig lavere for barnehagene i konsumkategorien *lav* og vesentlig høyere for barnehagene i kategorien *middels*.

Vi har sett at deltakelse på Fiskesprellkurs har en sammenheng med nettopp disse variablene (figur 3.7 og 3.8), noe som kan indikere at kursdeltakelse kan føre til økt konsum *hvis* kursene bidrar til en forbedring av disse punktene. Ved nærmere analyse av Fiskesprelldeltakerne i kategorien *lav*, ser vi at disse oftere rapporterer om mindre positive effekter av Fiskesprellkurs enn samme gruppe i kategorien *middels*. Dette er knyttet til utsagn om at barnehagens deltakelse i Fiskesprell har bidratt til at barnehagen oftere serverer fisk og sjømat, at barna spiser mer fisk og sjømat i barnehagen, at flere barn fra mindre ressurssterke hjem spiser mer fisk og sjømat og at det generelle kostholdet i barnehagen har blitt sunnere, se figur 3.14.

Barnehagene i konsumkategorien *middels* utmerker seg positivt på samtlige av disse utsagnene om vurdering av effekter av barnehagens deltakelse i Fiskesprell. Det er ingen signifikante avvik i bedømmelsene i kategorien *høy*.

Det kan derfor tyde på at det ikke er deltakelse alene som spiller en rolle, men også hva barnehagene sitter igjen med i form av inspirasjon og økt kompetanse i tillegg til evnen til å sette endringene ut i praksis. Fra evalueringens kvalitative undersøkelse ser vi at dette kan handle om utfordringer med å implementere nye rutiner i en situasjon med pressede personellressurser, men også om andre barrierer som kjøkkenfasiliteter og prisnivå på fisk og sjømat. Se kapittel 4 for mer om utfordringer, drivere og mulighetsrom for Fiskesprell.

Konsumkategorien *høy* har også interessante trekk. Her er det ingen forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen. Sett under ett er andelen private barnehager i denne konsumkategorien større enn i de andre kategoriene, og fordelingen er 63 % privat mot 37 % offentlige barnehager. Som vi ser i delkapittel 3.6.1 har private barnehager oftere både høyt konsum og større enighet i at de fleste barna liker fisk og sjømat, samtidig som de sjeldnere har deltatt på Fiskesprellkurs.

Vi ser også en svært sterk korrelasjon mellom på den ene siden høy frekvens av servering av varm fisk eller sjømat, god kompetanse på tilberedning, stor variasjon i mat og måltider, at både fisk og sjømat og plantebaserte matvarer er sentrale og på den andre siden høyt konsum blant barna av servert fisk og sjømat. Blant barnehagene i konsumkategorien *høy* er det også langt flere som oppfatter at foreldre/foresatte er opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat; 26 % av barnehagene som er enig i utsagnet om at foreldrene/foresatte er opptatt av dette befinner seg i kategorien *høy* mot 8 % blant de som er uenige. Dette gjelder også den andre veien. I konsumkategorien *lav* finnes det vesentlig flere som er uenige i at foreldre/foresatte er opptatt av barnehagen serverer fisk og sjømat (45 % mot 20 %).

Det er derfor også sannsynlig at barnehagene som befinner seg i kategorien *høy* er andelen med barnehager som har en allerede eksisterende infrastruktur for servering av fisk og sjømat i tillegg til varierte måltider, god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat og spesielt engasjerte foreldre med hensyn til servering av fisk og sjømat i barnehagen, og at disse barnehagene oftere er privateid.

Barnas konsum av servert fisk og sjømat – dybdeanalyse av eierform

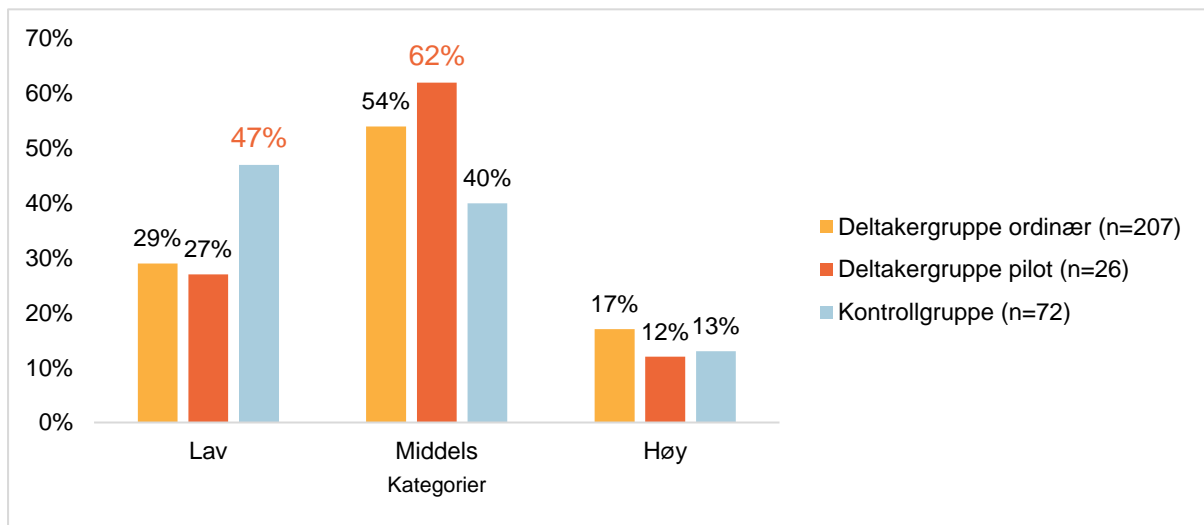
I flere av analysene våre, som ved serveringsfrekvens av varm mat, serveringsfrekvens av varm fisk og sjømat og barnas konsum av fisk og sjømat, gir barnehagenes eierform utslag. Det er nesten alltid en signifikant høyere andel i «positiv» retning for de private barnehagene. Dette kan ha sammenheng med forhold som at private barnehager har bedre økonomi³³, færre barn eller at større andeler av foreldre/foresatte er opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat, som vi finner at henger sammen med kosthold.

³³ Større andeler private enn offentlige barnehager er enig i påstanden om at barnehagen har økonomi til å kjøpe fisk og sjømat.

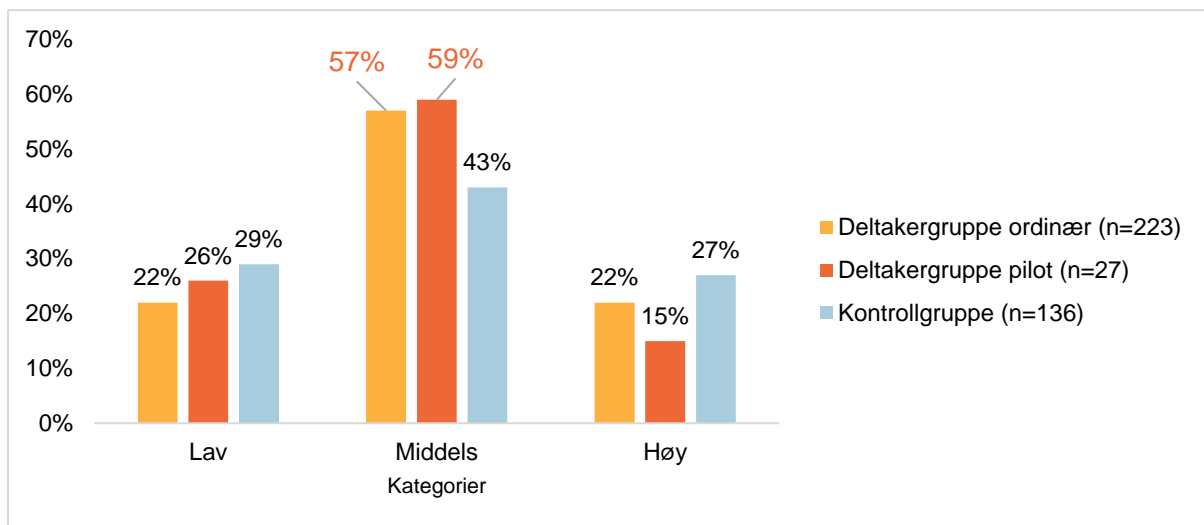
Det skal nevnes at dette gjelder langt fra alle private barnehager, men vi finner i analysene av barnas konsum av fisk og sjømat at eierform er et spesielt fremtredende trekk i konsumkategorien *høy*. Vi ser derfor nærmere på denne kategorien for å undersøke en hypotese om at deltakelse i Fiskesprellkurs ikke har en påvirkning i denne kategorien på grunn av en liten gruppe private og svært kostholdsbevisste barnehager.

Vi ser først på konsumindeksen på nytt, men denne gangen isolert sett for offentlige barnehager (figur 3.11b) og isolert sett for private barnehager (figur 3.11c). Vi begrenser disse analysene til kategorien *høy*, men indikerer fremdeles signifikante forskjeller i tabellene for de andre kategoriene. Det bør ikke legges for mye vekt på at noen signifikante forskjeller bortfaller i disse figurene relativt til figur 3.11, ettersom utvalget i praksis er delt i to og feilmarginene er noe høyere.

Figur 3.11b Konsumindeks. Offentlige barnehager. Kategoriinndeling (n=343)

Når vi utelukkende ser på de offentlige barnehagene, ser vi at andelen i kontrollgruppen i kategorien *høy* faller drastisk, fra 21 % til 13 %. Til sammenligning finner vi ikke et like stort fall i andelen i Deltakergruppe ordinær i kategorien *høy*. Vi kan også legge merke til det absolutte antallet som befinner seg i kontrollgruppen i kategori *høy* blant de offentlige barnehagene. Dette er 13 % av 72, altså 9 barnehager. Tilsvarende tall for private barnehager er 27 % av 136 barnehager, altså 37 barnehager. 37 av barnehagene i kontrollgruppen i kategorien *høy* er altså private barnehager mot 9 som er offentlige.

Figur 3.11c Konsumindeks. Private barnehager. Kategoriinndeling (n=428)

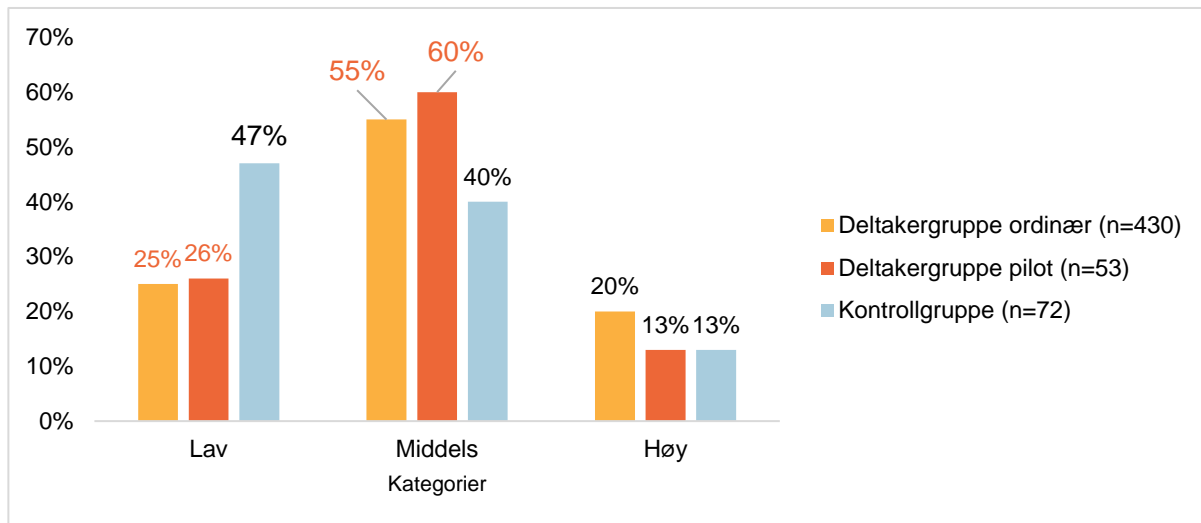
I figur 3.11c er kun de private barnehagene inkludert. Her øker andelen i kontrollgruppen i kategorien *høy*, fra 21 % til 27 %. Andelen Deltakergruppe ordinær er relativt identisk. Dette forteller oss at prosentandelen av offentlige og private barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs og befinner seg i konsumkategorien *høy* er identisk.

Vi kan nå også gjøre en statistisk test på forskjellen mellom de to kontrollgruppene, offentlig og privat i konsumkategorien *høy*, for å se videre på hypotesen om en signifikant forskjell mellom disse. Blant de offentlige barnehagene i kontrollgruppen så vi at andelen i konsumkategorien *høy* var 13 % og utvalget var totalt på 72 barnehager. Blant de private var samme andel 27 % med et totalt utvalg på 136 barnehager.

Denne forskjellen er stor nok til å være signifikant på 1 %-nivå, med en feilmargin på +/- 12.8 prosentpoeng. Dette er en sikrere test enn de som ellers gjøres i denne analysen, hvor 5 %-nivå har vært standard. I praksis sier ikke prosentandelen noe om hvor mange prosent sannsynlighet det er for en forskjell mellom gruppene, men den sier at det er svært lite sannsynlig at vi hadde funnet denne forskjellen *hvis det ikke faktisk eksisterer en forskjell*.

Vi presenterer derfor ytterligere én figur, hvor vi ekskluderer de private barnehagene fra kontrollgruppen som befinner seg i kategorien *høy*, for å se et oversiktsbilde, se figur 3.11d.

Figur 3.11d Konsumindeks. Alle barnehager fratrukket private i kontrollgruppen i konsumkategori høy. Kategoriinndeling

Her ser vi at ekskluderingen av private barnehager i kontrollgruppen i kategorien *høy* gjør at begge deltakergruppene i de to lavere kategoriene gjør utslag.³⁴ Det er fremdeles ingen signifikante utslag på kategorien *høy* isolert sett, men som vi har sett i de to foregående figurene er det en faktisk forskjell, men den er ikke stor nok til å gjøre utslag samlet sett. Dette leder oss til å tro at det ville vært en forskjell hvis utvalgene hadde vært større.

Det vi vet er at det er en signifikant forskjell mellom kontrollgruppene i privat og offentlig eierskap i kategorien *høy*, så vi gir likevel hypotesen om at Fiskesprell ikke har en påvirkning i denne kategorien på grunn av en liten gruppe private og svært kostholdsbevisste barnehager en viss støtte.

3.2.4 Driveranalyse: Hva fører til økt konsum?

I denne delen undersøker vi hvilke drivere og barrierer som er mest utslagsgivende for økt konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagene. Gjennom en driveranalyse får vi innsikt i hvilke variabler som gir størst utslag på drivere – eller hva som gjør at konsumet av fisk og sjømat blant barn i barnehagen ikke er så høyt som ønsket (barrierer). Til dette har vi benyttet en regresjonsanalyse som ser på den relative viktigheten av variablene som har sammenheng med økt konsum av fisk og sjømat. For å måle *konsum* har vi brukt indeksen (konsumindeksen) som beskrives i delkapittel 3.2.3 som avhengig variabel, og undersøkt hvilke spørsmål som best predikerer en høy skår på denne indeksen.

Analysemetoden som er benyttet kalles *Relative Importance Analysis* (RIA). RIA er en regresjonsanalyse som forklarer hvor mye av variansen i avhengige variabel (konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen) som blir forklart av driverne (forklaringsvariabler eller uavhengige variabler som inntrykk av i hvilken grad barna liker fisk, hvor ofte det serveres varm fisk eller sjømat i barnehagen mv.).³⁵

Resultatene fra regresjonsanalysen har et mål som kalles R^2 . Dette er et mål på hvor mye av variansen til avhengig variabel (konsum) som blir forklart av de uavhengige variablene (driverne). Denne modellen har en R^2 på 39.7, som regnes om til 39.7%. Det betyr at 39.7% av variansen i

³⁴ Disse andelene er nå merket i farge, som indikerer signifikante utslag.

³⁵ RIA tar hensyn til multikollinearitet og sier hvor mye av variansen i avhengig variabel som blir forklart av hver enkelt uavhengig variabel. Multikollinearitet er et statistisk begrep som indikerer i hvor stor grad de uavhengige variablene er korrelerte, noe som kan indusere feilmålinger i regresjonsanalysen. Behovet for dette kommer av at fordelingen av hver variabels varians blir feil når variablene er høyt korrelerte (multikollineære). Vi har gjort de uavhengige variablene om til ortogonale variabler, altså variabler uten korrelasjon, før det kjøres regresjon på dette nye settet.

avhengig variabel, forklares av modellen. I tabellens kolonner vises en koeffisient som indikerer det proporsjonelle bidraget hver variabel gir til R².

Tabell 3.5 Resultater fra driveranalysen¹

Relativ viktighet	Total	Ikke deltatt	Deltatt
De fleste barna liker fisk	18 %	17,5 %	17,5 %
Frekvens på servering av varm fisk/sjømat	5,6 %	6,5 %	4,8 %
Et mattilbud hvor fisk og sjømat er sentralt	3,8 %	4,2 %	3,5 %
God kompetanse på å tilberede fisk og sjømat	1,8 %	3,7 %	1,1 %
Foreldre/foresatte opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat	1,6 %	1,8 %	1,6 %
God tilgang på fersk fisk og sjømat	1,4 %	1,8 %	1,2 %
Hurtighet i tilberedning	1,3 %	1,6 %	1,4 %

¹ Presise gjengivelser fra spørreskjema av de uavhengige variablene: (1) grad av enighet i at de fleste barna i barnehagen liker fisk, (2) hvor ofte det ble servert varm fisk/sjømat i barnehagen i januar i år, (3) grad av enighet i at barnehagen har et mattilbud hvor fisk og sjømat er sentralt, (4) grad av enighet i at barnehagen har god kompetansen på å tilberede fisk og sjømat, (5) grad av enighet i at foreldre/foresatte er opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat, (6) grad av enighet i at barnehagen har god tilgang til fersk fisk og sjømat og (7) grad av enighet i at fisk og sjømat går raskt å tilberede.

Vi har rangert de uavhengige variablene (driverne eller forklaringsvariablene) etter hvor sterkt de henger sammen med konsumindeksen og viser de syv viktigste variablene hvor høy skår i størst grad predikerer høy skår på konsumindeksen, se delkapittel 3.2.3. Disse syv er gjengitt i tabell 3.5.

Resultatene viser at den største driveren for høyt konsum av fisk og sjømat er at barna liker fisk. Dette kan virke som en selvfølge. Likevel vil vi påpeke noen interessante momenter i lys av kjennetegn ved barnehager hvor mange av barna liker fisk fra andre deler av undersøkelsen.

- I tallene som ble presentert i figur 3.7 i delkapittel 3.2.2 så vi at barnehagene med få barrierer for å tilby fisk og sjømat³⁶ i større grad også svarte at de fleste barna liker fisk og sjømat. Vi vet derfor at i barnehagene hvor respondentene har et inntrykk av at de fleste barna liker fisk og sjømat også gjennomgående skårer høyt på utsagn om kompetanse, tilgang til oppskrifter og tidseffektiv tilberedning av fisk og sjømat.
- Siden vi vet at disse utsagnene ikke alene kan ha en direkte sammenheng med barnas preferanse, er det interessant at de to er såpass sterkt korrelert. Vi ser også at få barrierer mot servering av fisk og sjømat også har en sterk, positiv sammenheng med serveringsfrekvensen av fisk og sjømat (delkapittel 3.2.2).

Dette kan i sin tur bidra til å forklare resultatene fra regresjonsanalysen. Vi har undersøkt sammenhengen mellom alle spørsmålene/utsagnene i undersøkelsen og kalkulert deres bidrag til høy skår på konsumindeksen, og det er kun grad av enighet i om de fleste barna liker fisk som gir et utslag, se tabell 3.5. Når vi også vet at utsagnene som er klarest knyttet til selve deltakelsen på Fiskesprellkurs er sterkt korrelert med spørsmålet om de fleste barna liker fisk eller ikke så er det en sannsynlig konklusjon at den bakenforliggende forklaringen på høyt konsum er en sammensetning av disse utsagnene.

Oppsummert kan vi derfor si at regresjonsanalysen viser oss den tilsynelatende selvfølgeligheten med at høyt konsum av fisk og sjømat bestemmes av om de fleste barna liker fisk. Vi ser likevel også at

³⁶ Vi finner en positiv sammenheng mellom barnehagene som oppgir at de er enig i utsagnene i batteriet og opplevelsen av at de fleste barna i barnehagen liker fisk. Utsagnene handler om kompetanse på å tilberede fisk og sjømat, oppskrifter for å tilberede fisk og sjømat tilpasset antall barn, at det går raskt å tilberede fisk og sjømat, at barnehagen har økonomi til å kjøpe fisk og sjømat og at de har utstyr til å lage mat.

resultatene fra de øvrige delene i undersøkelsen viser at i hvor stor grad barna liker fisk og sjømat er bestemt av serveringsfrekvensen og hvor tilrettelagt det er for servering i den enkelte barnehage.

Dette resultatet indikerer videre at deltakelse på Fiskesprellkurs øker konsum av fisk og sjømat gjennom å gjøre det lettere for barnehagene å tilrettelegge for servering av fisk og sjømat i en hektisk hverdag.

3.2.5 Oppsummering og vurdering

Påvirkning av deltakelse i Fiskesprell på serveringsfrekvens av fisk og sjømat

37 % av barnehagene serverer *varm fisk eller sjømat* minst én gang i uken og ytterligere en tredjedel serverer fisk eller sjømat 2-3 ganger i måneden. Vi finner ingen klar forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen med hensyn til serveringsfrekvens av varm fisk eller sjømat i barnehagen.

Over halvparten av barnehagene serverer *fisk eller sjømat som pålegg* hver hverdag, mens ytterligere 34 % serverer dette minst én gang i uken. Det er totalt sett en noe høyere andel som serverer fisk eller sjømat som pålegg blant barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs, og dette er klart for Deltakergruppe pilot. Andelen er også høye i Deltakergruppe ordinær, men ikke signifikant høyere enn kontrollgruppen.

Selv om de fleste barnehagene i undersøkelsen serverer et bredt utvalg fisk og sjømat er det indikasjoner på at deltakelse i Fiskesprell fører til at de smalere produktene (som hyse/kolje og ørret) tilbys oftere. Det synes derfor som at deltakelse ytterligere øker et allerede bredt tilbud av fisk og sjømat i barnehagene, og bidrar til å vise barna andre typer produkter enn de muligens er mest kjent med fra før.

Mottakelse av råvarestøtte gjennom Fiskesprell ser ikke på noen måte ut til å henge direkte sammen med frekvensen av servering av *varm fisk eller sjømat* eller med frekvensen av servering av *fisk eller sjømat som pålegg*.

I en direkte vurdering av effektene av deltakelse i Fiskesprell svarer ca. 6 av 10 barnehager at de er enig i at deres deltakelse har bidratt til at barnehagen oftere serverer fisk og sjømat og en like stor andel er enig i at det har bidratt til at barna spiser mer fisk og sjømat i barnehagen.

Samlet sett vurderer vi utslagene på serveringsfrekvens som en direkte konsekvens av deltakelse på Fiskesprellkurs som små. Vi kan ikke si at det er noen tydelig effekt. Samtidig ser vi at barnehagene som har få barrierer mot servering av fisk og sjømat, som høy kompetanse, tilgang til oppskrifter og lavt tidsbruk i tilberedning, oftere har en høyere serveringsfrekvens enn andre. Vi ser også at barnehagene med høyt konsum har en høyere serveringsfrekvens. Begge disse elementene, lave barrierer og høyt konsum, er høyere hos deltakerne i Fiskesprell. Vi ser derimot ingen direkte effekt mellom Fiskesprelldeltakelse og serveringsfrekvens, men antar at denne effekten muligens kan virke gjennom økt konsum og økt letthet i tilretteleggelse for servering av fisk og sjømat.

Vi finner ingen effekter på serveringsfrekvens av mottakelse av råvarestøtte.

Betydning av serveringsfrekvens på konsum av fisk og sjømat i barnehagene

Vi har undersøkt barnehagenes muligheter til og barrierer for å tilby fisk og sjømat til barna. Majoriteten opplever at de har gode muligheter til å servere fisk når det gjelder forhold som utstyr, oppskrifter, effektiv tilberedelse, kompetanse, økonomi samt tilgang til fersk fisk og sjømat. *Kompetanse, tilgang på oppskrifter og effektivitet i tilberedning* utmerker seg positivt hos barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs. Videre er det en positiv sammenheng mellom barnehager som ser

muligheter til å servere fisk og sjømat (ved alle forholdene vi spør om) og serveringsfrekvens og inntrykk av hvorvidt de fleste barna liker fisk.

Vi har utarbeidet en indeks for barnas konsum av fisk og sjømat (konsumindeks) basert på respondentenes gruppering av barna i ulike kategorier avhengig av hvor mye de spiser av servert fisk og sjømat, dvs. høyt, middels og lavt konsum. Barnehagene får en verdi avhengig av sammensetningen av besvarelsen. Vi finner betydelige skiller på serveringsfrekvens av fisk og sjømat mellom de tre gruppene *høy*, *middels* og *lav*. Blant barnehagene i kategorien *høy* finner vi 60 % som serverer varm fisk og sjømat 3-5 ganger i uken. Dette står i sterk motsetning til barnehagene i kategorien *lav*. Her er det ingen av barnehagene som serverer dette 3-5 ganger i uken.

Vi vurderer at konsumindeksen gir et klart inntrykk av at *serveringsfrekvens* og *konsum* henger tett og positivt sammen. Også på et åpent spørsmål om hva som skal til for at barna skulle spist mer fisk og sjømat i barnehagen er hyppig servering av fisk og sjømat det svaret som oftest går igjen.

Sammenheng mellom deltakelse i Fiskesprellkurs og konsumnivå

Vi har tatt analysene ett skritt videre, og undersøker sammenhengen mellom barnehagenes *konsumnivå* og *deltakelse i Fiskesprellkurs*. Vi vurderer at det er en viss sammenheng mellom barnehagenes *konsumnivå* og *deltakelse i Fiskesprellkurs* (gjelder Deltakergruppe ordinær), spesielt i konsumindeksens kategori *middels*. I kategorien *lav* er det også en forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen, men forskjellen er ikke stor nok til at den er statistisk signifikant. I konsumkategorien *høy* er det ingen forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen.

Sett under ett er andelen private barnehager i konsumkategorien *høy* større enn i de andre kategoriene, og denne kategorien består av 63 % private og 37 % offentlige barnehager. Private barnehager har oftere både høyt konsum og større enighet i at de fleste barna liker fisk og sjømat samtidig som de *sjeldnere* har deltatt på Fiskesprellkurs. Det er sannsynlig at barnehagene som befinner seg i konsumkategorien *høy* er andelen med barnehager som har en allerede eksisterende infrastruktur for servering av fisk og sjømat i tillegg til varierte måltider, god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat og spesielt engasjerte foreldre med hensyn til servering av fisk og sjømat i barnehagen. De er også oftere privateid.

Videre har vi utført en driveranalyse for å undersøke hva som fører til *økt konsum* av fisk og sjømat i barnehagene. Den største driveren er at de fleste barna liker fisk. Resultatene fra de øvrige delene i undersøkelsen viser at barnas preferanse for fisk og sjømat henger sammen med serveringsfrekvensen av fisk og sjømat og hvor tilrettelagt det er for servering i den enkelte barnehage. Stikkord ved tilrettelegging er kompetanse, oppskrifter og tidseffektiv tilberedning av fisk og sjømat.

Vi vurderer at Fiskesprellprogrammet bør vektlegge denne tilretteleggingen for servering av fisk og sjømat i en travel barnehagehverdag ettersom resultatene indikerer at det vil være via denne «kanalen»/vektleggingen i kursene at kursdeltakelsen vil kunne ha en sammenheng med økt konsum av fisk og sjømat i barnehagene.

3.3 Barnehagens totale kosthold

Fiskesprellprogrammets hovedbudskap er at det er gunstig om forbruket av fisk og sjømat øker blant barn og unge. Fiskesprell baserer seg på Helsedirektoratets kostråd, og gjennom programmet formidles også informasjon om rammeplan for barnehagen og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen.^{37,38}

I dette kapitlet undersøker vi om deltakelse i Fiskesprell har innvirkning på det totale kostholdet i barnehagen. Dette gjør vi gjennom å kartlegge barnehagenes oppfylging av flere av anbefalingene fra retningslinjer for mat og måltider i barnehagen. Vi ser også nærmere på barnehagenes egne vurderinger av hvilke effekter deltakelsen i Fiskesprell har hatt.

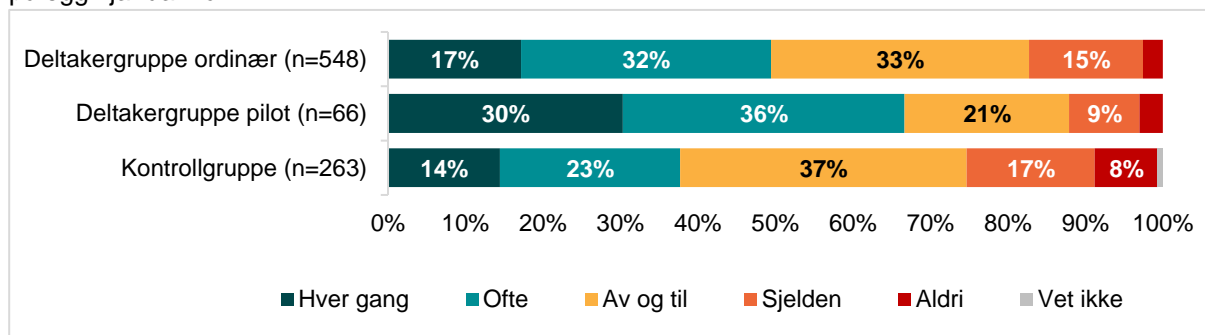
Først ser vi særskilt på barnehagenes involvering av barna i å lage fisk og sjømat. Barns medvirkning er både knyttet til retningslinjer fra det offentlige og er også en sentral del av Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (pilotprosjekt).

3.3.1 Involvering av barna i å lage fisk og sjømat

Når barna involveres i matlagingen og får gjøre selvstendige valg blir de mer positive til ulike typer mat.³⁹ Matvanene vi får som barn kan også ha betydning for kostholdet vårt som voksne, inkludert holdninger til og konsum av fisk og sjømat. Resultatene fra spørreundersøkelsen viser at mange barnehager er bevisste på å involvere barna i å lage mat av fisk og sjømat, og 45 % av alle barnehagene gjør dette enten ofte eller hver gang.

Figur 3.12 Tenk på når det serveres fisk og sjømat i din barnehage. Hvor ofte involveres barna i å lage denne maten? n=997

Filter: Barnehagen serverte varm fisk/sjømat i januar i år og/eller barnehagen serverte fisk/sjømat som pålegg i januar i år

Det er forskjeller på graden av involvering av barn i matlagingen ut fra ulike karakteristikk ved barnehagene. Barns involvering i matlagingen øker med synkende størrelse på barnehagen. Blant de minste barnehagene (under 29 barn/under 9 ansatte) involverer halvparten av barnehagene barna hver gang eller ofte. Denne andelen synker til 36-38 % blant de største barnehagene (over 70 barn/over 20 ansatte).

Deltakelse på Fiskesprellkurs er også en utslagsgivende faktor, se figur 3.12. I Deltakergruppe ordinær ser vi at 50 % i denne gruppen ofte eller hver gang involverer barna i matlagingen ved servering av fisk og sjømat, noe som er en signifikant høyere andel enn i kontrollgruppen hvor 37 %

³⁷ Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver <<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/>> (Hentedato: 25.03.2020)

³⁸ Helsedirektoratet (2018), *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen*

³⁹ Familiens Fiskesprell oppskriftshefte <<https://fiskesprell.no/contentassets/aefc23f9ef9244ceb98a4155b4873c48/familiens-fiskesprell-low-res.pdf>> (Hentedato: 09.04.2020)

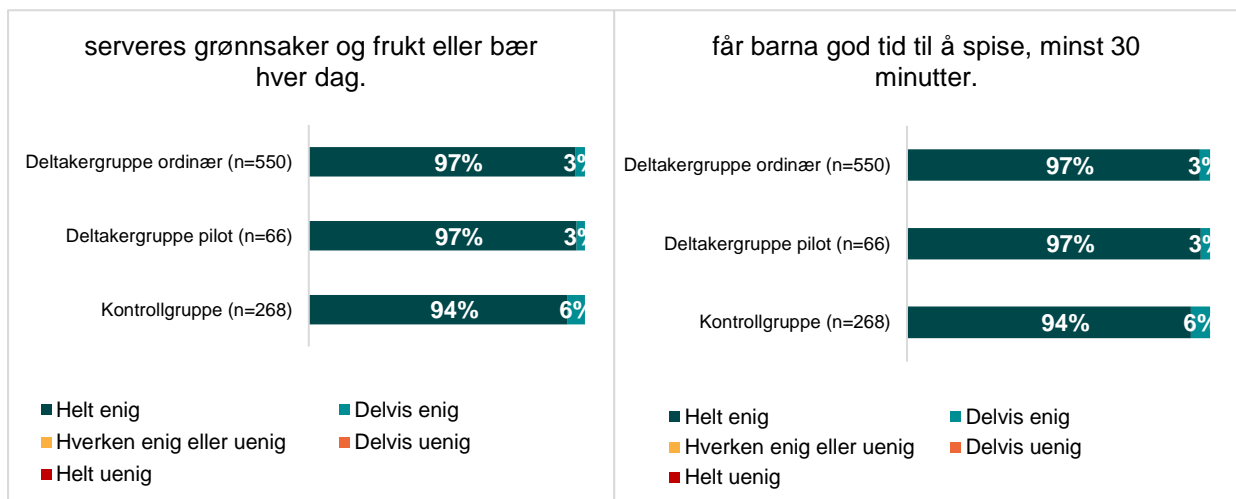
gjør det samme. Forskjellen er enda større når vi bryter ned svarene etter tidspunktet for deltakelse på Fiskesprellkurs (summen av Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot). Blant barnehagene som har deltatt på kurs mellom 2018 og 2020 involverer 53 % barna ofte eller hver gang, mot 48 % blant deltakere mellom 2007 og 2017.

Det er også et lite utslag på graden av involvering av barna i matlaging ut fra hvilken type Fiskesprellkurs barnehagen har deltatt i, men forskjellen er ikke signifikant. 50 % av deltakerne på trinn 1 involverer barna ofte eller hver gang, mens dette øker til 56 % blant deltakerne på trinn 2. Størst utslag gir besøkskursene (Deltakergruppe pilot), hvor 66 % av barnehagene involverer barna hver gang eller ofte. Ettersom sistnevnte utgjør en liten gruppe er også forskjellene vanskeligere å fastslå med sikkerhet, siden feilmarginene øker med mindre utvalg. Det er derfor usikkert om den isolerte effekten av de forskjellige kursene kan generaliseres.

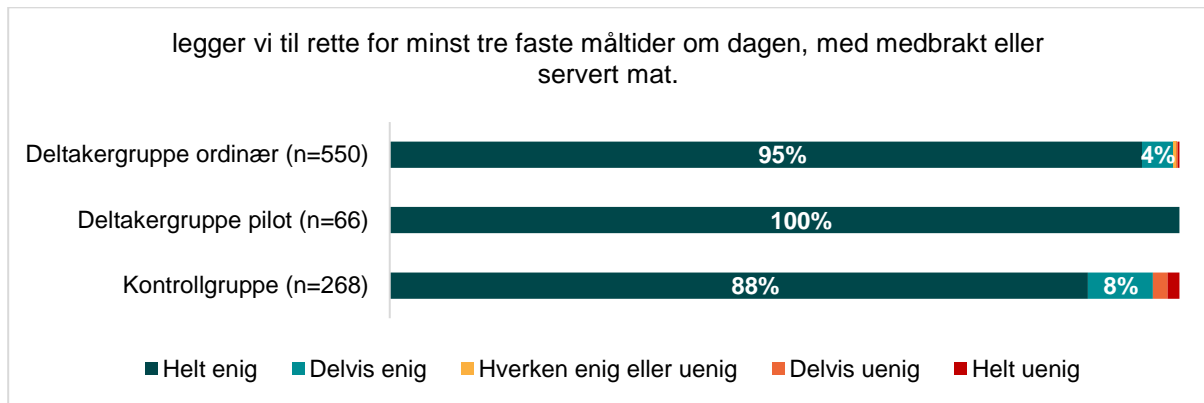
3.3.2 Oppfylling av retningslinjer for mat og måltider

Ifølge rammeplan for barnehagen skal måltider og matlaging i barnehagen gi barna et grunnlag for å utvikle matglede og sunne helsevaner. *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen (2018)* består av anbefalinger for mat og måltider i barnehagen, se tabell 1.1. Vi har satt opp et utsagnsbatteri som kartlegger barnehagenes oppfylling av flere av disse anbefalingene, se figur 3.13. I tillegg har vi inkludert et utsagn om at barnehagens arbeid med mat og måltid er forankret i årsplanen og et utsagn om at foreldre/foresatte er opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat.

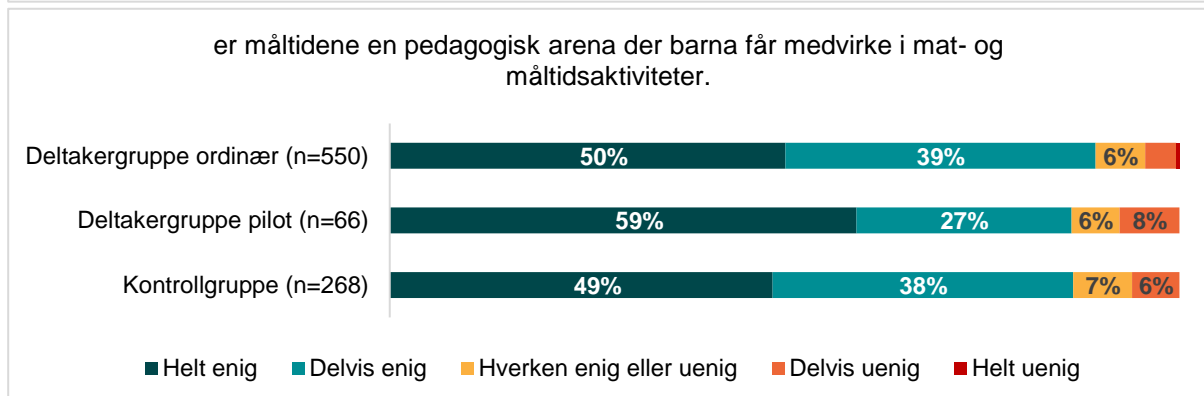
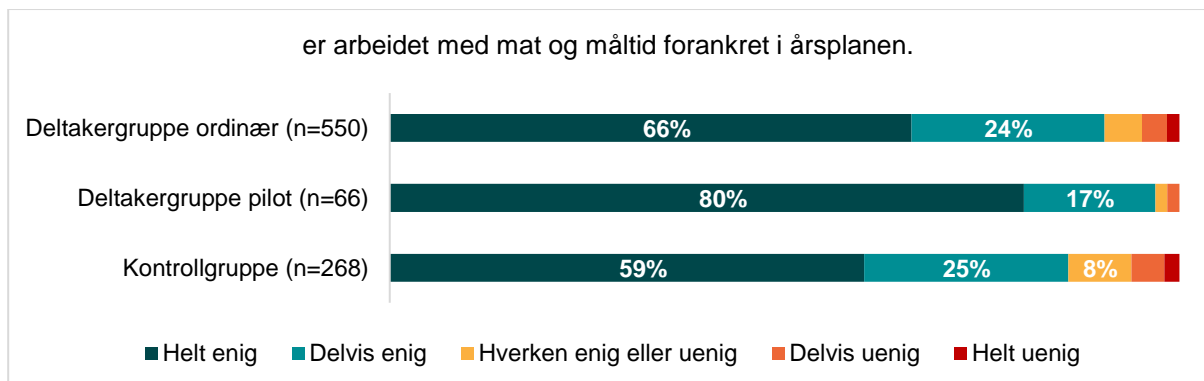
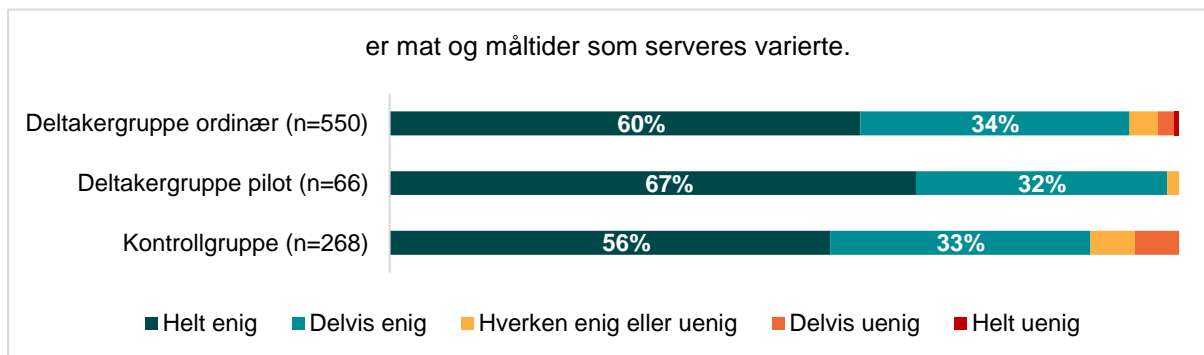
Figur 3.13 Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn? I min barnehage ... n=1005

Praktisk talt samtlige barnehager som deltok i spørreundersøkelsen oppgir at barna serveres grønnsaker og frukt eller bær hver dag og at barna får minst 30 minutter på å spise. Det er ingen forskjeller mellom gruppene på disse utsagnene.

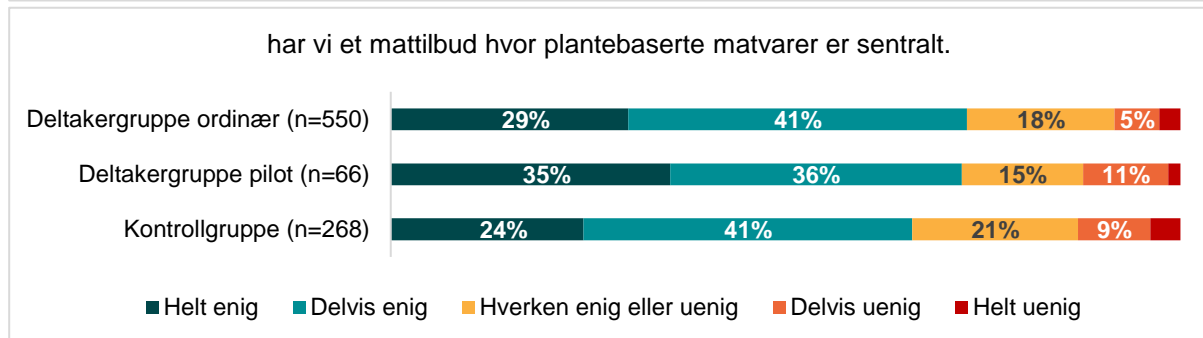
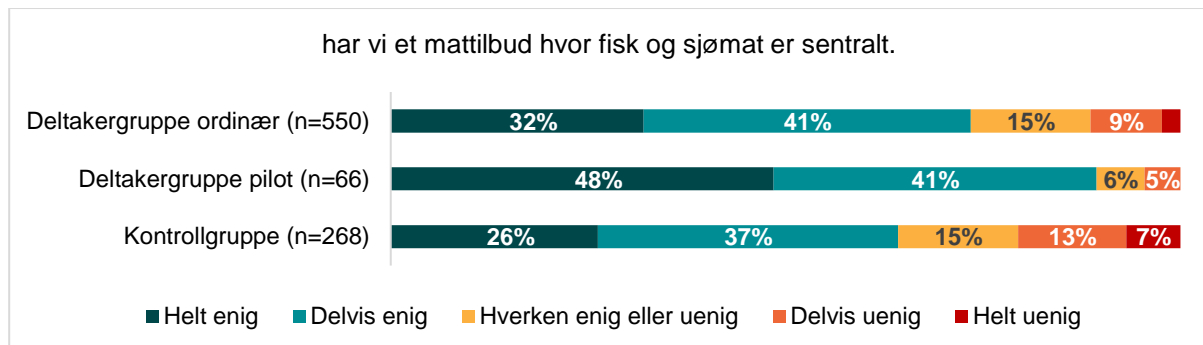

I gjennomsnitt er 93 % av alle barnehagene *helt enig* i at de legger til rette for minst tre faste måltider om dagen, enten med medbrakt eller servert mat. Selv om forskjellene ikke er store ser vi klare (signifikante) forskjeller mellom gruppene. I Deltakergruppe ordinær er 95 % av barnehagene *helt enig* i utsagnet, mot 88 % i kontrollgruppen. I Deltakergruppe pilot er 100 % av barnehagene *helt enig*.

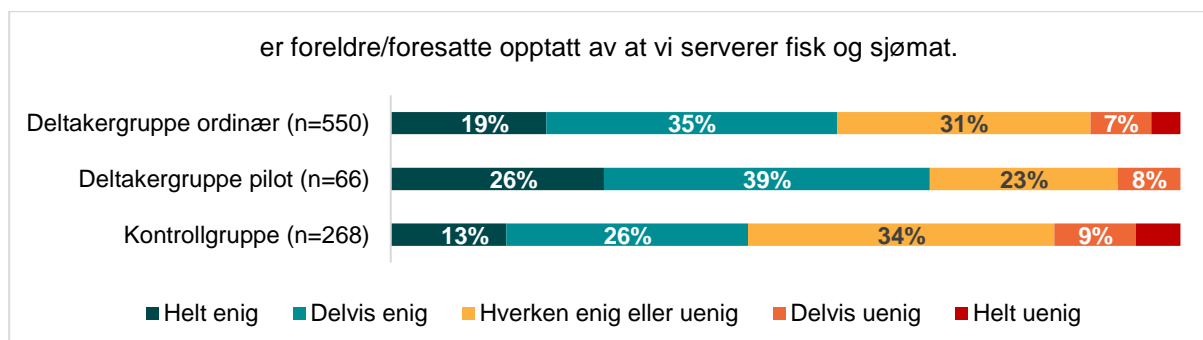

Det er også utbredt enighet blant barnehagene om at måltidene som serveres er varierte (gjennomsnittlig 92 % er helt eller delvis enig), at arbeidet med mat og måltid er forankret i årsplanen (gjennomsnittlig 89 % er helt eller delvis enig) og at måltidene er en pedagogisk arena hvor barna får medvirke (gjennomsnittlig 87 % er helt eller delvis enig). Blant disse utsagnene finner vi ett signifikant resultat mellom gruppene: I Deltakergruppe pilot er 80 % *helt enig* i utsagnet om forankring i årsplanen, mot 59 % for kontrollgruppen. På dette utsagnet ser vi også et utslag på mottak av råvarestøtte, hvor gruppen som har mottatt dette noe oftere svarer *helt enig* (75 %) sammenlignet med de som ikke har mottatt denne støtten (63 %).

Evalueringens kvalitative undersøkelse viser til at barnehagene har et stort fokus på å legge til rette for å tilby et sunt kosthold til barna i tråd med offisielle retningslinjer. Fisk oppfattes som viktig og sunt, men samtidig er det også ønskelig å tilby et variert kosthold. Dette skisseres i generelle vendinger i barnehagens årsplan.

I gjennomsnitt er 71 % av barnehagene helt eller delvis enig i at de har et mattilbud hvor fisk og sjømat er sentralt. Blant Deltakergruppe pilot er 48 % *helt enig* i utsagnet, mot 26 % i kontrollgruppen, noe som er et signifikant utslag. I gjennomsnitt er 68 % av barnehagene helt eller delvis enig i at de har et mattilbud hvor plantebaserte matvarer er sentralt. Det er ingen forskjeller mellom gruppene ved dette utsagnet.

Det er en større variasjon i andelene som oppfatter at foreldre/foresatte er opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat. Her er det fremdeles gjennomsnittlig 50 % av alle barnehagene som sier seg enig i utsagnet, men også en stor andel som svarer enten *verken enig eller uenig* eller *vet ikke* (totalt 37 %). Dette kan indikere at mange ikke har oversikt over hva foreldrene er opptatt av når det kommer til måltider og servering av mat.

Deltakelse i Fiskesprellkurs er også korrelert med enighet i dette utsagnet, og det er en signifikant forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen. 56 % i Deltakergruppe ordinær og 65 % i Deltakergruppe pilot er enige (summen av helt enig og delvis enig), mot 39 % blant barnehagene som ikke har deltatt.

Vi finner ikke signifikante forskjeller mellom gruppen som har mottatt råvarestøtte gjennom Fiskesprell og gruppen som ikke har gjort dette når det gjelder det totale kostholdet i barnehagen. Samtidig ser vi at å ha mottatt råvarestøtte henger positivt sammen med variasjon i måltidene, at plantebaserte matvarer og også fisk og sjømat står sentralt i tillegg til forankring i årsplanen.

Gjennom evalueringens kvalitative undersøkelse peker noen av intervjuobjektene (i barnehager) på at Fiskesprell har bidratt til å komplettere et allerede eksisterende arbeid med et sunnere kosthold. For andre barnehager har effekten vært markant ved at programmet har endret hele kostholdet og rutineene i barnehagen. Samtidig erfares det at aktiviteter rundt og vektlegging av økt fiskekonsum må inn i rutiner og gjentas - hvis ikke kan det raskt skli ut.

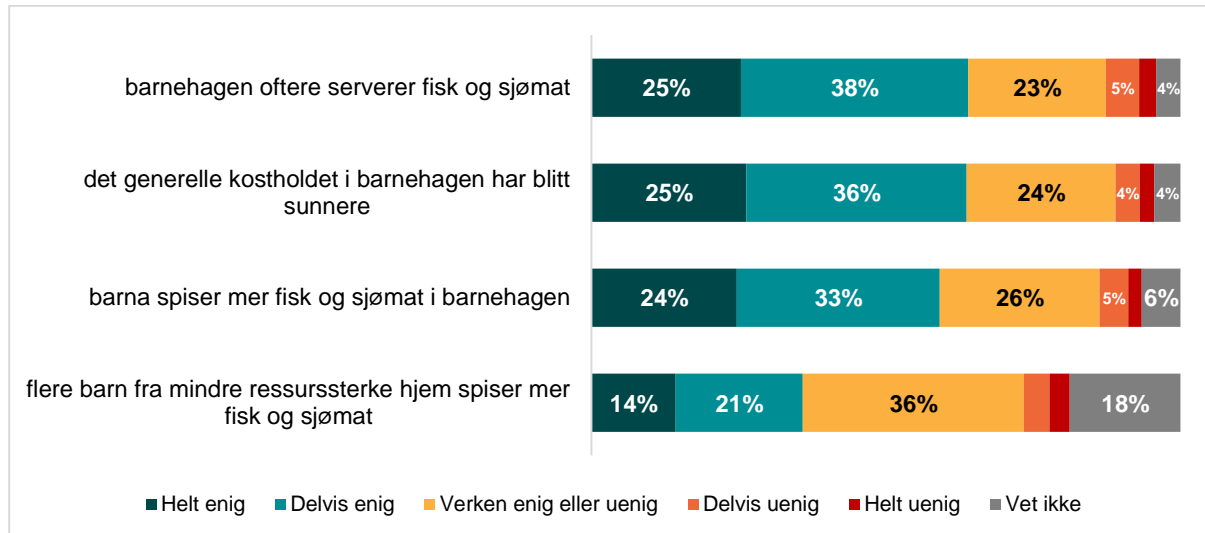
3.3.3 Hvilke effekter opplever barnehagene selv at Fiskesprell har hatt?

Deltakerne i Fiskesprell har fått mulighet til å vurdere effekter av å delta i programmet. I spørreskjema har vi stilt spørsmål om hvor enig eller uenig de er i fire hovedeffekter av kursdeltakelsen.

Barnehagene som gjennomgående vurderer deltakelse mest positivt er de samme barnehagene som mener de har god kompetanse på tilberedning av fisk og sjømat, de er oftere enig i at de fleste barna liker fisk og sjømat og at fisk og sjømat er en sentral del av kostholdet i deres barnehage. Vi ser også en klar korrelasjon mellom positive vurderinger av Fiskesprell og høyt konsum slik det fremkommer av konsumindeksen; det er på samtlige utsagn en dobbelt så stor andel som svarer *helt enig* i kategoriene *middels* og *høy* enn det er i kategorien *lav*. Det er ingen klare forskjeller på type kurs som barnehagene har deltatt på eller når de har deltatt på kurs (før eller etter 2018). Det er også verdt å merke seg at barnehager i Nord-Norge er vesentlig oftere positive til kurseffektene enn barnehager fra andre deler av landet.

Figur 3.14 Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn? Jeg opplever at min barnehages deltakelse i Fiskesprell har bidratt til at... n=676

Filter: Ansatte i barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs og/eller barnehagen har mottatt råvarestøtte gjennom Fiskesprell ved arrangementer hvor foreldre/foresatte er til stede.

Et flertall er enige i at de har hyppigere serveringsfrekvens av fisk og sjømat sammenlignet med før kursdeltakelse. 25 % sier seg helt enig og 38 % er delvis enig, totalt 63 %. De samme barnehagene rapporterer også i større grad enn gjennomsnittet (deltakere i Fiskesprell, n=676) at de fleste barna liker fisk, men det er ingen forskjell på serveringsfrekvens.

Marginalt færre sier seg enige i at det generelle kostholdet i barnehagen har blitt sunnere etter kursdeltakelse, totalt 61 %.

Over halvparten er også enige i at barna spiser mer fisk og sjømat enn før kursdeltakelse. 24 % er helt enig i dette, og i denne gruppen finner vi en vesentlig større andel fra konsumindeksens kategori *høy* og *middels*. På dette utsagnet ser vi også at serveringsfrekvensen er noe høyere blant respondentene som svarer *helt enig*, ved at de oftere serverer varm mat/varm fisk og sjømat 1-2 ganger sammenlignet med gjennomsnittet av kursdeltakerne.

Hvorvidt flere barn fra mindre ressurssterke hjem spiser mer fisk og sjømat etter kursdeltakelse er respondentene mer usikre på. Her er det nesten 2 av 10 som oppgir at de ikke vet og ytterligere 36 % som er hverken enig eller uenig. 14 % er likevel helt enig, og her er det langt flere fra Nord-Norge som befinner seg. Vi legger til at dette er et krevende spørsmål for respondentene å skulle besvare. Spørsmålet blir også behandlet i kapittel 3.5.

3.3.4 Oppsummering og vurdering

Majoriteten av barnehagene legger stor vekt på barnehagens totale kosthold. Dette handler om daglig servering av grønnsaker og frukt eller bær, å gi barna god tid til å spise, legge til rette for minst tre faste måltider om dagen, variasjon i mat og måltider, medvirkning/involvering av barna, at fisk og sjømat og plantebaserte matvarer står sentralt. Samtidig som det er et betydelig fokus på kosthold ser vi at 14 % av barnehagene er uenig i at de har et mattilbud der fisk og sjømat er sentralt og 1 av 10 er uenig i av barnehagen har et mattilbud der plantebaserte matvarer er sentralt.

Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot skiller seg positivt ut ved fokus på tre faste måltider om dagen. Deltakergruppe ordinær skiller seg videre positivt ut ved involvering av barna i matlagingen ved servering av fisk og sjømat. Dette er også et positivt utslag for Deltakergruppe pilot, men ettersom

denne gruppen er så liten er dette vanskeligere å fastslå med sikkerhet. Deltakergruppe pilot legger ekstra vekt på et mattilbud hvor fisk og sjømat står sentralt og på større forankring av arbeidet med mat og måltid i årsplanen sammenlignet med kontrollgruppen. Deltakergruppe ordinær og deltakergruppe pilot skiller seg positivt ut ved foreldre/foresatte som er opptatt av at barnehagen serverer fisk. Forankring i årsplanen og foreldrefokus er utsagn vi har testet utover anbefalingene for mat og måltider i barnehagen.

Vi finner ikke signifikante forskjeller mellom gruppen som har mottatt råvarestøtte gjennom Fiskesprell og gruppen som ikke har gjort dette når det gjelder det totale kostholdet i barnehagen.

6 av 10 barnehager som har deltatt i Fiskesprell vurderer at barnehagens deltakelse har bidratt til at det generelle kostholdet i barnehagen har blitt sunnere.

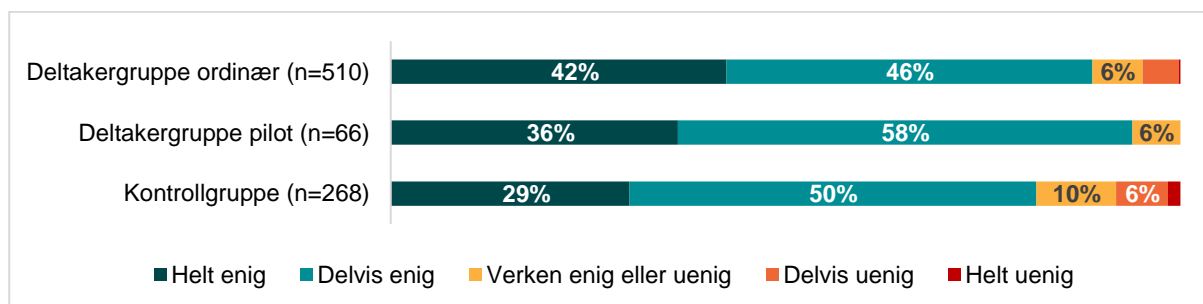
Samlet sett ser vi flere positive utslag i totalt kosthold knyttet til barnehager som har deltatt i Fiskesprell. Vi kan ikke vite sikkert om dette skyldes deltakelsen eller andre forhold, og resultatene er ikke gjennomgående. Det er også en mulighet for at barnehager med større fokus på kosthold oftere melder seg på Fiskesprell, og at denne kausalitetsretningen kan gå begge veier. Vi vurderer derfor at innvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på barnehagens totale kosthold er usikker.

3.4 Inntrykk av hvor mange barn som liker fisk

Her ser vi nærmere på barns holdninger og undersøker respondentenes (styrer/daglig leder) inntrykk av hvor mange barn som liker fisk i deres barnehage. Videre undersøker vi om deltakelse i Fiskesprell har en påvirkning på dette inntrykket. Svar fra respondenten i undersøkelsen vil være en overordnet vurdering beheftet med usikkerhet.

Vi har stilt spørsmål om barna liker fisk på to overlappende måter. Det første spørsmålet viser hvor enig eller uenig respondentene er i påstanden *I min barnehage liker de fleste barna fisk*. Det andre spørsmålet er mer detaljert, og her spør vi om respondenten kan anslå hvor stor andel av barna som liker fisk.

Figur 3.15 Hvor enig eller uenig er du i disse påstandene? I min barnehage liker de fleste barna fisk. n=1005

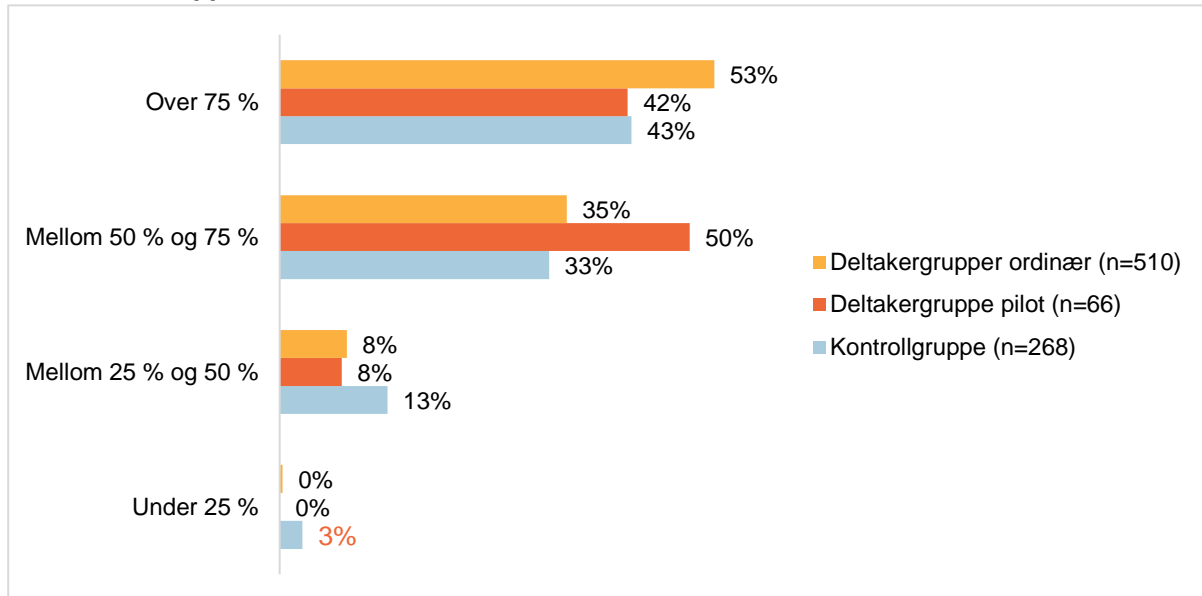

Det jevne inntrykket til respondentene er at de fleste barna liker fisk. I Deltakergruppe ordinær er det 88 % som svarer bekreftende på dette, mot 94 % i Deltakergruppe pilot og 79 % i kontrollgruppen, se figur 3.15. Andelen som svarer positivt (enten helt eller delvis enig) er signifikant større i både Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot sammenlignet med kontrollgruppen, se figur 3.15.

Det er et vesentlig utslag på serveringsfrekvens for gruppene som er enige i utsagnet. Her finner vi 100 % av barnehagene som serverer varm fisk og sjømat 3-5 ganger i uken, 94 % av de som serverer 1-2 ganger i uken kontra 80 % blant de som serverer sjeldnere enn ukentlig. Vi ser også et interessant tidsaspekt med tanke på kursdeltakelse på dette spørsmålet. Barnehagene som deltok på kurs før og etter 2018 er totalt sett like enige i utsagnet (88 %), men gruppen som deltok i tidsrommet 2007-2017

er vesentlig oftere *helt enig* (44 %) enn gruppen som deltok mellom 2018 og 2020 (34 %). Dette kan indikere at tiltak for å øke barnas preferanse for fisk og sjømat er et langsiktig arbeid.

Figur 3.16 Nå noen spørsmål om omfanget av barn som du har inntrykk av at liker fisk. Alt i alt, hvor stor andel av barna i din barnehage har du inntrykk av at liker fisk? Vi er ute etter din overordnede opplevelse av dette. n=1005

Nesten halvparten av barnehagene oppgir at over 75 % av barna i deres barnehage liker fisk. Svarene på dette spørsmålet samsvarer overordnet sett med det forrige, i og med at de to øverste kategoriene (mellom 50 % og 75 %; over 75 %) utgjør 88 % i Deltakergruppe ordinær, 92 % i Deltakergruppe pilot og 76 % i kontrollgruppen. Dette er tilnærmet likt svarandelene på summen av *helt enig* og *delvis enig* i forrige spørsmål.

Når vi krysser disse to spørsmålene mot hverandre (fra figur 3.15 og 3.16) ser vi at hvilken prosentandel som utgjør «de fleste barna» er en oppfatning som varierer sterkt. Blant barnehagene som har sagt seg *helt enig* eller *delvis enig* i at de fleste barna liker fisk finner vi 51 % av barnehagene som har inntrykk av at under 50 % av barna liker fisk. Vi finner også 82 % av barnehagene som har inntrykk av at mellom 50-75 % av barna liker fisk, og 98 % av de som svarer at mer enn 75 % av barna liker fisk.

Tabell 3.6 Kryssing av spørsmålene angitt i figur 3.15 og figur 3.16

I min barnehage liker de fleste barna fisk	Andel som svarer at <50 % liker fisk	Andel som svarer at 50-75 % liker fisk	Andel som svarer at >75 % liker fisk
N	109	351	490
Helt enig	5 %	18 %	61 %
Delvis enig	46 %	64 %	37 %
Verken enig eller uenig	17 %	13 %	1 %
Delvis uenig	25 %	3 %	0 %
Helt uenig	5 %	0 %	0 %

Vi skiller derfor ut andelen som både svarer *helt enig* og oppgir at andelen som liker fisk er over 75 %, og den nye andelen utgjør da 29 % av utvalget.⁴⁰ Dette gjør vi for å se om mønstrene er det samme for barnehagene som svarer aller mest positivt på spørsmål om barnas preferanser for fisk og sjømat. Andeler som oppgis fra andre spørsmål vil derfor være overrepresentert hvis de er over 30 % og underrepresentert hvis de er under.⁴¹

29 %-gruppen består av 33 % fra Deltakergruppe ordinær og 24 % fra kontrollgruppen, men denne forskjellen er ikke signifikant. Det er derimot signifikant høyere andeler av barnehager som har god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat (35 %). Vi finner også igjen forskjellen i tidspunkt på når barnehagene deltok på Fiskesprellkurs. I den mest positive gruppen er det 35 % som deltok på kurs mellom 2007-2017 og 27 % som deltok mellom 2018-2020.

29 %-gruppen består videre av 61 % av de som serverer varm fisk/sjømat 3-5 ganger i uken og 42 % av de som serverer 1-2 ganger i uken, og begge disse andelen er vesentlig over snittet. Sammenhengen mellom *preferanse og konsum* er også klar, noe som ikke er overraskende. I barnehager hvor barna spiser mesteparten av servert fisk og sjømat vil naturlig nok preferansen for fisk og sjømat være høyere. Vi ser på dette spørsmålet at både konsum og preferanse henger sammen med en høy serveringsfrekvens. Vi ser også at det er 39 % av barnehagene som serverer varm fisk/sjømat 3-5 ganger i uken som *ikke* sier seg både *helt enig* i at de fleste barna liker fisk og samtidig svarer at over 75 % av barna liker fisk og sjømat.

3.4.1 Oppsummering og vurdering

Fiskesprells påvirkning på inntrykk av hvor mange barn som liker fisk er klar på første spørsmål om hvor enige respondentene er i utsagnet om at de fleste barna liker fisk. Den er derimot mindre klar på det andre spørsmålet hvor de må indikere hvor stor andel av barna som liker fisk.

Det er en signifikant større andel i Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen blant de som sier seg enig i at de fleste barna liker fisk. Når vi ser videre på hvor stor andel disse barnehagene mener er «de fleste barna» kan vi derimot spore en svak enig-effekt eller ja-iiing, dvs. at respondenter tenderer til å si seg enig fremfor uenig på et gitt spørsmål. 37 % sier seg *helt enig* i utsagnsspørsmålet *I min barnehage liker de fleste barna fisk*, og 49 % mener at mer enn 75 % av barna liker fisk, men kun 29 % svarer begge deler.

Det er en skjønnsvurdering å bestemme hvor stor andel *helt enig* vil tilsvare, men siden påstanden har fem svaralternativer, kan vi grovt sett tenke at toppkategorien *helt enig* burde tilsvart at 80 % av barna liker fisk. I undergruppen på 29 % som svarer høyest på begge spørsmålene, gjenfinner vi ikke en signifikant forskjell mellom verken Deltakergruppe ordinær eller Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen.

Vi ser også at høye andeler barn som liker fisk også henger sammen med høy serveringsfrekvens, og barnehagene som svarer høyt på enten et av spørsmålene eller som svarer høyt på begge har en vesentlig høyere serveringsfrekvens enn de øvrige barnehagene.

Samlet sett vurderer vi at påvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på omfanget av barn som liker fisk som usikker.

⁴⁰ I tabellen kan denne andelen regnes ut ved å skille ut de 61 % av andelen som svarer at 75 % eller mer liker fisk (n=490).

⁴¹ Det er ikke nødvendigvis en signifikant over/underrepresentasjon, men de nevnte funnene er signifikante om ikke annet påpekes.

3.5 Utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet blant barna

Det er sosial ulikhet i kosthold blant barn og unge i Norge, se kapittel 1.3.⁴² Familiens sosioøkonomiske status har betydning for kostvanene og hvor sunt barn og unge spiser. I dette kapitlet undersøker vi forholdet mellom sosioøkonomisk status og barnas konsum av fisk og sjømat nærmere. I analysen inkluderer vi også noen kontrollvariabler som vi gjennom evalueringen har sett at gir utslag på konsumindeksen, som barnehagenes eierform, størrelse og Fiskesprell-deltakelse, for å undersøke om vi får de samme resultatene også i en regresjonsanalyse.

Utdanningsnivå, yrke og inntekt er de vanligste sosioøkonomiske variablene. Ettersom disse variablene er sterkt korrelerte, har vi valgt ikke å benytte alle i analysene. På grunn av såkalt multikollinearitet vil det også være problematisk å for eksempel konstruere en indeks, fordi alle variablene egentlig forklarer samme underliggende trend; høyt utdanningsnivå henger sammen med høy inntekt som henger sammen med lav stønadsprosent. Hvis en kommune har høy verdi på én av variablene, er de samtidig høy/lav på de andre etter forutsigbare mønstre. En visualisering av dette kan ses i figur 3.17

Vi vurderer at utdanningsvariabelen er mest sentral for sammenhengen mellom sosioøkonomisk posisjon og helse, herunder konsum av fisk. Denne variabelen viser andelen av høyere utdannede i hver kommune. Utdanningsnivå antas å måle blant annet kunnskapstilfang og kognitive ressurser hos en person, inkludert evnen til å oppfatte helseinformasjon.⁴³ Utdanning henger også sammen med familiens sosioøkonomiske bakgrunn. Utdanning vil i tillegg ha en sterk innflytelse på senere yrke og inntekt.

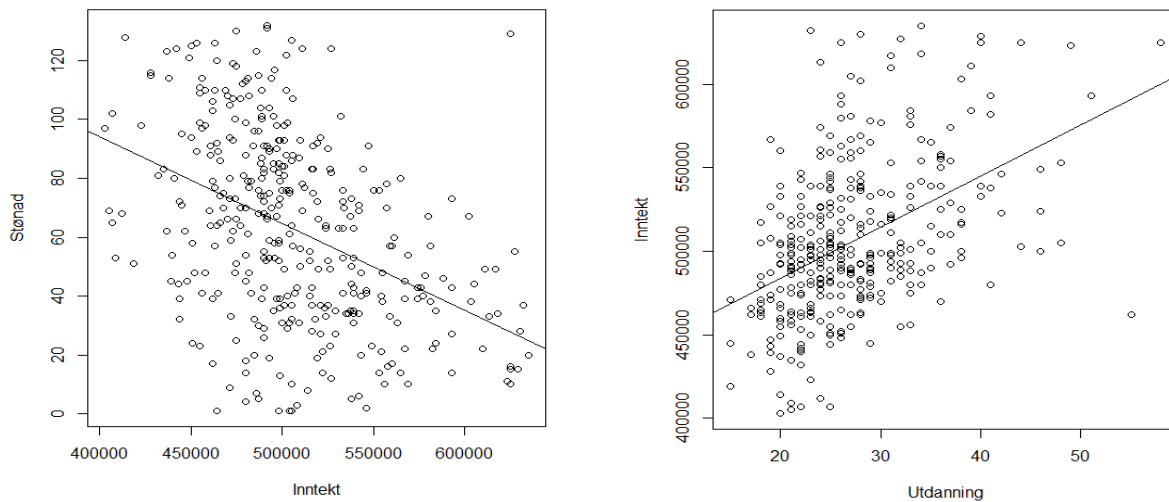
Vi har derfor benyttet utdanningsnivå som stedfortreder for sosioøkonomisk posisjon i våre analyser. Til dette har vi hentet ut statistikk på kommunenivå for universitet/høgskole som høyeste fullførte utdanningsnivå for personer på 25 år eller over for 2018. Statistikken er hentet fra Kommunehelse statistikkbank⁴⁴ og koblet med resultatene fra spørreundersøkelsen på kommunenivå. Variabelen omtales i det videre som «andel med høyere utdanningsnivå».

⁴² Departementene (2017), *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2021) Sunt kosthold, måltidsglede og god helse for alle!*

⁴³ Kilde: Dahl E, Bergsli H, van der Wehl KA. (2014), *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus

⁴⁴ Kommunehelse statistikkbank er en samling folkehelsestatistikk på kommunenivå og fylkesnivå, se Folkehelseinstituttets hjemmesider <<http://khs.fhi.no/webview/>> (Hentedato: 12.02.2020)

Figur 3.17 Korrelasjon mellom variabler (inntekt og stønad, utdanning og inntekt)

Vi bruker andelen med høyere utdanning som vår primære forklaringsvariabel. Som avhengig variabel (responsvariabel) ser vi på den tidligere introduserte konsumindeksen som er satt sammen på bakgrunn av respondentenes svar på hvor store andeler av barna som spiser mye, middels, lite og ikke spiser servert fisk og sjømat.

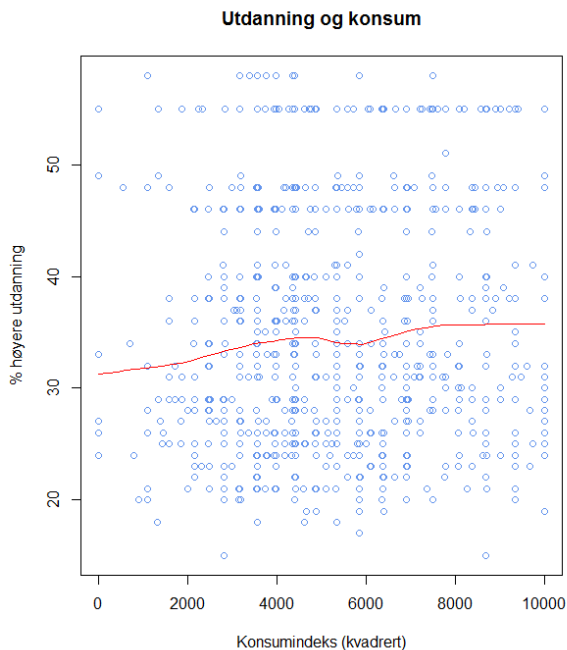
Vår antakelse er at høyere utdanningsnivå i barnehagens kommune henger sammen med høyere konsum av fisk og sjømat.⁴⁵ Den lineære regresjonsanalysen vil derfor se nærmere på om hvorvidt høyere utdanning henger sammen med høyt konsum. I tillegg inkluderer vi noen relevante kontrollvariabler, dvs. hvorvidt barnehagene er offentlig- eller privateide og barnehagens størrelse i tillegg til deltakelse i Fiskesprellkurs. En kontrollvariabel er kort fortalt en variabel vi allerede antar at har en sammenheng med den avhengige variabelen (konsumindeksen). Fra andre deler av analysen har vi sett at både private barnehager, større barnehager og deltakelse i Fiskesprellkurs i forskjellig grad henger sammen med høyt konsum av fisk og sjømat blant barna i barnehagene.

Sammenhengen mellom andelen med høyere utdanning og konsumindeksen kan først inspiseres visuelt, se figur 3.18. Her representerer hver blå prikk en barnehage, og disse er plassert etter sin tilknyttede verdi på x-aksen (Konsumindeks) og y-aksen (Utdanning). Konsumindeksen er kvadrert, og dette gjøres for å få indeksen i større grad normalfordelt. Regresjonsestimatoren (rød linje) viser sammenhengen mellom de to variablene på et overordnet nivå. Det er en svak økning langs x-aksen som indikerer at økt utdanningsnivå henger sammen med økt konsumnivå i barnehagene.

⁴⁵ Det er en begrensning i denne analysen at vi ikke har mer finmaskede tall enn på kommunenivå, siden vi vet at norske kommuner kan være svært ulikeartede. Analysens resultater tolkes derfor med hensyn til dette.

Vi har utført en regresjonsanalyse for å få innsikt i om denne sammenhengen er signifikant og hvor stor effekten er, se tabell 3.6. Tabellen leses på følgende måte: En økning på én enhet i en gitt variabel viser til en økning fra skjæringspunktet tilsvarende estimatet i vår avhengige variabel (konsumindeksen). Om denne endringen er signifikant eller ikke ses i siste kolonne.

Figur 3.18 Sammenhengen mellom andelen med høyere utdanning og konsumindeksen

Tabell 3.6 Resultater fra regresjonsanalyse

Variabel	Estimat	Standard-feil	P-verdi	Resultat
Skjæringspunkt	66.5			
Utdanningsprosent	0.11	0.06	0.043	Signifikant (5 %)
Privateid	2.6	1.24	0.035	Signifikant (5 %)
Størrelse (antall barn)	-0.03	0.05	0.545	Ikke signifikant
Kursdeltakelse¹	4.3	1.34	0.002	Signifikant (1 %)

¹ Her er utvalget delt opp i en dikotom variabel som deler alle barnehagene inn i enten «noen form for deltakelse» eller «ingen form for deltakelse».

Høyere utdanning

Vi ser med andre ord at det er en statistisk signifikant sammenheng mellom andelen med høyere utdanningsnivå i kommunen og konsumindeksen. Estimatet på 0,11 sier at en økning på én enhet (i utdanningsvariabelen vil dette være 1 prosent) høyere utdannede i kommunen tilsvarer en gjennomsnittlig økning fra skjæringspunktet på 0,11 på konsumindeksen. Som et eksempel vil derfor en kommune som øker sin andel med høyere utdanning med 20 % i gjennomsnitt også øke konsum av fisk og sjømat i barnehager med 2,2 på indeksen. Dette er ikke en stor effekt, men siden den er signifikant kan vi avskrive muligheten for at det *ikke* er en sammenheng med en relativt stor sannsynlighet.

Det skal likevel nevnes at det må tas forbehold i tolkningen av resultatene fra utdanningsvariabelen, siden vi har benyttet gjennomsnittlig andel med høyere utdanning pr. kommune, og ikke sett på utdanningsdata for foreldre pr. barnehage. Dette kan føre til at forskjeller innad i kommuner blir utlignet.

Privateid barnehage

Private barnehager gjør også et utslag i analysen, noe vi også så i analysen av konsumindeksen i delkapittel 3.2.3. Her er alternativene kun «offentlig» eller «privat», og resultatet indikerer derfor at en privat barnehage vil ligge 2,6 over en offentlig barnehage på konsumindeksen, alt annet likt. Dette er heller ikke et veldig stort sprang, men indikerer at det er en signifikant sammenheng mellom konsumnivå og barnehagenes eierform.

Barnehagens størrelse målt i antall barn

Barnehagens størrelse gir et svakt negativt utslag i denne analysen, og tilsier at en økning på ett barn gir en gjennomsnittlig nedgang på 0.03 på konsumindeksen. Dette vil si at en barnehage som har 30 flere barn enn en annen i gjennomsnitt vil ligge 1 over på konsumindeksen, noe som ikke er et stort utslag. Resultatet er heller ikke signifikant, så vi kan ikke si at det er en sammenheng mellom disse variablene.

Deltakelse i Fiskesprellkurs

Den siste variabelen vi har sett på er deltakelse i Fiskesprellkurs. Dette blir gjort ved å dele utvalget i en dikotom variabel som består av to verdier: Deltakelse på noen form for kurs og ikke deltakelse i det hele tatt. Her har vi allerede funnet en viss sammenheng mellom deltakelse og konsum i delkapittel 3.2, og dette understrekes av regresjonsanalysen. Siden variabelen vi har utført analysen på er dikotom, kan resultatene leses som at å gå fra ikke-deltakelse til deltakelse i gjennomsnitt øker barnehagens skår på konsumindeksen med 4.3, alt annet likt. Dette resultatet er også signifikant på 1 %-nivå, noe som gjør det til et sikrere resultat enn de andre. Den gjennomsnittlige forskjellen fra deltakergrupper totalt sett og kontrollgruppen er derfor ikke svært stor, men den er klart forskjellig.

3.5.1 Oppsummering og vurdering

Regresjonsanalysen gir delvis støtte til at det er en positiv sammenheng mellom kommunens utdanningsnivå og barnehagenes konsum av fisk og sjømat, også når vi kontrollerer for barnehagenes eierform, størrelse og deltakelse i Fiskesprellkurs. Resultatet indikerer videre at det finnes overordnede gjennomsnittsforskjeller på konsumnivå mellom barnehager som er offentlige og private, og barnehager som har deltatt i Fiskesprellkurs.

Det klareste resultatet i denne regresjonsanalysen er likevel den isolerte, gjennomsnittlige påvirkningen Fiskesprelldeltakelse har på konsumindeksen, dvs. at kursdeltakelse henger sammen med et noe større konsum av fisk og sjømat. Effekten er ikke veldig stor, men den er klar. Siden vi vet at utdanning har en sammenheng med kosthold og helse, og vi ser at den gjennomsnittlige påvirkningen til Fiskesprelldeltakelse ser ut til å være noe større enn denne i våre analyser, gis det en *viss støtte til hypotesen om at Fiskesprelldeltakelse kan være med på å utjevne sosiale forskjeller i matveien.*

Det tydeligste forbeholdet til dette resultatet er at våre data på utdanningsnivå er aggregert på kommunenivå. Ideelt sett bør man se på utdanningsnivå pr. barnehage for å med større sikkerhet anslå sammenhengen mellom konsum og utdanning. Det kan være at resultatene fra regresjonsanalysen påvirkes av dette, siden det kan være en relativt stor spredning i utdanningsnivået hos foreldre i forskjellige deler av kommunen.

1 av 3 barnehager er enig i at deres deltakelse har bidratt til at flere barn fra mindre ressurssterke hjem spiser mer fisk og sjømat. Samtidig svarer over halvparten *vet ikke* eller er *verken enig eller uenig*.

Fra evalueringens kvalitative undersøkelse vurderes effekten av deltakelse på Fiskesprellkurs og konsum av fisk og sjømat i barnehagen ovenfor barnas hjem som usikker. Det oppfattes at de familiene som kanskje har minst behov for påvirkning er de som også kanskje blir mest inspirert til oppfølging hjemme. Likevel oppleves det som gunstig at barnehagen kan være en arena der barna får mulighet til å konsumere fisk og bli vant til dette.

Samlet sett vurderer vi at resultatene gir en viss støtte at deltakelse i på Fiskesprellkurs bidrar til å redusere sosiale ulikheter i kostholdet.

3.6 Øvrige analysefunn

3.6.1 Analysefunn for barnehagene som helhet

I tillegg til å analysere Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot mot kontrollgruppen, har vi sett på en rekke andre bakgrunnsvariabler på hvert av spørsmålene i spørreundersøkelsen. Noen av disse er trukket frem gjennom analysene i delkapittel 3.2.-3.4. Denne delen gir et oppsummert sammendrag av hva som kjennetegner barnehagene uavhengig av deltakelse i Fiskesprell.

Barnehagenes eierform (offentlig vs. privat)

Det er en vesensforskjell mellom de private og offentlige barnehagene i undersøkelsen. Private barnehager ser ut til å ha et langt større fokus på kosthold. Større andeler av de private (35 %) enn de offentlige (14 %) barnehagene har kokk eller dedikert kjøkkenansvarlig i barnehagen. De private barnehagenes vektlegging av kosthold ser vi også gjennom graden av variasjon i maten som tilbys, frekvens på servering av varm mat generelt og fisk/sjømat spesielt. Private barnehager har i tillegg oftere en større vektlegging på plantebasert kosthold og flere av barna oppgis å like fisk og sjømat.

De klareste forskjellene vi finner mellom offentlige og privateide barnehager gjelder serveringsfrekvensen av måltider med varm mat og konsum av fisk og sjømat blant barna. 37 % av de private barnehagene tilbyr varm mat minst tre dager i uken. Det tilsvarende tallet for offentlige barnehager er 12 %. 42 % av de private barnehagene tilbyr også varm fisk eller sjømat minst én gang i uken mot 30 % blant de offentlige barnehagene. På konsumindeksen som omtales i delkapittel 3.2.3 skiller også de private barnehagene seg ut. De private barnehagene er overrepresentert i den øverste kategorien (høyt konsum av fisk og sjømat) og underrepresentert i den laveste (lavt konsum av fisk og sjømat). Vi ser også at private barnehager i mindre grad enn offentlige barnehager har deltatt i Fiskesprell, og de utgjør derfor en noe større del av kontrollgruppen. Dette forklarer også muligens hvorfor det ikke er noen vesensforskjell mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen i den høyeste kategorien på indeksen over hvor mange av barna som spiser fisk og sjømat, se delkapittel 3.2.3. I en dybdeanalyse av eierform hos barnehager med høyt konsum av fisk og sjømat finner vi en viss støtte til en hypotese om at deltakelse på Fiskesprellkurs ikke har en påvirkning her (blant barnehagene med høyt konsum av fisk og sjømat) på grunn av en liten gruppe private og svært kostholdsbevisste barnehager.

Barnehagenes størrelse (antall barn)

En tilsvarende forskjell som ved eierform kan ses mellom barnehagenes størrelseskategorier. Frekvensen på servering av varm mat stiger for eksempel med barnehagens størrelse. For barnehager med mer enn 70 barn er det 33 % som serverer varm mat minst tre ganger i uken, mot 19 % av de minste barnehagene (under 29 barn). Denne forskjellen understreker at private barnehager utmerker seg spesielt, siden disse noe oftere har færre barn i sine barnehager.

Generelle tendenser og skillelinjer

Generelt ser vi at positive svar sjelden kommer alene. Hvis en barnehage for eksempel oppgir å ha mer enn 75 % barn som liker fisk⁴⁶, finner vi oftere at disse også har hyppigere servering av varm mat generelt og varm fisk og sjømat spesielt. De har oftere god kompetanse på tilberedning av fisk og sjømat, større grad av involvering av barna i matlagingen, større variasjon i måltider og måltidene er vesentlig oftere plantebasert. Måltidene er også oftere forankret i årsplanene og de rapporterer i større grad om at foreldre/foresatte er opptatt av at barnehagen serverer fisk og sjømat.

Det er med andre ord noen klare skiller mellom barnehagene i undersøkelsen, og disse skillene går langs en *offentlig/privat-skillelinje* og mellom analysegruppene *Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen*. Hvis vi ser på alle spørsmålene og bryter ned på offentlig/privat finner vi resultatene

⁴⁶ At barna liker fisk er gjennomgående respondentens inntrykk.

slik de er nevnt over. Som vi har vist i analysene i delkapittel 3.2-3.4, ser vi ofte de samme positive resultatene for barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs som for private barnehager. Siden det er færre av de private barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs kan det derfor virke som at disse opplever et mindre behov for opplæring i kostholdsrelaterte spørsmål. Store andeler av de private barnehagene har god kompetanse, høy serveringsfrekvens og høyt konsum av fisk og sjømat. Det vi også ser fra spørreundersøkelsen, er at Fiskesprelldeltakerne kommer opp på et likt nivå på kompetanse, serveringsfrekvens og konsum som de private barnehagene.

Geografisk plassering

Vi ser også at det er noen forskjeller ut fra barnehagens geografiske plassering, og det er stort sett de *nordligste fylkene* som utmerker seg positivt. Her er det gjennomgående flere barn som liker fisk, større andeler av barnehagene rapporterer om god kompetanse enn gjennomsnittet og ikke minst en vesentlig bedre tilgang på fersk fisk og sjømat. Fiskesprelldeltakerne fra *Nord-Norge* er også de som er klart mest fornøyd med effektene av kursene og er overrepresentert på helt enig-svar på 3 av 4 vurderinger av Fiskesprellkursene, se figur 3.14. Barnehagene på *Østlandet* utmerker seg ved å servere mer variert mat, og de er overrepresentert i kategorien høy på konsumindeksen (høyt konsum av fisk og sjømat). Vestlandet er de som oftest serverer fisk og sjømat som pålegg, men de har også den laveste konsumandelen av fisk og sjømat i undersøkelsen. *Midt-Norge* utmerker seg ved at nesten samtlige barnehager (98 %) legger til rette for minst tre faste måltider om dagen. I disse barnehagene oppgis det å være størst andel med god kompetanse på tilberedning av fisk og sjømat - etter Nord-Norge.

3.6.2 Hovedfunn for de ulike deltakergruppene

Under følger en oppsummering av hovedfunn for de ulike deltakergruppene i Fiskesprellkurs.

Oppsummering av hovedfunn for deltakere på ordinære Fiskesprellkurs

Barnehager som har deltatt på ordinære Fiskesprellkurs (Deltakergruppe ordinær) skiller seg fra barnehagene som ikke har deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppen) på en rekke spørsmål. Vi gjennomgår de viktigste funnene her.

- Deltakergruppe ordinær har et noe høyere konsum av fisk og sjømat enn kontrollgruppen, og dette utmerker seg mellom de 25 % barnehagene som har lavest konsum og mellom de 50 % barnehagene som har middels konsum av fisk og sjømat. Det er derimot ingen forskjell på kursdeltakelse blant barnehagene som har høyest konsum av fisk og sjømat, hvor det er like mange barnehager fra deltakergruppen som fra kontrollgruppen.
- Det er også et klart positivt utslag blant deltakergruppen på spørsmål om *kompetanse på å tilberede fisk og sjømat, oppskrifter og at det går raskt å tilberede fisk og sjømat*. Her er det en klar forskjell mot kontrollgruppen på alle spørsmål. Dette kan oppsummert refereres til som hvor *tilrettelagt* det er for servering av fisk og sjømat i barnehagene. Kompetanse, oppskrifter og at det går raskt å tilberede fisk og sjømat er elementer som henger tett sammen med selve deltakelsen og -innholdet i Fiskesprellkursene.
- Både på spørsmål om *konsum av fisk og sjømat* og *tilretteleggelse for servering av fisk og sjømat* ser vi isolert sett en sammenheng med at serveringsfrekvensen tenderer til å være høyere. Vi ser også en sammenheng mellom konsum og tilretteleggelse for servering av fisk og sjømat (via kompetanse, oppskrifter og effektivitet i tilberedelse av fisk og sjømat), og deltakelse i Fiskesprellkurs. Vi ser derimot ingen direkte effekt mellom Fiskesprelldeltakelse og serveringsfrekvens, men antar at denne effekten muligens kan virke gjennom økt konsum og tilretteleggelse for servering av fisk og sjømat.

Oppsummering av hovedfunn for pilotbarnehager med besøkskurs i barnehagen

De siste årene har det vært gjennomført enkelte besøkskurs i barnehager i utvalgte kommuner (Deltakergruppe pilot). Disse barnehagene skiller seg fra barnehagene som ikke har deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppen) på en rekke spørsmål. Vi gjennomgår de viktigste funnene her:

- Grunnet et lite utvalg (n=66), er det vanskeligere for denne gruppen å skille seg statistisk fra de andre barnehagene. Dette er fordi størrelsen på feilmarginene er knyttet til størrelsen på utvalget. Vi ser likevel at det er sterke tendenser til at pilotbarnehagene gjennomgående skiller seg ut på mange områder, og dette kan indikere at et større utvalg med pilotbarnehager hadde gitt større utslag. Denne antakelsen forsterkes av at vi ser klare tendenser til at barnehagene som har deltatt i ordinære Fiskesprellkurs skiller seg fra kontrollgruppen. Et mer involverende kurs burde derfor, alt annet likt, gjøre denne gruppen med barnehager minst like forskjellig fra kontrollgruppen som Deltakergruppe ordinær.
- Vi ser at pilotbarnehagene har en spesielt god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat og en like klart forskjellig tilgang til oppskrifter, relativt til kontrollgruppen.
- Et annet klart funn er at pilotbarnehagene oftere har god økonomi sammenlignet med kontrollgruppen, noe som også kan forklare at de oftere har dedikert kokk/kjøkkenansvarlige enn andre barnehager. Både god økonomi og dedikert kjøkkenansvarlig er noe som igjen henger sammen med høyere serveringsfrekvens og konsum. På frekvensen isolert sett ser vi at pilotbarnehagene oftere enn kontrollgruppen serverer fisk og sjømat som pålegg i sine måltider.
- Et annet klart og viktig funn er at pilotbarnehagene har en langt høyere involvering av barn i matlaging, og her skiller de seg spesielt klart fra kontrollgruppen. De har også et mattilbud hvor fisk og sjømat står sentralt, og dette er oftere forankret i barnehagens årsplan.
- Samtlige av undersøkelsens 66 pilotbarnehager legger til rette for tre daglige måltider.

3.7 Respondentenes innspill til Fiskesprell

Nærmere 300 respondenter har besvart et åpent spørsmål om innspill til Fiskesprell.⁴⁷ Under har vi valgt ut noen av innspillene som illustrerer spennet i tilbakemeldingene, men som også nevnes av flere av respondentene.

Majoriteten som har lagt inn en kommentar på spørsmålet, omtaler programmet som positivt og inspirerende, og flere ønsker tilbud om nye kurs.

Ansatte som har deltatt på fiskesprell har vært kjempefornøyde og inspirerte. Fortsett og inviter. Vi som har deltatt før trenger forfriskning.

Fiskesprell kurset gjorde at jeg fikk kunnskap nok til å begynne endringsarbeidet med å bli en sunnere barnehage, og la barna bli glad i fisk.. Det har tatt tid, men vi er på god vei:)

⁴⁷ «Har du noen innspill til Fiskesprell?» 290 respondenter har lagt inn en kommentar.

Mange skriver at de ønsker besøk av Fiskesprell i barnehagen sin fremfor å dra ut på kurs. For noen handler det om ressurser, som at det er krevende å sende ansatte på eksterne kurs i arbeidstiden. For andre handler det om at hele personalet får deltatt på kurset dersom det foregår i barnehagen. Det er også spilt inn idéer som e-læringskurs og en Fiskesprell-app.

Dere burde kommet ut i barnehagene og holdt kurs, lite ressurser gjør det vanskelig å sende ansatte på kurs i arbeidstiden. Kveldsmøter eller planleggingsdag.

Et ønske om enda flere oppskrifter tilpasset barn/barneporsjoner og oppskrifter som inspirerer går igjen i innspillene, dvs. utover oppskriftsheftet som allerede er mottatt gjennom kurset.

Det er alltid godt med flere og varierte oppskrifter og tips, som er tilpasset brukt i barnehagen.

Knappe økonomiske- og/eller personalressurser i barnehagene nevnes hyppig som årsak til lite vektlegging av Fiskesprellkurs. Dårlig økonomi nevnes også som årsak til at det sjelden serveres fisk og sjømat i enkelte barnehager.

Et flott opplegg som vi gjerne skulle hatt mer fokus på. Det er ikke viljen det står på, men personalressursene.

Ikke minst etterlyser en rekke respondenter markedsføring og opplysningsarbeid av Fiskesprellprogrammets eksistens – både når det gjelder kurs og råvarestøtte.

Aldri hørt om Fiskesprell tidligere, så bedre markedsføring kan være en idé.

Det er ukjent for oss at vi kan søke støtte til arrangementer, dette burde opplyses mer om.

KVALITATIV UNDERSØKELSE

4. utfordringer, drivere og mulighetsrom for Fiskesprell

Evalueringens kvalitative undersøkelse består av utforskende dybdeintervju med nøkkelinformanter, besøk i barnehager (etnografisk tilnærming) inkludert dybdeintervju og dybdeintervju for videre utforskning av funn, se kapittel 2 for utdypende informasjon om målgrupper og metode.

Med bakgrunn i innsikt fra prosjektets kvalitative del, søker vi i dette kapitlet å avdekke *utfordringer*, *drivere* og *mulighetsrom* for Fiskesprell.

4.1 Analytisk tilnærming

Barrierer

Vi har identifisert fire mulige barrierer som kan hindre ønsket atferd og effekt, dvs. økt sjømatkonsum blant barn i barnehagene. Vi utforsker om Fiskesprellkursene og Fiskesprells målgruppe innehar nok eller riktig av ressurser, fokus, budskap og oppfølging, se figur 4.1. Utfordringer kan gi seg utslag ved kjennskap til, oppslutning om og ønsket effekt av programmet.

Figur 4.1 Illustrasjon av fire barrierer

Fiskesprellkurs			
RESSURSER	FOKUS	BUDSKAP	OPPFØLGING
?	?	?	?
I barnehage			

Merk at Fiskesprellkursenes målgruppe i denne evalueringen er ansatte i barnehager. I dette kapitlet behandler og omtaler vi målgruppen som barnehager i form av virksomheter/institusjoner.

4.2 Hovedfunn om de ulike barrierene

Ressurser: press på barnehageansatte

Barnehagene har utfordringer med å unnvære personale i arbeidstiden for å gå på heldagskurs. Fylkeskontaktene opplever på sin side at det burde være flere barnehagepedagoger og styrere/daglige ledere på kursene slik at opplæringen får større effekt i barnehagene i etterkant av kurset.

Mulige løsninger kan være mer utstrakt kursing i den enkelte barnehage slik at alle ansatte kan delta i tillegg til barna. Denne tilnærmingen legger ikke tilsvarende beslag/press på allerede knappe ressurser og kan også raskere gi en god effekt på barna. Tilnærmingen kan i tillegg løse opplevelsen av ikke å ha tid til programmet i barnehagen. Materiell til alle ansatte kan også bidra til styrket implementering. Det nevnes at det med fordel kan benyttes ordinære kokker og ikke «kjendiskokker» som kanskje ikke har fullt så god forståelse for barnehagenes behov.

Noen barnehager peker på utfordringer med små kjøkken i barnehagene, noe som gjør det vanskelig å gjennomføre matlaging med barna.

For de som bestiller varm mat nevnes begrensede valgmuligheter som også skal tilpasses barnas smak som en utfordring. Dette kan påvirke hvor hyppig det serveres fisk. For andre barnehager kan mye utskiftninger av personalet og ledelse gi seg utslag i utfordringer med gode rutiner for bestilling av

råvarer og gjennomføringsevne knyttet til matlaging sammen med barna. Ferdige fiskeretter som fiskesuppe på boks kan således være en midlertidig løsning.

«Nei, men det må jo passe da kan du si. Det er ikke alltid det passer å sende folk på kurs. Jeg mener at det kurset som var, var en halv dag. Det er på en måte enklere for oss å få til enn en hel dag.»

Besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)
Barnehagen har ikke deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe)

«Altså, tanken vår da er jo å kutte ned på ferdigsupper og begynne med mer fra bunn av. Men siden barnehagen er såpass ny så er det ikke bygget opp den kulturen ennå. Det er en grei base nå, men på sikt vil vi gjøre mer selv.»

Besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)
Barnehagen har ikke deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe)

Fokus: strukturelle hindringer for økt fiskekonsum?

Barnehagene har et stort fokus på å legge til rette for å tilby et sunt kosthold til barna i tråd med offisielle retningslinjer.⁴⁸

Fisk oppfattes som viktig og sunt, men samtidig er det også ønskelig å tilby et variert kosthold. Dette skisseres i generelle vendinger i barnehagens årsplan. Mattilbudet skal i tillegg tilpasses ulike livssyn og allergier. Kylling og vegetariske alternativer kan være vel så aktuelt som fisk av den grunn.

Videre er det begrenset hvor mange varme måltider barnehagen ønsker eller har mulighet til å tilby i barnehagen. Når det tilbys ett varmt måltid i uken og øvrige hensyn må tas, kan det legge begrensninger på tilbudet av fiskemat.

Likevel er det utstrakt bruk av fiskepålegg til brødmatt som kaviar og makrell i tomat. Noen supplerer med fiskepudding og fiskekaker.

Enkelte peker på økende vektlegging av fokus på miljø og bærekraft som for noen fører til at laks og oppdrettsfisk velges bort fremfor hvit fisk. Valg av fisk til måltidene må på den måten passe inn i en mer helhetlig tankegang knyttet blant annet til fiskens levevilkår og miljøhensyn for øvrig.

Et større tilfang på vegetariske retter har blitt innført av samme hensyn.

Ellers ser det ut til at få er kjent med muligheten for å søke råvarestøtte. De som er kjente med dette opplever at det kan være krevende nok å få foreldre til å stille til foreldremøter og foreldrekurs. Relevansen for tilbudet ser ut til å falle noe bort av den grunn.

Effekten av deltakelse på Fiskesprell og konsum av fisk i barnehagen ovenfor barnas hjem oppleves som usikker. Det oppfattes at de familiene som kanskje har minst behov for påvirkning er de som også kanskje blir mest inspirert til oppfølging hjemme. Likevel oppfattes det som gunstig at barnehagen kan være en arena der barna får mulighet til å konsumere fisk og bli vant til dette.

⁴⁸ Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen og rammeplan for barnehagen

«Det er rett og slett på grunn av kulturelle med vegetarianere, ulike religioner, hva man kan spise, ikke spise. Iallfall med fisk prøver man å treffe det brede spekter.»

Besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)

Barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (deltakergruppe pilot)

«Før hadde vi sånn at vi skulle ha et fiskemåltid i uken. Nå har vi mer sånn at siden vi har vegetar en gang i uka så blir det mellom fisk og kjøtt den andre gangen.»

Besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)

Barnehagen har ikke deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe)

«Vi har en miljøgruppe og der har vi ønsket å vri fra oppdrettslaks/frossenlaks og over på hvit fisk. Sei og torsk. Det kommer jo også mye av at vi er miljøsertifisert.»

Besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)

Barnehagen har ikke deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe)

«Jeg vil jo tro at de blir mer vant til det hvis de får det servert både hjemme og i barnehagen. At vi ikke er en arena hvor de ikke får det servert for eksempel. Noen ganger så er hva du spiser eller hvor mye du spiser avhenger også litt av konteksten og selskapet rundt så det kan kanskje være lettere ... det kan hende de spiser fisk her og yter mer motstand hjemme for eksempel. Og får de barna som ikke får servert fisk hjemme så er det jo veldig viktig at vi har et tilbud om det..»

Besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)

Barnehagen har deltatt på ordinære Fiskesprellkurs (Deltakergruppe ordinær)

Budskap: økt bredde i budskapet?

Fra kursholders perspektiv pekes det på at den teoretiske delen og materiellet kan bli for omfattende og for lite aktivt. Det kan være nyttig med et mer forenklet og spisset budskap og materiell som er enklere å følge opp i barnehagen.

Tips til enkle aktiviteter som kan gjennomføres fra tid til annen som en del av et generelt pedagogisk opplegg pekes på som nyttig av barnehagerepresentanter. Det kan dreie seg om aktiviteter som å smake på forskjellige fiskepålegg, noe som ikke krever alt for mye tid eller ressurser.

Noen nevner at de jobber med å øke kunnskapen om fisk hos barna eksempelvis ved besøk av fiskeforhandler som har vist og bidratt til at ansatte og barn kan sløye fisk. Dette er likevel noe som er vanskelig å gjennomføre på regelmessig basis.

Det er også ønskelig med retter man kan lage sammen med barna som ikke nødvendigvis behøver å utgjøre dagens lunsj. Det kan være enklere med retter man kan begynne med senere på dagen når alle barna har kommet og som ikke behøver å være klart til et bestemt tidspunkt.

Det oppleves også å kunne være hensiktsmessig å tydeligere kommunisere hvordan Fiskesprell kan bidra til å bygge et sterkere fellesskap blant de ansatte og ovenfor barna. Noen peker på viktigheten av å ha et ressursteam for å sørge for forankring i organisasjonen for en mer effektiv gjennomføring av tiltak og varige endringer.

Det kan i tillegg være nyttig å vise til tallfestet effekt av å delta på Fiskesprellkurs for å øke motivasjonen for deltakelse i det hele tatt.

Et økt fokus på generell matglede for barna og ikke et fullt så ensidig fokus på økt konsum av fisk kan også være relevant. Mer kommunikasjon rundt hvilke andre læringsmål som oppnås som veiing, måling, utvikling av finmotorikk (skjæring og kutting), matens opprinnelse, utforskning av taktilitet (berøring), smaksutvikling og mestringfølelse ser ut til å kunne skape enda større relevans.

Fra kursholders ståsted pekes det på god effekt når hele kommunen er med slik at alle barnehager, SFOer og barne- og ungdomsarbeidere deltar. Om Fiskesprell også kombineres med andre program som *Matjungelen* (digitale oppgaver for barn) og *Liv og Røre* (aktivitet), ser det ut til å kunne gi økt relevans.

«Vi har to ressurspersoner i barnehagen som sammen med meg har det jevnlig opp på personalmøter. Også er det de to som har ansvar for å sette opp menyen, oppskrifter, regner ut oppskrifter og alt er klart, og de har ansvar for innkjøpet. Så vi har ingen svingningsrom på, når vi skal lage mat, at noen har mer lyst på pølser.»

Barnehagerepresentant, dybdeintervju ved videre utforskning av funn
Barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (deltakergruppe pilot)

«Jeg synes særlig det at da vi begynte å organisere det på kommunebasis gjennom Liv og Røre så synes jeg vi har fått veldig dreisen på det altså. Jeg synes det. Får gode tilbakemeldinger, de er fornøyde med kurset og synes også det er en teambuildingsdag for alle barnehagene eller alle SFOene i kommunen.»

Nøkkelinformant ved innledende, utforskende dybdeintervju

Oppfølging: viktig med rutiner og repetisjon

Respondentene i barnehagene er alle udelt positive til Fiskesprell, selv om ikke alle er kjent med programmet i utgangspunktet (gjelder «kontrollgruppen»). Det er ønskelig med økt vektlegging av fiskekonsum hos barnehagebarna og en samstemmighet om at kombinasjon av teori og praksis gir god forståelse og praktisk hjelp.

Noen peker på at Fiskesprell har bidratt til å komplettere et allerede eksisterende arbeid med et sunnere kosthold. For andre barnehager har effekten vært markant ved at programmet har endret hele kostholdet og rutinene i barnehagen.

Det nevnes videre at programmet har bidratt til bedre utnyttelse av matpengene og mindre matsvinn på grunn av bedre langtidsplanlegging av måltider og matinnkjøp.

Samtidig erfares det at aktiviteter rundt og vektlegging av økt fiskekonsum må inn i rutiner og gjentas. Hvis ikke kan det raskt skli ut.

Tilbud om hyppige kurs i barnehagene, oppfølging i form av barnehagebesøk, mulighet for å delta i et «online community», nyhetsbrev med oppfølging/oppskrifter og inspirasjon ser ut til å kunne være viktige faktorer for å opprettholde aktivitetsnivået.

«Jeg tenker at tiltakene vi hadde i forhold til Fiskesprell, hvis du tenker helt ifra start, hadde en vesentlig effekt. For vi var en barnehage som sjeldent hadde varmmat og det var veldig mange holdninger i personalet i forhold til hva slags mat barn likte, hva som var dyrt og hva som ... og så er det personalet som kom med ønsket om at vi skulle bli en Fiskesprellbarnehage og da sier jeg vi går all in.»

Barnehagerepresentant, dybdeintervju ved videre utforsking av funn

Barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (deltakergruppe pilot)

«Barna hadde med niste også hadde vi mat én gang i uken, men da noen ganger bare smøremåltid. Det som er rart er at vi holder oss nesten innenfor samme økonomiske ramme, og det er veldig rart, fordi at det ble så mye matsvinn og at vi kjøpte inn altfor mye som ... ja. Det er litt spesielt at vi nå gir nesten det samme på tre måltider om dagen fem dager i uken som én gang i uken før.»

Barnehagerepresentant, dybdeintervju ved videre utforsking av funn.

Barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (deltakergruppe pilot)

«En slags oppfølging tror jeg. At man.. At det er mulighet til å komme ut i barnehagen og se hvordan man jobber med det. Hvordan man synes det går, er det noe man trenger mer av, mindre av, påfyll av faget.»

Besøk i barnehager (etnografisk tilnærming),

Barnehagen har ikke deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe)

4.3 Oppsummering og vurdering

I denne delen har vi søkt å avdekke *utfordringer*, *drivere* og *mulighetsrom* for Fiskesprell med bakgrunn i kvalitativ innsikt. Dette har vi gjort gjennom identifisering av fire mulige barrierer som kan hindre økt sjømatkonsum blant barn i barnehagene. Vi har utforsket om Fiskesprellkursene og Fiskesprells målgruppe innehar nok eller riktig av *ressurser*, *fokus*, *budskap* og *oppfølging*. Under følger en tabellarisk oppsummering av hovedutfordringer, drivere og aktivering ved de fire barrierene.

Tabell 4.1 Hovedutfordringer, drivere og aktivering ved den enkelte av de fire barrierene.

ressurser

Hovedutfordringer	Drivere	Aktivering
Kan ikke unnvære barnehagepersonale i arbeidstiden	Økt deltakelse blant ansatte og barn	Kursing i de enkelte barnehagene med barn og alle ansatte
Små kjøkken i barnehagen	Ressursbesparende	Opplegg for matlaging ute/i andre rom
Begrensede valgmuligheter ved bestilling av varm mat		Samarbeidsavtale med Fiskesprell?

fokus

Hovedutfordring	Drivere	Aktivering
Begrensede muligheter for å tilby økt fiskeinntak	Økte ressurser for flere varme måltider med fisk	Økte ressurser og mer støtte for å få til et opplegg som kan gjennomføres
Begrensninger av inntak av fisk og spesifikke fisketyper av miljøhensyn	Bærekraft	Tilrettelegging av bærekraftige fiskemåltider

budskap

Hovedutfordring	Drivere	Aktivering
Begrensede muligheter for å få tydeligere frem effekter på flere områder.	En helhetlig tilnærming	Enda mer spisset kommunikasjon på kurs om fisk, løfte frem teambuildingeffekter, enda mer vektlegging på generell matglede og relevans for andre læringsmål. Vise til tallfestede effekter.

oppfølging

Hovedutfordring	Drivere	Aktivering
Utfordringer med å implementere nye mer ressurskrevende rutiner	Involvering av alle i barnehagen	Hyppig oppfølging og inspirasjon

SAMLET OPPSUMMERING OG VURDERINGER

5 Samlet oppsummering og vurderinger av effekter av Fiskesprell

Målet med oppdraget har vært å evaluere programeffekter på konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen, effekt på det totale kostholdet i barnehagen, effekt på inntrykk av hvor mange barn som liker fisk og bidrag til å utjevne sosiale ulikheter i kostholdet blant barna. Under følger en helhetlig oppsummering og vurdering av effekter av Fiskesprell.

Samlet sett finner vi en klar, positiv sammenheng mellom serveringsfrekvens av fisk og sjømat og konsum av fisk og sjømat i barnehagene. Når det gjelder programeffekter av deltakelse i Fiskesprellkurs er sammenhengene mindre tydelig og mer usikre.

Det er enkelte forskjeller i svar mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen og Deltakergruppe pilot og kontrollgruppen ved enkeltspørsmål. Det er imidlertid ingen systematikk som gjør at vi vil hevde at Deltakergruppe ordinær skiller seg fra kontrollgruppen på en vesentlig annen måte enn Deltakergruppe pilot skiller seg fra kontrollgruppen.

Det er strenge statistiske krav for å identifisere eventuelle direkte effekter av programdeltakelse på konsum av fisk og sjømat blant barn i barnehagen, det totale kostholdet i barnehagen, inntrykk av hvor mange barn som liker fisk og utjevning av sosiale ulikheter i kostholdet. Vi har imidlertid avdekket flere forhold (indirekte effekter på konsum av fisk og sjømat) som utmerker seg spesielt positivt hos barnehager som har deltatt på Fiskesprellkurs. Det er også flere positive utslag i totalt kosthold knyttet til barnehager som har deltatt i Fiskesprell. Videre finner vi en viss støtte til hypotesen om at Fiskesprelldeltakelse kan være med på å utjevne sosiale forskjeller i matveien. I tillegg fremkommer det fra et åpent spørsmål om innspill til Fiskesprell i spørreundersøkelsen, at majoriteten omtaler programmet som positivt og inspirerende, og flere ønsker nye kurs. Dette er gode resultater for Fiskesprell.

2 av 3 barnehager har deltatt på Fiskesprellkurs, men råvarestøtten er mindre kjent

66 % av barnehagene har deltatt på Fiskesprellkurs minst én gang siden oppstart i 2007 til slutten av februar 2020. Mange barnehager har deltatt på kurs flere ganger: 23 % av barnehagene har deltatt på kurs minst én gang i perioden 2007-2017 i tillegg til å ha deltatt i perioden 2018-2020.

Vi vurderer det som et positivt funn at barnehagene deltar på kurs flere ganger. Det tyder på at en rekke barnehager opplever at nytten av kursene er større enn kostnaden av å sette av personellressurser til dette. Fra evalueringens kvalitative undersøkelse er det samtidig et tydelig funn at barnehagene har utfordringer med å unnvære personale i arbeidstiden for å gå på heldagskurs.

13 % av barnehagene har mottatt råvarestøtte ved foreldrearrangementer i barnehagen én eller flere ganger siden oppstart av programmet. Det er en klar overlapp mellom disse og gruppen som har deltatt på kurs. Av de totalt 13 % av barnehagene som har mottatt råvarestøtte én eller flere ganger, så har ca. 9 av 10 også deltatt på Fiskesprellkurs.

Det ser ut til at få barnehager er kjent med muligheten for å søke råvarestøtte, jf. evalueringens kvalitative undersøkelse. Også i et åpent spørsmål om innspill til Fiskesprell i spørreundersøkelsen, etterlyser en rekke respondenter markedsføring og opplysningsarbeid av Fiskesprellprogrammets eksistens – både når det gjelder kurs og råvarestøtte.

Ingen tydelig, direkte effekt på serveringsfrekvens av fisk og sjømat av deltakelse på Fiskesprellkurs

37 % av barnehagene serverer *varm fisk eller sjømat* minst én gang i uken og ytterligere en tredjedel serverer dette 2-3 ganger i måneden. Vi finner ingen klar forskjell mellom Deltakergruppe ordinær kontra kontrollgruppen eller Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen med hensyn til serveringsfrekvens av varm fisk eller sjømat i barnehagen.

Over halvparten av barnehagene serverer *fisk eller sjømat som pålegg* hver hverdag, mens ytterligere 34 % serverer dette minst én gang i uken. Det er totalt sett en noe høyere andel som serverer fisk eller sjømat som pålegg blant barnehagene som har deltatt på Fiskesprellkurs, og dette er klarest for Deltakergruppe pilot. Andelene er også høye i Deltakergruppe ordinær, men ikke signifikant høyere enn kontrollgruppen.

Selv om de fleste barnehagene i undersøkelsen serverer et bredt utvalg fisk og sjømat, er det indikasjoner på at deltakelse i Fiskesprell fører til at de smalere produktene (som hyse/kolje og ørret) tilbys oftere. Det synes derfor som at deltakelse ytterligere øker et allerede bredt tilbud av fisk og sjømat, og bidrar til å vise barna andre typer produkter enn de muligens er mest kjent med fra før.

Ifølge informanter fra evalueringens kvalitative undersøkelse er det begrenset hvor mange varme måltider barnehagen ønsker eller har mulighet til å tilby i barnehagen. Når det tilbys ett varmt måltid i uken og øvrige hensyn må tas, kan det legge begrensninger på tilbudet av fiskemat. Valg av fisk til måltidene må også passe inn i en mer helhetlig tankegang knyttet blant annet til bærekraft, fiskens levevilkår og miljøhensyn for øvrig.

Mottakelse av råvarestøtte gjennom Fiskesprell ser ikke på noen måte ut til å henge direkte sammen med frekvensen av servering av *varm fisk eller sjømat* eller med frekvensen av servering av *fisk eller sjømat som pålegg*.

I en direkte vurdering av effektene av deltakelse i Fiskesprell, svarer ca. 6 av 10 barnehager at de er enig i at deres deltakelse har bidratt til at barnehagen oftere serverer fisk og sjømat og en like stor andel er enig i at det har bidratt til at barna spiser mer fisk og sjømat i barnehagen.

Samlet sett vurderer vi utslagene på serveringsfrekvens av deltakelse på Fiskesprellkurs som små i gjennomsnitt. Vi kan ikke si at det er noen tydelig, direkte effekt. Dette vil ikke si at Fiskesprellkurs ikke kan ha en god effekt på serveringsfrekvens for mange av deltakerne, men at den ikke har en klar effekt for en stor nok del av utvalget av deltakere. Vi ser for eksempel at deltakernes vurderinger av kurseffekter ikke er ensidig positive, og kurseffekten vil derfor være mindre for denne andelen av deltakere. På den andre siden kan det være barnehager som allerede har en høy serveringsfrekvens som også deltar på kurs. Dette vil også begrense den direkte effekten og sammenligningen med kontrollgruppen. Samtidig finner vi en potensiell indirekte effekt gjennom Fiskesprellkursdeltakelsens sammenheng med økt letthet i tilretteleggelse for servering av fisk og sjømat (som kompetanse på tilberedning, tilgang på oppskrifter og rask tilberedning av fisk og sjømat), som igjen henger sammen med høy serveringsfrekvens. En slik potensiell indirekte effekt er et forsiktig positivt funn for Fiskesprell. Vi finner ingen effekter på serveringsfrekvens av mottakelse av råvarestøtte.

Serveringsfrekvens og konsum av fisk og sjømat i barnehagene henger tett og positivt sammen

Basert på respondentenes gruppering av barna i ulike kategorier avhengig av hvor mye de spiser av servert fisk og sjømat, dvs. høyt, middels og lavt konsum, har vi utarbeidet en indeks for barnas konsum av fisk og sjømat (omtalt som konsumindeks). Barnehagene får en verdi avhengig av sammensetningen av besvarelsen. Vi finner betydelige skiller på serveringsfrekvens mellom de tre gruppene høyt, middels og lavt konsum av fisk og sjømat. Blant barnehagene i kategorien *høy* serverer 6 av 10 varm fisk og sjømat 3-5 ganger i uken. Dette står i sterk motsetning til barnehagene i kategorien *lav*. Her er det ingen av barnehagene som serverer dette 3-5 ganger i uken. Vi vurderer at konsumindeksen gir et klart inntrykk av at serveringsfrekvens og konsum henger tett og positivt sammen. Også på åpent spørsmål om hva som skal til for at barna skulle spist mer fisk og sjømat i barnehagen er hyppig servering av fisk og sjømat det svaret som oftest går igjen.

En viss sammenheng mellom konsumnivå av fisk og sjømat og deltakelse i Fiskesprellkurs

Vi har tatt analysene ett skritt videre, og undersøker sammenhengen mellom barnehagenes konsumnivå og deltakelse i Fiskesprellkurs. Vi vurderer at det er en viss sammenheng mellom barnehagenes konsumnivå og deltakelse i Fiskesprellkurs (gjelder Deltakergruppe ordinær), spesielt i konsumindeksens kategori *middels*. I kategorien *lav* er det også en forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen, men forskjellen er ikke stor nok til at den er statistisk signifikant. I konsumkategorien *høy* er det ingen forskjell mellom Deltakergruppe ordinær og kontrollgruppen. Sett under ett er andelen private barnehager i denne konsumkategorien større enn i de andre kategoriene. Private barnehager har oftere både høyt konsum og større enighet i at de fleste barna liker fisk og sjømat samtidig som de *sjeldnere* har deltatt på Fiskesprellkurs. Det er sannsynlig at barnehagene som befinner seg i konsumkategorien *høy* er andelen med barnehager som har en allerede eksisterende infrastruktur for servering av fisk og sjømat i tillegg til varierte måltider, god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat og spesielt engasjerte foreldre med hensyn til servering av fisk og sjømat i barnehagen, og at disse barnehagene oftere er privateid.

Videre har vi utført en driveranalyse for å undersøke hva som fører til *økt konsum* av fisk og sjømat i barnehagene. Den største driveren er at de fleste barna liker fisk. Resultatene fra de øvrige delene i undersøkelsen viser at barnas preferanse for fisk og sjømat henger sammen med serveringsfrekvensen av fisk og sjømat og hvor tilrettelagt det er for servering i den enkelte barnehage. Stikkord ved tilrettelegging er kompetanse, oppskrifter og tidseffektiv tilberedning av fisk og sjømat. Barnehager som har deltatt i Fiskesprell utmerker seg spesielt positivt ved tilrettelegging for servering av fisk og sjømat. Vi vurderer at Fiskesprellprogrammet bør vektlegge denne tilretteleggingen for servering av fisk og sjømat i en travel barnehagehverdag ettersom resultatene indikerer at det vil være via denne vektleggingen i kursene at kursdeltakelsen vil kunne ha en sammenheng med konsum.

Vi legger til at barnehagene som har deltatt i Fiskesprell har fått mulighet til selv og direkte å vurdere effektene av programdeltakelse når det gjelder henholdsvis serveringshyppighet av fisk og sjømat, det totale kostholdet, konsum av fisk og sjømat og sosial utjevning. Vi finner vi at barnehagene med lavt konsum av fisk og sjømat oftere opplever mindre positive effekter av Fiskesprellkurs enn det barnehagene med middels eller høyt konsum gjør. Det kan tyde på at det ikke er deltakelse alene som spiller en rolle, men også hva barnehagene sitter igjen med i form av inspirasjon og økt kompetanse i tillegg til evnen til å sette endringene ut i praksis. Fra evalueringens kvalitative undersøkelse ser vi at dette kan handle om utfordringer med å implementere nye rutiner i en situasjon med pressede personellressurser, men også om andre barrierer som kjøkkenfasiliteter og prisnivå på fisk og sjømat.

Påvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på barnehagens totale kosthold vurderes som usikker

Evalueringens kvalitative undersøkelse viser til at barnehagene har et stort fokus på å legge til rette for å tilby et sunt kosthold til barna i tråd med offisielle retningslinjer. Fisk oppfattes som viktig og sunt, men samtidig er det også ønskelig å tilby et variert kosthold. Dette funnet bekreftes av spørreundersøkelsen, hvor majoriteten av barnehagene legger stor vekt på barnehagens totale kosthold. Dette handler om daglig servering av grønnsaker og frukt eller bær, å gi barna god tid til å spise, legge til rette for minst tre faste måltider om dagen, variasjon i mat og måltider, medvirkning/involvering av barna, at fisk og sjømat og plantebaserte matvarer står sentralt. Samtidig som det er et betydelig fokus på kosthold ser vi at gjennomsnittlig 14 % av barnehagene er uenig i at de har et mattilbud der fisk og sjømat er sentralt og gjennomsnittlig 10 % er uenig i av barnehagen har et mattilbud der plantebaserte matvarer er sentralt.

Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot skiller seg positivt ut ved fokus på tre faste måltider om dagen. Deltakergruppe ordinær skiller seg videre positivt ut ved involvering av barna i matlagingen

ved servering av fisk og sjømat. Dette er også et positivt utslag for Deltakergruppe pilot, men ettersom denne gruppen er så liten er dette vanskeligere å fastslå med sikkerhet. Deltakergruppe pilot legger ekstra vekt på et mattilbud hvor fisk og sjømat står sentralt og på større forankring av arbeidet med mat og måltid i årsplanen sammenlignet med kontrollgruppen. Deltakergruppe ordinær og deltakergruppe pilot skiller seg positivt ut ved foreldre/foresatte som er opptatt av at barnehagen serverer fisk. Forankring i årsplanen og foreldrefokus er utsagn vi har testet utover anbefalingene for mat og måltider i barnehagen.

Vi finner ikke signifikante forskjeller mellom gruppen som har mottatt *råvarestøtte* gjennom Fiskesprell og gruppen som ikke har gjort dette når det gjelder det totale kostholdet i barnehagen.

I spørreundersøkelsen finner vi at 6 av 10 barnehager som har deltatt i Fiskesprell vurderer at barnehagens deltakelse har bidratt til at det generelle kostholdet i barnehagen har blitt sunnere.

Samlet sett ser vi flere positive utslag i totalt kosthold knyttet til barnehager som har deltatt i Fiskesprellkurs. Vi kan ikke vite sikkert om dette skyldes deltakelsen eller andre forhold, og resultatene er ikke gjennomgående. Det er også en mulighet for at barnehager med større fokus på kosthold oftere melder seg på Fiskesprell, og at denne kausalitetsretningen kan gå begge veier. Vi vurderer derfor at påvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på barnehagens totale kosthold er usikker.

Påvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på inntrykket av omfanget av barn som liker fisk er usikker

I spørreundersøkelsen stilles det to spørsmål til respondentene om deres inntrykk av hvor mange barn som liker fisk. Fiskesprells påvirkning på inntrykk av hvor mange barn som liker fisk er klar på spørreskjemaets første spørsmål hvor respondentene uttrykker sin grad av enighet i hvorvidt de fleste barna liker fisk. Fiskesprells påvirkning er imidlertid mindre klar på det andre spørsmålet hvor respondentene blir bedt om å indikere hvor stor andel av barna som liker fisk.

Det er en signifikant større andel i Deltakergruppe ordinær og Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen blant de som sier seg enig i at de fleste barna liker fisk. Når vi ser videre på hvor stor andel disse barnehagene mener er «de fleste barna», kan vi derimot spore en svak enig-effekt, dvs. at respondenter tenderer til å si seg enig fremfor uenig på et gitt spørsmål. 37 % sier seg *helt enig* i utsagnsspørsmålet *I min barnehage liker de fleste barna fisk*, og 49 % mener at mer enn 75 % av barna liker fisk, men kun 29 % svarer begge deler. Det er en skjønnsvurdering å bestemme hvor stor andel *helt enig* vil tilsvare, men siden påstanden har fem svaralternativer, kan vi grovt sett tenke at toppkategorien *helt enig* burde tilsvart at 80 % av barna liker fisk. I undergruppen på 29 % som svarer høyest på begge spørsmålene, gjenfinner vi ikke en signifikant forskjell mellom verken Deltakergruppe ordinær eller Deltakergruppe pilot kontra kontrollgruppen.

Vi ser også at høye andeler barn som liker fisk også henger sammen med høy serveringsfrekvens, og barnehagene som svarer høyt på enten et av spørsmålene eller som svarer høyt på begge har en vesentlig høyere serveringsfrekvens enn de øvrige barnehagene.

Samlet sett vurderer vi at påvirkningen av deltakelse i Fiskesprellkurs på omfanget av barn som liker fisk som usikker.

En viss støtte at deltakelse i Fiskesprellkurs bidrar til å redusere sosiale ulikheter i kostholdet.

Det er sosial ulikhet i kosthold blant barn og unge i Norge. Familiens sosioøkonomiske status har betydning for kostvanene og hvor sunt barn og unge spiser. Fra evalueringens kvalitative undersøkelse vurderes effekten av deltakelse på Fiskesprellkurs og konsum av fisk og sjømat i barnehagen ovenfor barnas hjem som usikker. Det oppfattes at de familiene som kanskje har minst behov for påvirkning er de som også kanskje blir mest inspirert til oppfølging hjemme. Likevel oppleves det som gunstig at barnehagen kan være en arena der barna får mulighet til å konsumere

fisk og bli vant til dette. Fra spørreundersøkelsen finner vi at 1 av 3 barnehager er enig i at deres deltakelse har bidratt til at flere barn fra mindre ressurssterke hjem spiser mer fisk og sjømat. Samtidig svarer over halvparten *vet ikke* eller er *verken enig eller uenig*.

Gjennom en regresjonsanalyse hvor vi benytter utdanningsnivå som stedfortreder for sosioøkonomisk posisjon, finner vi en delvis støtte til at det er en positiv sammenheng mellom *kommunens utdanningsnivå og barnehagenes konsum av fisk og sjømat*, også når vi kontrollerer for variabler som vi antar har sammenheng med konsumet som barnehagenes eierform, størrelse og deltakelse i Fiskesprellkurs. Videre er det et *klart resultat at deltakelse på Fiskesprellkurs har en positiv påvirkning på konsumindeksen*, dvs. at kursdeltakelse henger sammen med et noe større konsum av fisk og sjømat.

Siden vi vet at utdanning har en sammenheng med kosthold og helse, og vi ser at den gjennomsnittlige påvirkningen til Fiskesprelldeltakelse ser ut til å være noe større enn denne i våre analyser, vurderer vi at det gir en viss støtte til hypotesen om at Fiskesprelldeltakelse kan bidra til å utjevne sosiale forskjeller i matveien.

Samlet sett vurderer vi at resultatene gir en viss støtte til at deltakelse i Fiskesprellkurs bidrar til å redusere sosiale ulikheter i kostholdet. Det skal likevel nevnes at det må tas forbehold i tolkningen av resultatene fra utdanningsvariabelen, siden vi har benyttet gjennomsnittlig andel med høyere utdanning pr. kommune, og ikke sett på utdanningsdata for foreldre pr. barnehage. Dette kan føre til at forskjeller innad i kommuner blir utlignet.

Utfordringer og muligheter for Fiskesprell innen ressurser, fokus, budskap og oppfølging

Med bakgrunn i innsikt fra evalueringens kvalitative del, har vi søkt å avdekke *utfordringer, drivere og mulighetsrom* for Fiskesprell. Dette har vi gjort gjennom identifisering av fire mulige barrierer som kan hindre økt sjømatkonsum blant barn i barnehagene. Vi har utforsket om Fiskesprellkursene og Fiskesprells målgruppe innehar nok eller riktig av *ressurser, fokus, budskap* og *oppfølging*. Under oppsummeres utfordringer og mulighetsrom.

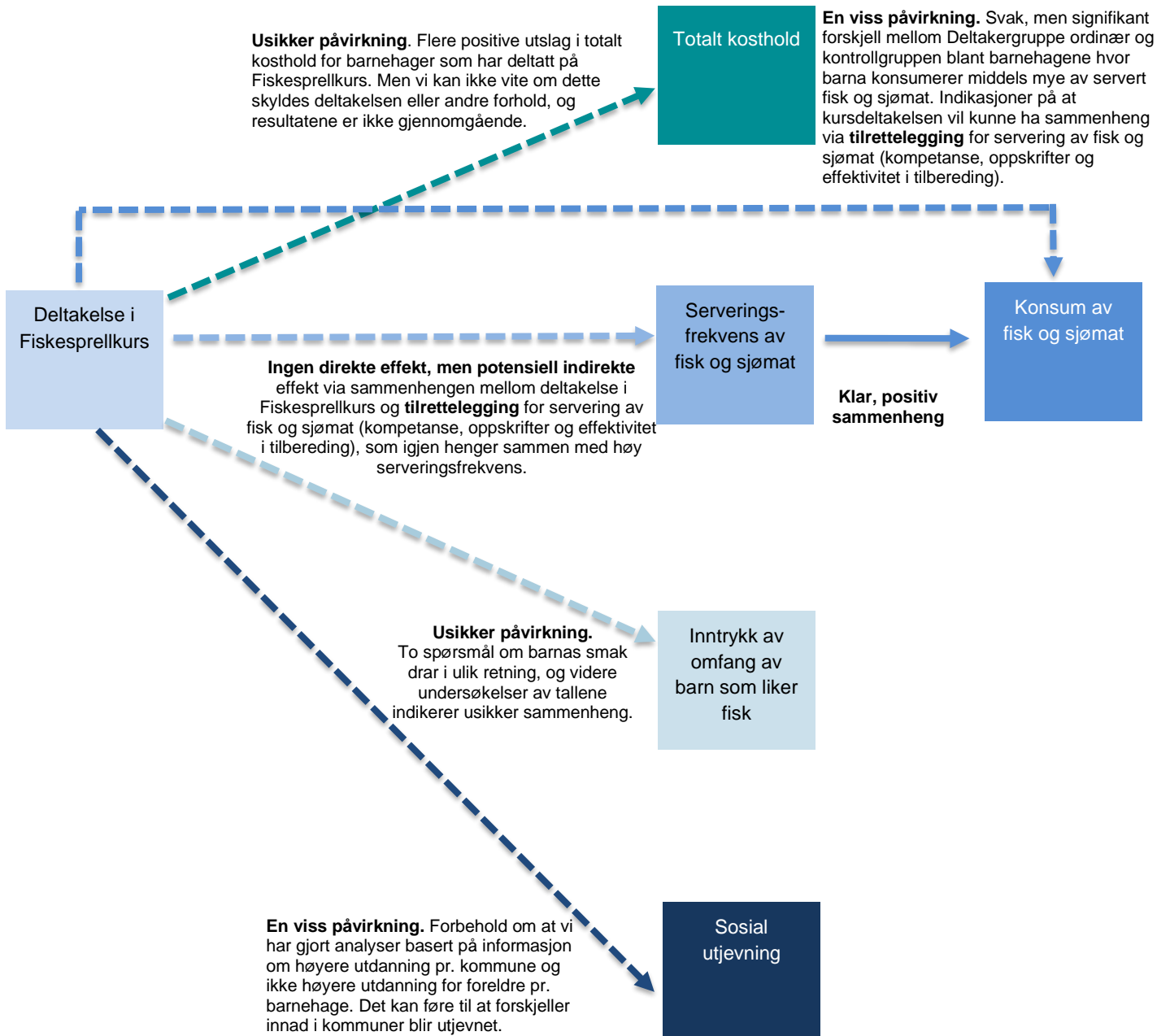
Vi finner at *ressursmessige* hovedutfordringer kan handle om forhold som ikke å kunne unnvære barnehagepersonale i arbeidstiden, små kjøkken i barnehagen og begrensede valgmuligheter ved bestilling av varm mat. Mulighetsrom er knyttet til henholdsvis kursing i de enkelte barnehagene med barn og alle ansatte, opplegg for matlaging ute/i andre rom og samarbeidsavtale med Fiskesprell.

Hovedutfordringer relatert til *fokus* omhandler begrensede muligheter for å tilby økt fiskeinntak og begrensninger av inntak av fisk og spesifikke fisketyper av miljøhensyn. Mulighetsrom vil være knyttet til henholdsvis økte ressurser og mer støtte for å få et opplegg som kan gjennomføres og tilrettelegging av bærekraftige fiskemåltider.

Hovedutfordringer knyttet til *budskap* er begrensede muligheter for å få tydeligere frem effekter på flere områder. Mulighetsrom kan være enda mer spisset kommunikasjon på kurs om fisk, å løfte frem teambuilding-effekter, ytterligere vektlegging på generell matglede og relevans for andre læringsmål. Det kan også være å vise til tallfestede effekter av Fiskesprell.

En hovedutfordring knyttet til *oppfølging* vil være utfordringer med å implementere nye mer ressurskrevende rutiner. Mulighetsrom kan være hyppig oppfølging og inspirasjon.

Figur 5.1 Illustrasjon av effekter av deltakelse i Fiskesprellkurs

6 Anbefalinger som kan fremme positive effekter av Fiskesprell

På bakgrunn av evalueringens samlede funn og vurderinger, har vi utarbeidet noen anbefalinger for det videre arbeidet med Fiskesprellprogrammet. Oppstillingen av anbefalingene følger de fire barrierer som kan hindre økt sjømatkonsum blant barn i barnehagene fra evalueringens kvalitative undersøkelse.

Ressurser:

- ✓ Tilby kurs i de enkelte barnehagene hvor alle ansatte og barna kan delta
- ✓ Eventuelt tilby halvdagskurs
- ✓ Ytterligere vektlegging av mulige matlagingsområder inne/ute i barnehagen, som ikke er på kjøkkenet
- ✓ Samarbeide med leverandører av barnehagemat for økt tilfang av fiskeretter

Fokus:

- ✓ Ressursstøtte for flere varme fiskemåltider i barnehagene
- ✓ En bredere tilnærming med konsum av fisk, miljøvern og hav
- ✓ Bedre markedsføring av både Fiskesprellkurs og råvarestøtte

Budskap:

- ✓ Forenkle og spisse teoridelen
- ✓ Økt vektlegging av teambuilding-effekter
- ✓ Kommunisere effekter av Fiskesprell
- ✓ Mer fokus på matglede og læringseffekter
- ✓ Større samarbeid med kommunene for å få større tilfang av barnehager, SFOer og barne- og ungdomsarbeidere

Oppfølging:

- ✓ Tilby hyppigere og mer kortvarig kursing
- ✓ Oppfølging av barnehagebesøk, inspirasjon og nye oppskrifter i ulike kanaler (e-post, sosiale medier etc.)
- ✓ Fasilitere for læring og fellesskap på tvers av barnehager ved å tilby et «online community»

I tillegg anbefaler vi fortsatt vektlegging av tilrettelegging for servering av fisk og sjømat gjennom å bidra til at barnehagene har god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat, at de har oppskrifter for å tilberede fisk og sjømat tilpasset antall barn og ved å bidra til at det går raskt å tilberede fisk og sjømat.

Litteratur

Alm, Siril (2009), *Barns holdning til sjømat* (Masteroppgave i fiskerifag, spesialisering markedsføring) Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø

Alm, Siril (2012), «Kronikk: Hvordan få barn til å spise mer fisk» presentert på hjemmesidene til Forskning.no <<https://forskning.no/kronikk-fisk-mat/kronikk-hvordan-fa-barn-til-a-spise-mer-fisk/1176731>> (Hentedato: 10.04.2020)

Dahl E, Bergsli H, van der Wehl KA. (2014), *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.

Departementene (2007), *Handlingsplan for bedre kosthold i befolkningen (2007-2011) Oppskrift for et sunnere kosthold*.

Departementene (2017), *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2021) Sunt kosthold, måltids glede og god helse for alle!*

Familiens Fiskesprell oppskriftshefte

<<https://fiskesprell.no/contentassets/aefc23f9ef9244ceb98a4155b4873c48/familiens-fiskesprell-low-res.pdf>> (Hentedato: 09.04.2020)

Fiskesprells hjemmesider <<https://fiskesprell.no/om-fiskesprell/resultater-og-effekter/>> (Hentedato: 05.12.2019)

Folkehelseinstituttets hjemmesider, KommuneHelse statistikkbank <<http://khs.fhi.no/webview/>> (Hentedato: 12.02.2020)

Helsedirektoratet (2012), *Måltider, fysisk aktivitet og miljørettet helsevern i barnehagen*

Helsedirektoratet (2018), *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen*

Kantar/TNS Gallup (2015), *Fiskesprell 2015 - En evaluering av kurs for ansatte i barnehager*

Matportalens hjemmesider

<<https://www.matportalen.no/kosthold-og-helse/tema/kostrad/retningslinjer-for-mat-og-maaltider-i-barnehagen>> (Hentedato: 05.12.2019)

Prosjektrapport Fiskesprell 2018 fra Norges sjømatråd til Nærings og fiskeridepartementet

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver <<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/>> (Hentedato: 25.03.2020)

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver <<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/>> (Hentedato: 25.03.2020)

SSBs hjemmesider <<https://www.ssb.no/barnehager>> (Hentedato: 09.04.2020)

Tilskuddsbrev Fiskesprell 2018 fra Nærings- og fiskeridepartementet

<<https://www.regjeringen.no/contentassets/aff3fcf22a884bbeac97b81026c63ee9/tilskuddsbrev-til-fiskesprell-2018-l2189445.pdf>> (Hentedato: 21.02.2020)

Vedlegg 1. Kjennetegn ved barnehagene i spørreundersøkelsen

Tabell V1. Først noen bakgrunnsspørsmål om din barnehage. Min barnehage er...

	Antall	Andel
Offentlig	481	48 %
Privat	524	52 %
Sum	1005	100 %

Tabell V2. Hvilken stilling har du i din barnehage?

	Antall	Andel
Styrer/daglig leder	879	87 %
Pedagogisk leder	58	6 %
Assistent	1	0 %
Barne- og ungdomsarbeider	13	1 %
Kokk/kjøkkenansvarlig	34	3 %
Annen stilling	20	2 %
Sum	1005	100 %

Tabell V3. Hvor mange barn går totalt i din barnehage?

	Antall	Andel
Inntil 29	240	24 %
30 - 49	234	23 %
50 - 69	272	27 %
70 og over	257	26 %

Tabell V4. Hvor mange ansatte er det i din barnehage?

	Antall	Andel
Inntil 9	244	24 %
10 - 14	259	26 %
15 - 20	262	26 %
Over 20	236	24 %

Tabell V5. Er det kokk eller dedikert kjøkkenansvarlig (ansatt som er ansvarlig for matlagingen til barn) i din barnehage?

	Antall	Andel
Ja	252	25 %
Nei	753	75 %
Vet ikke	0	0 %
Sum	1005	100 %

Tabell V6. Fylke

2019	Antall	Andel	2020	Antall	Andel
Østfold	69	7 %	Oslo	86	9 %
Akershus	82	8 %	Rogaland	68	7 %
Oslo	86	9 %	Møre og Romsdal	42	4 %
Hedmark	42	4 %	Nordland	73	7 %
Oppland	31	3 %	Viken	197	20 %
Buskerud	42	4 %	Innlandet	69	7 %
Vestfold	39	4 %	Vestfold og Telemark	70	7 %
Telemark	31	3 %	Agder	60	6 %
Aust-Agder	28	3 %	Vestland	112	11 %
Vest-Agder	32	3 %	Trøndelag	171	17 %
Rogaland	68	7 %	Troms og Finnmark	55	5 %
Hordaland	85	8 %	Uoppgitt	2	0 %
Sogn og Fjordane	27	3 %	Sum	1005	100 %
Møre og Romsdal	42	4 %			
Nordland	73	7 %			
Troms	43	4 %			
Finnmark	12	1 %			
Trøndelag	171	17 %			
Uoppgitt	2	0 %			
Sum	1005	100 %			

Tabell V7. Landsdel

	Antall	Andel
Østlandet	422	42 %
Vestlandet (inkl. Agder)	240	24 %
Midt-Norge	213	21 %
Nord-Norge	128	13 %
Uoppgitt	2	0 %
Sum	1005	100 %

Vedlegg 2. Spørreskjema

Information	
<p>Nasjonal evaluering av kosthold i barnehager</p> <p>Undersøkelsen handler om kosthold i barnehager - fisk og sjømat spesielt.</p> <p>Det vil ta ca. 8 minutter å besvare spørsmålene.</p> <p>Resultatene rapporteres i en aggregert rapport, og det vil ikke komme frem hvem som har svart på undersøkelsen. Ipsos følger Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven) som du kan lese om her.</p> <p>Trykk "Neste"-knappen for å starte din besvarelse.</p>	

q1	Først noen bakgrunnsspørsmål om din barnehage. Min barnehage er...
+ range:*	
offentlig	☐ 1
privat	☐ 2

q2	Hvilken stilling har du i din barnehage?
+ range:*	
Styrer/daglig leder	☐ 1
Pedagogisk leder	☐ 2
Assistent	☐ 3
Barne- og ungdomsarbeider	☐ 4
Kokk/kjøkkenansvarlig	☐ 5
Annen stilling, skriv inn:	Open

q3	Hvor mange barn går totalt i din barnehage?
+ range:*	
Skriv inn:	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 1

q4	Hvor mange ansatte er det i din barnehage?
+ range:*	
Skriv inn:	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 1

q5	Er det kokk eller dedikert kjøkkenansvarlig (ansatt som er ansvarlig for matlagingen til barn) i din barnehage?
+ range:*	
Ja	☐ 1

Preview of 'Fiskesprell', version 1.2. Created 05.02.2020, 17:53

q5	Er det kokk eller dedikert kjøkkenansvarlig (ansatt som er ansvarlig for matlagingen til barn) i din barnehage?
Nei	☐ 2
Vet ikke	☐ 3

q6	Serverer din barnehage mat til barna, dvs. alle typer mat, fra kald mat til varm mat?
+ range:*	
Ja, vi serverer mat	☐ 1
+ skip:Screened	
Nei, vi serverer ikke mat	☐ 2
+ skip:Screened	
Vet ikke	☐ 3

q7	Så noen spørsmål om mat og måltider til barna i din barnehage. Hvor ofte ble det servert varm mat i din barnehage i januar i år?
+ range:*	
Hver hverdag	☐ 1
3-4 ganger i uken	☐ 2
1-2 ganger i uken	☐ 3
2-3 ganger i måneden	☐ 4
Ca. 1 gang i måneden	☐ 5
Aldri	☐ 6
Vet ikke	☐ 7
Ikke relevant	☐ 8

q8	Hvor ofte ble det servert varm fisk/sjømat i din barnehage i januar i år? Her regner du ikke med fisk/sjømat som pålegg.
+ filter:\q7.a=1;2;3;4;5	
+ range:*	
Hver hverdag	☐ 1
3-4 ganger i uken	☐ 2
1-2 ganger i uken	☐ 3
2-3 ganger i måneden	☐ 4
Ca. 1 gang i måneden	☐ 5
Aldri	☐ 6
Vet ikke	☐ 7
Ikke relevant	☐ 8

q9	Hvor ofte ble det servert fisk/sjømat som pålegg i din barnehage i januar i år?
♦ range:*	
Hver hverdag	☐ 1
3-4 ganger i uken	☐ 2
1-2 ganger i uken	☐ 3
2-3 ganger i måneden	☐ 4
Ca. 1 gang i måneden	☐ 5
Aldri	☐ 6
Vet ikke	☐ 7
Ikke relevant	☐ 8

q10	Vennligst fordel barna inn i grupper etter hvor mye de spiser av fisk og sjømat som serveres i din barnehage. For eksempel: Dersom du mener omtrent 20 % av barna spiser mye, 30 % spiser middels, 40 % spiser lite og 10 % ikke spiser fisk og sjømat, svarer du 20, 30, 40, 10. Alle barna regnes med i fordelingen som summeres til 100 %.
Hvor mye spiser barna av fisk og sjømat som serveres i din barnehage? Andel av barna som....	
♦ filter:\q8.a=1;2;3;4;5 \q9.a=1;2;3;4;5	
spiser mye fisk og sjømat:	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 1
spiser middels av fisk og sjømat:	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 2
spiser lite fisk og sjømat:	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 3
ikke spiser fisk og sjømat:	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 4
Kan ikke svare	<input type="text"/> <input type="text"/> <input type="text"/> 5

q11	Serveres følgende fisk eller sjømat i din barnehage?
Flere svar mulig	
♦ filter:\q8.a=1;2;3;4;5 \q9.a=1;2;3;4;5	
♦ range:*	
Makrell eller makrell i tomat	☐ 1
Fiskepudding, fiskekake, fiskeburger, fiskegrateng eller fiskepinner	☐ 2
Kaviar	☐ 3
Laks/påleggslaks	☐ 4
Torsk	☐ 5
Reker/rekeost	☐ 6
Sei	☐ 7
Ørret	☐ 8
Sild/påleggssild	☐ 9
Hyse/kolje	☐ 10
Blåskjell	☐ 11

Preview of 'Fiskesprell', version 1.2. Created 05.02.2020, 17:53

q11	Serveres følgende fisk eller sjømat i din barnehage? Flere svar mulig
Sushi	☐ 12
Andre typer fisk eller sjømat, skriv inn:	Open
• exclusive: yes Ingen av disse	☐ 13

q12	Hvor enig eller uenig er du i disse påstandene? I min barnehage...						
• range: *							
	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Vet ikke	Ikke aktuelt
	1	2	3	4	5	6	7
• rot: liker de fleste barna fisk.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 1
har vi god kompetanse på å tilberede fisk og sjømat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 2
har vi oppskrifter for å tilberede fisk og sjømat tilpasset antall barn.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 3
går det raskt å tilberede fisk og sjømat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 4
har vi god tilgang på fersk fisk og sjømat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 5
har vi økonomi til å kjøpe fisk og sjømat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 6
har vi utstyr til å lage mat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 7

q13	Hva tror du skulle til for at barna skulle spist mer fisk og sjømat i din barnehage?
• range: *	
Skriv inn:	Open
• exclusive: yes Vet ikke	☐ 1

q14	Tenk på når det serveres fisk og sjømat i din barnehage. Hvor ofte involveres barna i å lage denne maten?
• filter: \q8.a=1;2;3;4;5 \q9.a=1;2;3;4;5 • range: *	
Hver gang	☐ 1
Oftre	☐ 2
Av og til	☐ 3

q14	Tenk på når det serveres fisk og sjømat i din barnehage. Hvor ofte involveres barna i å lage denne maten?
Sjelden	☐ 4
Aldri	☐ 5
Vet ikke	☐ 6

q15	Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn? I min barnehage...						
• range:*							
	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Vet ikke	Ikke aktuelt
	1	2	3	4	5	6	7
• rot:r							
er mat og måltider som serveres varierte.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 1
serveres grønnsaker og frukt eller bær hver dag.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 2
er måltidene en pedagogisk arena der barna får medvirke i mat- og måltidsaktiviteter.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 3
har vi et mattilbud hvor plantebaserte matvarer er sentralt.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 4
har vi et mattilbud hvor fisk og sjømat er sentralt.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 5
legger vi til rette for minst tre faste måltider om dagen, med medbrakt eller servert mat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 6
får barna god tid til å spise, minst 30 minutter.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 7
er arbeidet med mat og måltid forankret i årsplanen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 8
er foreldre/foresatte opptatt av at vi serverer fisk og sjømat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ 9

q16	Nå noen spørsmål om din barnehages eventuelle deltakelse i det nasjonale kostholdsprogrammet Fiskesprell. Har ansatte i din barnehage deltatt på Fiskesprellkurs? Kryss av for flere alternativ dersom ansatte i din barnehage har deltatt på kurs flere år.
• range:*	

q16	<p>Nå noen spørsmål om din barnehages eventuelle deltakelse i det nasjonale kostholdsprogrammet Fiskesprell.</p> <p>Har ansatte i din barnehage deltatt på Fiskesprellkurs?</p> <p>Kryss av for flere alternativ dersom ansatte i din barnehage har deltatt på kurs flere år.</p>
Ja, i år	☐ 1
Ja, i 2019	☐ 2
Ja, i 2018	☐ 3
Ja, i perioden mellom 2007 og 2017	☐ 4
<p>• exclusive:yes</p> <p>Nei</p>	☐ 5
<p>• exclusive:yes</p> <p>Vet ikke</p>	☐ 6

q17	<p>Har din barnehage mottatt råvarestøtte gjennom Fiskesprell ved arrangementer hvor foreldre/foresatte er tilstede?</p> <p>Dette kan for eksempel være foreldremøter, dugnader eller lignende hvor barna var involvert i matlagingen av fisk eller sjømat. Barnehager søker Fiskesprell om råvarestøtte til arrangementet. Dokumenterte utgifter til matvarer refunderes inntil et visst beløp.</p> <p>Kryss av for flere alternativ dersom din barnehage har mottatt råvarestøtte flere år.</p>
<p>• range:*</p> <p>Ja, i år</p>	☐ 1
Ja, i 2019	☐ 2
Ja, i 2018	☐ 3
Ja, i perioden mellom 2007 og 2017	☐ 4
<p>• exclusive:yes</p> <p>Nei</p>	☐ 5
<p>• exclusive:yes</p> <p>Vet ikke</p>	☐ 6

q18	Hvilken type Fiskesprellkurs har ansatte i din barnehage deltatt på? De ordinære kursene er satt sammen i to trinn: På Trinn 1 sender barnehagen ansatte på kurs. Kurset har en teoretisk og en praktisk del, hvor deltakerne selv lager retter med sjømat. Trinn 2 består av en teoretisk del, og deretter en praktisk del hvor kursdeltakerne lærer å tilberede sjømat i utekjøkkenet, ved hjelp av ulike varmekilder. Ved besøkskurs i barnehagen gjennomføres praktisk matlaging i barnehagen sammen med en gruppe barn og ansatte på kjøkkenet. Teorikurs for personalgruppen gjennomføres på et annet tidspunkt. Enkelte barnehager blir fulgt opp over et helt år («Fiskesprell Årspakke»). Kryss av for flere alternativ dersom din barnehage har deltatt på ulike kurs.
♦ filter:\q16.a=1;2;3;4 ♦ range:"	
Ordinære kurs, trinn 1 (foregår inne)	☐ 1
Ordinære kurs, trinn 2 (utekurs)	☐ 2
Besøkskurs i barnehagen, inkludert «Fiskesprell Årspakke»	☐ 3
En annen type Fiskesprellkurs, skriv inn:	Open
♦ exclusive:yes Vet ikke	☐ 4
q19	Vet du om ansatte i din barnehage har deltatt på Fiskesprellkurs mens de jobbet i en annen barnehage?
♦ range:"	
Ja	☐ 1
Nei	☐ 2
Vet ikke	☐ 3
Ikke relevant	☐ 4
q20	Har du noen synspunkt på hvordan den praktisk pedagogiske tilnærmingen på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen fungerer? Ved besøkskurs i barnehagen drar kursholder ut i barnehagen, og det gjennomføres praktisk matlaging sammen med en gruppe barn og voksne på kjøkkenet. I tillegg inngår en pedagogisk del sammen med barna hvor man blant annet ser på ulike fiskeslag.
♦ filter:\q18.a=3 ♦ range:"	
Skriv inn:	Open
♦ exclusive:yes Ingen synspunkt	☐ 1
q21	Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn? Jeg opplever at min barnehages deltakelse i Fiskesprell har bidratt til...
♦ filter:\q16.a=1;2;3;4\q17.a=1;2;3;4	

Preview of 'Fiskesprell', version 1.2. Created 05.02.2020, 17:53

q21	Hvor enig eller uenig er du i følgende utsagn? Jeg opplever at min barnehages deltakelse i Fiskesprell har bidratt til...							
♦ range:*	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Vet ikke	Ikke aktuelt	
	1	2	3	4	5	6	7	
♦ rot:r at barnehagen oftere serverer fisk og sjømat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	1
at barna spiser mer fisk og sjømat i barnehagen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	2
at flere barn fra mindre ressurssterke hjem spiser mer fisk og sjømat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	3
at det generelle kostholdet i barnehagen har blitt sunnere.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	4

q22	Nå noen spørsmål om omfanget av barn som du har inntrykk av at liker fisk. Alt i alt, hvor stor andel av barna i din barnehage har du inntrykk av at liker fisk? Vi er ute etter din overordnede opplevelse av dette.
♦ range:*	
Under 25 %	☐ 1
Mellom 25 % og 50 %	☐ 2
Mellom 50 % og 75 %	☐ 3
Over 75 %	☐ 4
Vet ikke	☐ 5
Ikke relevant	☐ 6

Kommentarfelt	Har du noen innspill til Fiskesprell? Vennligst trykk "neste" når du har besvart spørsmålet
♦ range:*	Open
♦ exclusive:yes Nei	☐ 1

Samtykke	Tusen takk for at du deltok i undersøkelsen! Fiskesprell ønsker å opprette et panel av barnehager for innspill om servering av fisk og sjømat i barnehager over tid, uavhengig av deltakelse i Fiskesprell. Det betyr at Fiskesprell vil kunne kontakte din barnehage via e-post med enkelte spørsmål annet hvert år. Ønsker din barnehage å delta i dette?
♦ range:*	

samtykke	<p>Tusen takk for at du deltok i undersøkelsen!</p> <p>Fiskesprell ønsker å opprette et panel av barnehager for innspill om servering av fisk og sjømat i barnehager over tid, uavhengig av deltakelse i Fiskesprell. Det betyr at Fiskesprell vil kunne kontakte din barnehage via e-post med enkelte spørsmål annet hvert år.</p> <p>Ønsker din barnehage å delta i dette?</p>
Ja	☐ 1
Nei	☐ 2

panel	<p>Takk for at din barnehage vil delta i Fiskesprells fisk- og sjømatpanel for barnehager.</p> <p>Vennligst noter din kontaktinformasjon under.</p> <p>Du må også huke av at du godtar våre vilkår for personvern og databeskyttelse. I tråd med personvernforordningen (GDPR) vil vi håndtere og behandle all identifiserende informasjon på en trygg måte. Ved å sende din kontaktinformasjon samtykker du til å bli kontaktet på e-post av Fiskesprell ved Norges sjømatråd i forbindelse med deltagelse i panelet og at Ipsos deler din kontaktinformasjon med Fiskesprell. Din kontaktinformasjon vil ikke bli benyttet til annet enn til Fiskesprells fisk- og sjømatpanel for barnehager og vil ikke deles med andre.</p> <p>Du vil motta en bekreftelse på e-post fra Fiskesprell med mer informasjon.</p>
<p>♦ filter:\samtykke.a=1</p> <p>♦ range:*</p>	
Barnehagens e-postadresse:	Open
Vennligst skriv inn e-postadressen en gang til for å bekrefte:	Open
Eventuell kommentar:	Open
	☐ 1

Vedlegg 3. Bilder fra kjøkkenet og typiske råvarer som benyttes fra besøk i barnehager (etnografisk tilnærming)

Bildene er delt inn etter de fire barrierene *ressurser*, *fokus*, *budskap* og *oppfølging*.

RESSURSER

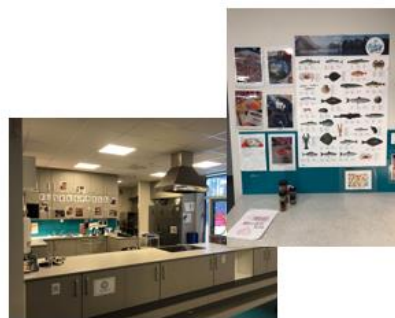

«Vi klarer ikke alltid å planlegge innkjøp av de ingrediensene vi behøver for å lage mat sammen med barna»

Barnehagen har ikke deltatt på Fiskesprellkurs (kontrollgruppe)

FOKUS

«Ja, i forhold til miljø og bærekraftutvikling, forsøpling og sånt så har vi jobbet mye med og relatert det til havet og sjøen. Men kanskje ikke vært inne på det med fisken, det er mer på det at miljøet for fisken skal være bedre, men ikke snakket veldig sånn om fisk spesielt. Det har vært andre sjødyr og sånt også.»

Barnehagen har deltatt på ordinære Fiskesprellkurs (Deltakergruppe ordinær)

BUDSKAP

«2-åringene vi har her reagerer litt på teksten og lukten av fisk når de skal skjære i det i starten, men så går det over. Jeg synes det er en veldig åreit aktivitet.»

Barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (Deltakergruppe pilot)

© Ipsos

OPPFØLGING

«Det å ha praktiske tips til hvordan gjøre ting. At man får det litt servert, at man ikke må lete etter barnevennlige oppskrifter.»

Barnehagen har deltatt på Fiskesprellkurs som besøkskurs i barnehagen (Deltakergruppe pilot)

© Ipsos

